

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI**

AYDINLANMA - KEMALİZM - MODERN CUMHURİYET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ali Rıza BİDAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halil İbrahim ÜLKER**

**Ankara
2011**

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI**

AYDINLANMA - KEMALİZM - MODERN CUMHURİYET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ali Rıza BİDAK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halil İbrahim ÜLKER**

**Ankara
2011**

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ali Rıza Bıdak tarafından hazırlanan "Aydınlanma Kemalizm Modern Cumhuriyet" başlıklı bu çalışma 25.01.2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Halil İbrahim ÜLKER(Başkan-Danışman)

üye

Yrd. Doç. Dr. Savaş Zafer Şahin

Üye

Dr. Poyraz Gürson

ÖNSÖZ

Bu çalışmayla Kemalizm'in aydınlanma modernleşme ile olan ilişkileri üzerinde durulmuştur. Bu ilişkiler üzerinden Kemalist kadrolarca Türkiye'nin bir ulus devlet olarak kurulması ve toplumu ileriye taşıması nedeniyle ilerici yönüne vurgu yapılmaktadır. Özellikle Kemalizm'in aydınlanma ve modernleşme ile olan ilişkileri üzerine akademik alanda yeterli çalışma yapılmadığı yeterli kaynağın bulunamamasından da görülmektedir. Bu alana ilişkin bir katkı sunma amacıyla konu üzerinde çalışmış bulunmaktayım. Aynı zamanda genel olarak ulus devletlerin tarihsel olarak ömürlerini doldurduğuna, özelde de Kemalist kadrolarca kurulan ve aydınlanmacı ve modernleşmeci bir ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ömrünü doldurduğuna ilişkin neo liberaller tarafından yapılan ideolojik saldırılara bir cevap olmasını amaçlayarak bu tez konusunu çalışmayı kendime amaç edindim.

Bu çalışmayı yürütürken çalışmaya değerli katkılarını sunarak yönlendiren hocam Prof. Dr. Halil İbrahim Ülker'e teşekkür ediyorum. Bilgisayar yazım işinde katkısını sunan yeğenim Aysun Palalı'ya, Gürkan Abalı'ya teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN TEMEL PROBLEMİ	1
AMAÇ	1
ÖNEM	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NEDEN AYDINLANMA-KEMALİZM KONUSU	2
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

1.TEZİN TEMEL KAVRAMLARI	3
1.1 AYDINLANMA.....	3
1.2 MODERNİZM.....	4
1.3 KEMALİZM.....	5
1.4 CUMHURİYET	6
1.5 ULUS DEVLET	7
1.6 EGEMENLİK.....	8
1.7 LAİSİZM.....	10
1.8 SEKÜLERİZM.....	10
1.9 LIBERALİZM	11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.KURAMSAL ÇERÇEVE	12
2. AYDINLANMA.....	13
3. AYDINLANMANIN OSMANLI'YA ETKİSİ.....	16
4. ATATÜRK'ÜN OSMANLI AYDINLANMASI İÇİNDEKİ YERİ VE KİMLERDEN ETKİLENDİĞİ	18
5. AYDINLANMA, KEMALİZM VE CUMHURİYET İLİŞKİSİ	19

6. CUMHURİYET REFORMLARININ AYDINLANMA VE FRANSIZ DEVİRİMİYLE İLİŞKİSİ	21
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞ SÜRECİ (1300-1453)	21
1.2 SOSYAL VE EKONOMİK YAPI	21
1.2 KURULUŞ YILLARINDA EĞİTİM	24
1.3 KURULUŞ DÖNEMİNDE HUKUK.....	24
2. YÜKSELİŞ (1453-1579)	25

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. DURAKLAMA, GERİLEME VE ÇÖZÜLÜŞ (1579-1922)	25
1.1 TİMAR SİSTEMİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE MERKEZİYETÇİLİKTEN ADEM-İ MERKEZİYETÇİLİĞE	26
1.2 GERİLEMEDE DIŞ FAKTÖRLERİN ETKİSİ	30
1.3 KAPİTÜLASYONLAR, SANAYİ GELİŞİMİ VE SANAYİ GELİŞİMİNİN ENGELLENMESİ.....	31
2. OSMANLI AYDINLANMASI VE MODERNLEŞMESİ.....	34
2.1 TANZİMAT FERMANI – BATILILAŞMA: SONUN BAŞLANGICI..	34
2.2 TANZİMAT VE EĞİTİM.....	36
2.3 TANZİMAT VE HUKUK	39
2.8 TANZİMAT VE LAİKLİK.....	40
2.9 GENÇ OSMANLILAR.....	40
2.10 YENİ OSMANLILAR İDEOLOJİSİNİN SONUÇLARI	47
3. BİRİNCİ MEŞRUTİYET	48
1.1 BİRİNCİ MEŞRUTİYET VE İTTİHAT VE TERAKKİ	49
4. İKİNCİ MEŞRUTİYET FİKİR AKIMLARI	52
4.1 BATICILIK.....	52
4.2 TÜRKÇÜLÜK	53
4.3 İSLAMCILIK	54
5. AYDINLANMA VE MODERNLEŞMEYE KARŞI DİRENİŞ.....	55

6. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI.....	56
7. İTTİHAT VE TERAKKİ YÖNETİMİ	56
7.1 İTTİHAT VE TERAKKİ İLE ATATÜRK.....	57
7.2 İTTİHAT TERAKKİ'NİN İKTİDARDAN DÜŞMESİ VE BÂB-I ÂLİ BASKINI	58
7.3 MONDROS MÜTAREKESİ VE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN SONU.....	59

ALTINCI BÖLÜM

1. ULUS – DEVLETE GİDEN YOL: GEÇİŞ SÜRECİ: İKİLİ İKTİDAR....	60
1.1 KURUMLARIN OLUŞTURULMASI.....	61
1.2 AMASYA GENELGESİ.....	61
1.3 ERZURUM KONGRESİ.....	61
1.4 SİVAS KONGRESİ	62
1.5 BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ	64
1.6 KUVA-Yİ MİLLİYE	64
1.7 (1921) ANAYASASI	67
1.8 TEŞKİLÂT-I ESASÎYE KANUNU'NUN TEMEL MADDELERİ	67
1.9 MUDANYA ATEŞKES ANTLAŞMASI	68
1.10 LOZAN ANTLAŞMASI	69
1.11 1923 YILINDAKİ ÜLKE SINIRLARINI BELİRTEN BACON'UN AVRUPA HARİTASI	70

YEDİNCİ BÖLÜM

1. MODERN ULUS DEVLET: TÜRKİYE CUMHURİYETİ	72
1.1 CUMHURİYETİN İDARİ YAPILANMASI VE CHP	72
1.2 KEMALİZM'İN 6 İLKESİ.....	73
1.3 TEMEL POLİTİKALAR VE REFORMLAR	74
1.4 EKONOMİ POLİTİKALARI.....	74
1.5 SALTANATIN KALDIRILMASI	75
1.6 HİLAFETİN KALDIRILMASI.....	77

1.7 DİNSEL ALANDA REFORMLAR.....	79
1.8 (1924) ANAYASASI	81
1.9 KEMALİZM, AYDINLANMA, MODERNLEŞME.....	84
1.10 ULUS DEVLET	90
1.11 KEMALİZM	94
1.12 CUMHURİYET VE EĞİTİM	97
1.13 CUMHURİYET VE ÜNİVERSİTE	99
1.14 CUMHURİYET VE HUKUK	99
1.15 HALKEVLERİNİN KURULUŞU VE ÇALIŞMALARI	101
1.16 HALKEVLERİNİN AÇILMA SEBEPLERİ.....	101
1.17 SİYASAL SEBEPLER	101
1.18 KÜLTÜREL SEBEPLER	102
1.19 HALKEVLERİNİN AÇILIŞI VE GELİŞMESİ.....	103
1.20 HALKEVLERİNİN KAPANMASI	103
1.21 KÖY ENSTİTÜLERİ.....	104
1.22 GENEL BİLGİLER.....	105
1.23 DERSLER.....	106
1.24 SANAT.....	107
1.25 KÖY ENSTİTÜLERİNİN KAPATILMASI	108
1.26 DİL VE KÜLTÜR REFORMLARI.....	109
1.27 TÜRK DİL KURUMU	109
1.28 TÜRK TARİH KURUMU	113
1.29 SOSYAL REFORMLAR	113
1.30 ŞAPKA REFORMU	113
1.31 KILIK KIYAFET REFORMU	114
1.32 KADIN HAKLARI	115
1.33 CUMHURİYET İDEOLOJİSİNİN ŞEKİLLENMESİ: KEMALİZM	115
1.34 CUMHURİYET DÖNEMİ AYDINLANMA VE MODERNLEŞMESİ	118

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	119
----------------------------------	------------

DOKUZUNCU BÖLÜM

BULGU VE YORUMLAR.....	119
-------------------------------	------------

ONUNCU BÖLÜM

SONUÇ	121
--------------------	------------

KAYNAKÇA	123
-----------------------	------------

ÖZET	128
-------------------	------------

ABSTRACT	129
-----------------------	------------

GİRİŞ

Bu bölümde bu çalışmanın problemi, amacı, önemi, temel sayıları, sınırlılıkları tartışılmış ve bu çalışmada başvurulan merkezi kavramların tanımları okuyucuyla paylaşılmıştır.

ARAŞTIRMANIN TEMEL PROBLEMİ

Kemalizm'in Aydınlanma ve Modernleşme ile ilişkilerini sorgulamak ve ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine bu ilişkinin ne ölçüde etki edebildiğini açıklığa kavuşturmak.

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı belirli bir tarih anlayışı çerçevesinde Aydınlanma Kemalizm ve Modern Cumhuriyet arasındaki ilişkilerin çözümlenmesidir.

ÖNEM

Kapitalist küreselleşme yaşamın bütün alanlarını etkilediği gibi siyasal alanda da önemli dönüşümlere yol açmaktadır. Bu çerçevede ulus devletlerin tarihsel işlevleri toplumsal yaşam üzerindeki etkileri ve rolleri yeniden tanımlanmaktadır. Ulus devletlerin tarihsel köklerine ilişkin üretilecek bilginin yaşanan dönüşümlerin kavranabilmesi için gerekli olduğu düşünüldüğünde bu çalışma çerçevesinde üretilen bilginin önemli bir ihtiyaca karşılık geldiği görülecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NEDEN AYDINLANMA-KEMALİZM KONUSU

Aydınlanma, Kemalizm ve cumhuriyet ilişkisi gerektiği kadar işlenmemiş, üzerinde çalışılmamış bir konu olarak görülmektedir. Bu konuda kaynakların az olması da bunun en önemli göstergesidir. Bu ilişkinin ihmal edilmiş olması Kemalizm'in tarih-toplum-insan ve ilerleme bağlamında yaptığı işlerin derin izlerinin görmezden gelinmesine yol açmaktadır. Kemalizm'in, Türkiye coğrafyasında da ilerleme adına yaptığı işler görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Bu ilerleme, geleneksel bir toplumun, modern-ulus-devlet anlamında bir topluma dönüştürülmesidir. Ve bu dönüşüm, Kemalizm'in 1789 Fransız İhtilali ve Aydınlanma felsefesini yaşadığımız coğrafyada temsil etmesiyle mümkün olabilmektedir. Kemalist Cumhuriyet İmparatorluktan ulus devlete bir sıçrama yapmış olmakla birlikte, ondan devraldığı sorunları bütünüyle çözebilme konusunda yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlik daha çok da içinden geçtiği sürecin kısıtlayıcı- zorunlu etkileriyle ilgili olmuştur.

18. yüzyıldaki Fransız Devrimi ve Aydınlanma Felsefesi Osmanlı aydınlarının bundan büyük ölçüde etkilenmesi ve Osmanlının çöküş döneminde yapmak için çaba gösterdikleri yenilikler, reformlar ve bunlardan kısmen olumlu sonuçlar alınabilmesi gibi durumlar, başta Atatürk olmak üzere Cumhuriyeti kuran kadroları büyük ölçüde etkilemiş ve düşüncelerini şekillendirmiştir.

Cumhuriyetin ilk yılları boyunca yapılan reformların, yeniliklerin kolay olmayışı, geleneksel bir toplumu modern bir topluma dönüştürmenin zaman alacağını göstermiştir. Cumhuriyetle birlikte hilafetin kaldırılması, laik rejimin kurulması ve akla, bilime dayalı laik eğitimin uygulanmaya başlanması, ileriye doğru atılmış çok büyük adımlar olmuştur. Toplumu ileriye taşımaya çalışan Aydınlanmacı Cumhuriyet 1950'lerde DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte gerilemeye başlamış, Köy gencine kadar insanların kafalarını aydınlatan Köy Enstitüleri gibi okulların kapatılması yoluna gidilmiş, Aydınlanma karşıtı faaliyetler güç kazanmaya başlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

1. TEZİN TEMEL KAVRAMLARI

1.1 AYDINLANMA

Özel ya da tarihsel anlamda Aydınlanma XVIII. Yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan, etkileri Almanya'da da duyulmuş ve yaşanmış, bu arada başka Avrupa ülkelerini de şu ya da bu biçimde etkilemiş olan düşünce devinimidir. Bu düşünce devinimi insan yaşamında gelişime inanmakla, usa güvenmekle, dinsel inancı ve geleneksel değerleri tartışmacı bir anlayış içinde ele almakla belirgindir. Aydınlanmacılar genelde Tanrı'yı varsaymakla birlikte dine karşı çıkar.

Aydınlanma düşüncesi XVIII. Yüzyıl Fransa'sının sorunu oldu. Fransız Aydınlanması düşünüldüğünde özellikle Ansiklopedi çevresinde toplanan düşünürlerin başlıcaları d'Alembert, Diderot, Cabanis, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Helvetius ve Condillac'dır. Ansiklopedi yazarları İngiliz Chambers'ın Cyclopaedia'sını Fransızcaya çevirme işini yüklenmişlerdi. Ancak işin başındaki Diderot ve ona yardım eden d'Alembert bu yapıttan giderek özgün bir yapıt ortaya koymayı amaçlıyordu. Aydınlanma düşüncesinin en önemli adları tartışmasız Montesquieu, Voltaire ve Jean-Jacques Rousseau'dur. Rousseau'yu Aydınlanma'nın başkişisi saymak hiç de yanlış olmaz.

Ansiklopedi ileri düşünceleri savunan bir yapıt oldu ve siyasal bir ağırlık kazanırken kurulu düzenle sorunlu duruma geldi. Ansiklopedicilerin amacı zaten kurulu düzenle hesaplaşmak yani siyaset yapmaktı.

Diyebiliriz ki Aydınlanmacılar Stoa'nın attığı temeller üzerinde bir siyaset ahlakı geliştirdiler ve bu çabalarıyla Fransız Devrimi'nin öncüleri oldu.

Aydınlanmacılar bu çerçevede en çok bilimlere ve tekniğe güvendiler. İnsanın iyi bir yaşam sürebilmesi için bilgiye ve bilgiyle temellendirilmiş yaşam koşullarına gereksinim vardır.¹

1.2 MODERNİZM

Literatürde modernleşme konusunda ortak bir yaklaşım bulunmamakla birlikte kavramın, en geniş anlamıyla değişme olgusuna ilişkin ve genellikle de kalkınma olgusuyla ilgili olarak ele alındığı görülmektedir.

Kavramın teknoloji ve sanayileşme gibi olgular çerçevesinde ele alınması genel kabul görmekte, ayrıca kırdan kente doğru bir geçiş süreci ile artan ticaret olgusu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, modernleşmenin salt teknolojiyi ihtiva etmediği de kabul edilmektedir. İlk sanayi devrimi sonrasında bu sürece giren ülkeler içinse modernleşme, gelişmiş ülkelerin özelliklerinin ithali anlamına gelmektedir.

Az veya çok her sistem değişmek durumundadır. Ancak bu sürece sonra giren ülkelerde modernleşme "değişmenin değişmesi" yani hızlanması olup sosyal ve kültürel yapının bütününe etkileyen, teknolojik, ekonomik ve çevresel değişimleri ifade etmektedir.

Gerçekten de sosyal yapı, bu yapıyı meydana getiren kurumların, insan ilişkilerinin ve bunların karşılıklı münasebetleriyle oluşan sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütündür. Bütünlük, bir taraftan yapıyı oluşturan parçaların birbirleriyle uyum içinde olmasını gerektirirken, diğer taraftan sistemin bir unsurundaki değişikliğin diğerlerini de etkileyeceğini belirtmektedir. Bu anlamda modernleşme, toplum yapısının ve örgütlenme biçiminin yeni bir şekil alması demektir. Bu süreçte farklılaşma, uzmanlaşma ve kurumlaşma gibi olgular gündeme gelmektedir.

¹ *Timuçin, Afşar ve Timuçin, Ali, Aydınlanma, 2010, İstanbul, Bilim ve Gelecek Kitaplığı Sayfa 19-20-21*

Değişim sürecinde, toplumu oluşturan sınıflar arasındaki çıkar dengesi ve egemenlik ilişkileri de bozulmaktadır. Yeni gruplar ortaya çıkarak güç kazanmakta, eskinin güçlü sınıfları etkili konumlarını kaybetmektedir. Bu gelişmelerle birlikte geleneksel değerler sistemi de değişmektedir. Bu çerçevede modernleşmeye iki cepheden karşı çıkış gözlenmektedir. Bunların biri, kültürel açıdan karşı çıkış iken, diğeri ekonomik çıkarlar açısından karşı çıkış olarak ortaya çıkmaktadır. Bu iki karşı çıkış çoğu kez de iç içe geçmekte ve ayırt edilmesi kolay olmamaktadır.

Değişim süreci bazen kırılma ve çatışma yaratabilmekte, bu krizlerin yaşanması ile toplumun kurumsal yapısı ve kültürünün bu değişikliklere uyarlanabilirliği önemli bulunmaktadır.

Siyasal gelişme teorileri açısından modernleşme teorilerine baktığımızda; ilk olarak ekonomik temelli açıklamaların öne çıktığı görülmektedir. Marksaya dayanan bu açıklama tarzına göre, üretim ilişkisi ile ekonomik gelişme temel belirleyici olup, kendine uygun bir siyasal yapı ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla siyasal yapıyı oluşturan ve şekillendiren ekonomik alan olmaktadır. Bu yaklaşım büyük ölçüde batı gelişme sürecinin gözlenmesine dayanmakta, ancak bireyi ve onun algılama tarzı ile kültür ve kurumları ihmal ettiği için de eleştirilmektedir.

Black, modernleşme sürecinin düşünsel, siyasal, ekonomik, toplumsal ve psikolojik alandaki etkileriyle birlikte ele alınması gereğine işaret etmektedir. Kısaca, ekonomik gelişme belirli bir toplumsal-siyasal yapıya tekabül etmemekte farklı oluşumlar ortaya çıkabilmektedir.²

1.3 KEMALİZM

Kemalizm yalnız siyasi bir revaç(yeğleme) değil, aynı zamanda siyasi, içtimai (toplumsal) bir felsefedir... Kemalizm bir ideal değildir. Tahakkuk

² Yılmaz, Aytekin. *Modernden Postmoderne Siyasal arayışlar Ankara 1995 Vadi Yayınları Sayfa 22-23-24*

ettirilmiş birtakım faaliyetlerdir... Siyasi, iktisadi, içtimai, zirai, velhasıl bir milletin bütün faaliyetlerine giren şeyler, bu Kemalizm'in içine dâhildir.³

“Kemalist” kavramı ilk kez, Avrupa basını tarafından kullanılmıştır. Anadolu’da Mustafa Kemal’in önderliğinde gerçekleşen Ulusal Kurtuluş Savaşı’nı batılı basın organları anlatırken sürekli olarak “Kemalist Hareket” adını takmışlardı. Batı basınından kaynaklanan bu kavram daha sonra hem ulusal kurtuluş eyleminin adı olmuş hem de Mustafa Kemal’in izlediği yolun ve de kendine özgü bir yöntemle geliştirdiği düşüncelerinin genel adı haline gelmiştir.

Kemalizm, bir anlamda, 19. yüzyılda ortaya çıkan düşünce akımlarının Türkiye’nin özel koşullarına uygun bir sentezini yapmaya çalışırken, eklektik yaklaşımla değişik felsefi akımlardan yararlanmış, emperyalizme karşı bağımsızlığın felsefi temelini kurmaya çaba göstermiştir. Ülke gerçeklerine uygun düşen bilimsel bulguların ve düşünsel birikimin değerlendirilmesiyle Kemalizm’in felsefi yapısı oluşmuştur. Kemalizm, diğer ideolojilerden ayrı bir sentezci yol seçerken, eklektik bir yöntem izlemiştir.⁴

1.4 CUMHURİYET

Cumhuriyet, özellikle Fransız Devrimi ile ulus-devletin vazgeçilmez yönetsel formunu oluştururken; (egemen özne olarak devletin belirlendiği, toplumu ulusla özdeşleştiren bir birlik anlayışı üzerine kurulan) bir yönetim biçimi olarak ifade edilmektedir.

Son tahlilde Cumhuriyet, kamu alanının belirli bir biçimde örgütlenmesiyle ilgili bir kavramdır. Bu örgütlenmenin temel yönelimi ise “ortak yarar” in güvenceleşmesidir.

³ Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefi Temelleri, Ankara, 2007, Gazi Üniversitesi Yayını No: 7, S. 33

⁴ Çeçen, Anıl, 100 Soruda Kemalizm, Ankara 2009, Kilit Yayınları, S. 21–26

Birçok yazarlar Cumhuriyeti hem bir devlet şekli, hem bir hükümet şekli olarak kabul etmektedirler. Devlet şekli olarak cumhuriyet, egemenliğin bir kişiye veya zümreye değil, toplumun tümüne ait olduğu bir devleti ifade eder. Devlet şekillenmesinin tasnifinde kullanılan başka kriterlerden biri, egemenliğin kaynağı olduğuna göre, Cumhuriyetin bu anlamda bir devlet şekli olduğunda şüphe yoktur. Ancak Cumhuriyet, aynı zamanda bir hükümet(devlet yönetimi) şekli olarak da kabul edilebilir.⁵

1.5 ULUS DEVLET

Ulus, tarihsel olarak meydana gelmiş olan bir insan topluluğu. Ulus her şeyden önce, ortak maddi yaşayış şartlarıyla, yani ortak ve ekonomik yaşayışla; ulusun kültürel spesifiklerinde kendini gösteren, dil, psikolojik yapı ve hatta ulusal karaktere ait bazı özelliklerin ortaklaşılığıyla ayırt edilir. Ulus kapitalist formasyonunun ortaya çıkmasıyla birlikte vücuda gelen en geniş insan topluluğu biçimidir. Feodal dağınıklığın ilgası ve bir ülke içindeki bölgeler arasındaki bağların perçinlenmesi ve mahalli pazarların tek bir Pazar halinde kaynaşması Ulus'un kristalizasyonu için ekonomik temel olarak hizmet eder. Burjuvazi, ulusların sosyo-politik ve manevi (spiritual) görümlerine damgasını basan bu dönem zarfında Ulusların sürükleyici gücü olmuştur.⁶

Avrupa'da feodal dönemin siyasal yapılarını, imparatorluk biçimindeki devlet yapıları izlemiştir. Oldukça karmaşık etnik, dinsel ve kültürel yapıların bileşkesi üzerine yapılan bu devlet biçiminden sonra da sırayı ulus-devlet biçimindeki siyasal örgütlenmeler almıştır. Kendini hiçbir zaman tek bir etnik unsurun egemenliğine dayalı bir siyasal oluşum olarak görmeyen ulus-devlet

⁵ *Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı Yetkin Yayınları, Ankara 1995, s. 47*

⁶ *Yudin. P, Rosenthal M. Felsefe Sözlüğü, Ankara 1997, Sosyal Yayınlar, S. 507*

ideali, tamamen yeni siyasal yapının yeni insanı yaratabileceğine odaklanmıştı.⁷

Ulus fikri, Avrupa'nın modern çağa giden ya da yapacağı seçim için, mantıksal açıdan en tutarlı yanıtı. Bireyler gittikçe artan bir şekilde siyasi açıdan bilinçlenmeye ve siyasi sürece katılma şansını yakalamaya başladıkça, ulus fikrinin önemi de artıyordu. Ulus ve demokrasi, aynı paranın farklı yüzleri haline gelmiş, ulus devlet hem sağa özgü bir ortama dönüşmüş hem de demokrasi ve parlamenter yönetimin garantörü olmuştu.

Ulus devleti, ulusun iktidarının dünyevi örgütüydü, diye ilan eden Max Weber. Ulus, ulus devlette sadece üyelerinin toplamından ibaret olmaya razı değildir. Halk ulusla aynı şeydir de ulus kendisini sadece kültürel değil, aynı zamanda siyasi bir varlık olarak da görür. Halkın oluşturduğu ulus, kimliğini devlet içinde bulur ve geliştirir; halk kendisini özgür bir şekilde ulus devlet ortamında yönetir ve yabancı bir yönetimden bağımsız olur.⁸

1.6 EGEMENLİK

Egemenlik, millet denilen varlığın, toplumun genel iradesidir. Bu irade, üstün iktidar ve güç olarak millete aittir. Egemenliğin kaynağı, ilahi iradeye değil, milli iradeye dayanmaktadır. Millet iradesi, ferdi iradelerin bir araya gelmesinden, kaynaşmasından ve sentezinden meydana gelmiştir. Milli egemenlik teorisinde millet, kendisini oluşturan fertlerden ayrı ve onların üstünde bir kişiliğe, iradeye sahiptir ve egemenlik, bu kolektif kişiliği, millet iradesine ait bir haktır.

⁷ Okutan, Cevat, *Cumhuriyetçi Paradigma Paradigmatik Cumhuriyet, Paradigma Yayınları, 2006 İstanbul, s. 165*

⁸ Schulze, Hogen, *Avrupa'da Ulus ve devlet, Literatür Yayınları, 2005 İstanbul, Birinci Basım, S. 195-198*

Bu ilkeye göre, egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. hiçbir mana, hiçbir şekil ve hiçbir surette ortaklık kabul etmez. Bu iradenin, bütün millet fertlerinin arzularının birleşmesinden ibaret olması sebebiyledir ki, toplum içinde her kuvvet, bu iradeden doğar, ancak bu iradeye uymak suretiyle yaşayabilir.

“Toplumda en yüksek hürriyetin, en yüksek eşitlik ve adaletin devamlı şekilde sağlanması ve korunması, ancak tam anlamıyla milli egemenliğin kurulmuş olmasına bağlıdır. Bu nedenle hürriyetin de eşitliğinde, adaletin de dayanak noktası milli egemenliktir.” (Atatürk’ün söylev ve demeçleri) Kurtuluş savaşı da bu görüşlerin ışığı altında milletin, egemenliğini kendi eline almasıyla başlamış, bu irade gücüyle başarıya ulaşmıştır.⁹

Egemenlik anayasa ile kavranan iç egemenlik ve uluslar arası hukukla kavranan dış egemenlik olmak üzere iki ayrı görünüme sahiptir.

İç egemenlik kavramının tarihsel gelişimi ve ortaya çıkışı büyük ölçüde iç egemenlik kavramının tarihsel gelişimi ve ortaya çıkışı büyük ölçüde iç egemenlikle ilişkilidir. Kamu otoritesinin devlet içinde nasıl örgütleneceği, etkin biçiminde nasıl işleyeceği iç egemenlik kavram kapsamında düşünülen konulardır. Bu nedenle iç egemenlik veya devlet içinde egemenlik Anayasa hukuku çerçevesinde kavranan devletin egemenliğidir. “Pozitif egemenlik” de denilen iç egemenlikte, devletin ülke sınırları içinde ve yurttaşları üzerinde en üstün emretme gücüne sahip olması anlaşılmaktadır.

Başka bir anlatımla iç egemenlik, devletin ülke sınırları içinde tüm sosyal ve siyasi gruplara karşı olan üstünlüğünün ifadesidir. Devlet kendi sınırlarından giren ve çıkan mallar, insanlar, vb üzerinde mutlak biçimde kontrol sahibi olmalıdır. Egemen bir ulus, parlamenter, başkanlık, yarı

⁹ Kılınçkaya, Derviş, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara 2008, Siyasal Yayınevi, S. 552.

başkanlık rejimlerini seçebileceği gibi, monarşi, cumhuriyet, otoriter veya demokratik yönetim biçimlerinden birini de belirleyebilecektir.¹⁰

“Dış egemenlik, devletin başkaca bir devlete bağımlı olmadığını, diğer devletlerle hukuken eşit konumda bulunduğunu ifade etmek için kullanılır.”¹¹

1.7 LAİSİZM

Laiklik, din ve toplum işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Herhangi bir din, mezhep ya da tarikat toplum işlerine kesinlikle karışamaz, kendisi için bir ayrıcalık isteyemez. Devletin yasaları, uygulamaları bir dine ya da mezhebe göre olamaz. Devlet bütün din ve mezhepler karşısında tarafsız olacaktır. Öbür yönden, devlet de dine karışmamalıdır.¹²

1.8 SEKÜLERİZM

Aydınlanmaya kadar geri götürülebilecek sekülerleşme teorisinin ana teması gayet nettir. Modernleşme ile hem toplumsal seviyede hem de bireyin zihninde din gerileyecektir. Fakat zaman bu temel fikrin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Modernleşmenin bazı bakımlardan sekülerleşmeye sebep olduğu, hatta bazı coğrafyalarda bunun daha fazla hissedildiği doğrudur. Ama modernleşmenin sekülerleşme karşıtı birçok güçlü hareketi doğurduğu da ortadadır. Ayrıca toplumsal seviyedeki sekülerleşmenin mutlaka bireysel bilinç seviyesinde de gerçekleşmesi gibi bir zorunluluk söz konusu değildir.

Bir grup sosyolog eski sekülerleşme tezini son bir çabayla kurtarma çabasındadır. Bunlar modernleşmenin insanları sekülerleştirdiğini, buna istisna teşkil eden İslami ve Evangelist hareketlerin de ancak dinin son

¹⁰ Koçak, Mustafa, *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik anlayışının Değişimi DEVLET ve EGEMENLİK, Seçkin Yayıncılık, 2006 Ankara, S.122-123.*

¹¹ Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınları, Ankara, 1992, 6. Basım, s.57*

¹² Akşin, Sina, *Ana Çizgileri ile Türkiye'nin Yakın Tarihi, Ankara 2006, İmaj Yayıncılık, S. 177*

kaleleri olduğunu ve bunların da çok fazla direnemeyeceklerini iddia etmektedir.

Şimdilerde “sekülerleşme teorisi” olarak bilinen bu teori modernitenin dine esaslı bir şekilde düşman olduğunu iddia eder. Bu teoriye göre, bir toplum ne kadar modernize olursa o kadar dinden uzaklaşır.¹³

1.9 LIBERALİZM

Liberalizm terimi akademik çalışmalarda genelde bireycilik, hoşgörü, ilerleme, özgürlük gibi bazı değerleri ve varsayımları ifade ederken politik olmayan anlamda, ortaçağda, eğitim görme anlamında iltifat ve toplumdaki farklılığı vurgular anlamda ahlak dışılığı içerir şekilde kullanılıyordu. İltifat anlamında, geniş görüşlülük, hoşgörü, cömertlik ve erdemlilik olarak kullanılırken, olumsuz anlamda cinsi serbestlik, ahlaki eksiklik ve dinî konulara uzaklık vb. şeklinde kullanılıyordu.

Siyasi anlamda terim ilk ve açık şekilde İspanya'da 1810–1820'lerde, gelenekçi krallara karşı çıkanları tanımlamak için kullanıldı ve buradan Avrupa'ya yayıldı. Fransa'da ise seküler anayasayı ve özgür basını savunanlar için kullanıldı. Radikal ve ılımlı iki eğilim görüldü. Radikaller devletçi iken ılımlılar anayasacılığı savundu, İngiltere'de de Whigler (ılımlılar) ve radikaller şeklinde bir bölünme görüldü. Hatta Tory (muhafazakâr) başbakan Whigler'i olumsuz (radikal-cumhuriyetçi) anlamında liberal olarak niteledi.

Wicent'e göre liberal terimi üç dönemi ifade etmektedir. 1800'lerde krala karşı olanları tanımlıyordu. 1830'larda, bilinçli bir liberal ideoloji ortaya çıktı ve anayasacılık liberalizmle sıkıca biraya geldi. Bu dönemde sanayileşme ve pazarın yükselmesi anayasacılıkla paralel gelişti. 1870'ler ise, ikinci tür liberalizmdeki düşüş ve radikal değişim dönemi oldu ve liberalizm kolektivizm yönünde gelişti (Wicent, 23–26). Bu anlamda bugünün yeni

¹³ Köse, Ali, *Sekülerizm Sorgulanıyor, Ufuk Kitapları Sosyal Bilimler Dizisi I*, 2002 İstanbul, s. 13-25-75

liberal anlayışını ve yeni liberal canlanmayı ilk liberalizmin minimalist devlet anlayışının yeniden canlanması olarak niteleyebiliriz.

Bu doğrultuda liberal düşüncenin ilk düşünürlerinden H. Spencer ile günümüz yeni liberalleri önemli düşünce benzerlikleri taşımakta ve yeni liberal gelişme esasta başlan başa devletleşmiş toplumsal doku ve bürokrasiye tepkiyi ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere liberalizmin gelişmesinde iki eğilim görülmektedir. İlki devleti anayasayla sınırlamayı öngören, sınırlı devlet anlayışı ile serbest piyasaya önem veren Laissez faire'ci ve negatif özgürlükçü bireyci klasik liberalist anlayış iken; ikincisi, bazı özgürlüklerin ancak devlet eliyle anlamlı hale getirilebileceğini öngören ve serbest piyasanın ortaya çıkardığı dengesizlikleri sosyal önlemlerle gidermeye çalışan ve devletin olumlu yöndeki müdahalelerini savunan pozitif özgürlükçü ve devlete önem veren sosyal liberal anlayıştır. Genel olarak baktığımızda ilk dönem de klasik sınırlı devlet ve negatif özgürlük anlayışı öne çıkarken sonraları pozitif özgürlük anlayışı değer kazanmıştır. Sonuç devletin büyümesi ve aşırı genişlemesi olmuştur. Bugün ise devletin aşırı genişlemesinin adeta toplumun önünde bir engel oluşturma aşamasına gelmesiyle klasik anlayışa dayalı yeni bir liberal anlayışın yeniden canlandığı görülmektedir.¹⁴

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

İlk bölümde genel bir aydınlanma bölümüne yer verilecektir. Aydınlanmanın Osmanlı'ya girişi ve etkileri, Osmanlı aydınlarını nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılacaktır.

İkinci bölümde Osmanlı yönetim sisteminin kuruluşuna, gelişimine ve çözümlüşüne ilişkin tarihsel arka plan, Cumhuriyeti hazırlayan koşullar ve

¹⁴ Timur, Taner, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*. Ankara 1996 *İmge yayınları Sayfa 3–4*

aydınlanma/ modernleşmenin Türkiye coğrafyasındaki durumu tartışılmıştır. Tezin bu kısmında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir sistem olarak kuruluşuna, gelişimine ve çözülüşüne ve bu çözülüşe karşı ürettikleri çözüm çabalarına ve bu çözümlerle ilgili çabaların başarısızlıklarının nedenleri üzerinde durulacaktır.

Üçüncü bölüm ise geçiş süreci olacaktır. Yani çözülen ve çöken bir imparatorluktan ulus devlete doğru giden yol-süreç ele alınacaktır.

Son bölümde ise bu ulus devletinin kuruluşuyla birlikte aydınlanmacı ve modernleşmeci değişimleri içeren ve Türk toplumunu dönüştüren reformlar ele alınacak Bu çerçevede Kemalizm'in uygulamaları itibariyle aydınlanma ve modernleşme ile olan ilişkisi kurulmaya çalışılacaktır.

2. AYDINLANMA

“Aydınlanma terminoloji olarak düşünüldüğünde, “öncelikle İngilizlerin ‘climate of opinion’ dedikleri düşünüş havasını, yani olan bitene özel bir bakış tarzını veya yeni bir yaşam anlayışını dile getirmek amacıyla kullanılmaya başlandı.”¹⁵.

18. yüzyıl felsefesinde bir yanda rasyonalizmin öte yandan empirizmin güçlenmesi ve bunlardan meydana gelen teorik sorunların yeni bir takım sentezlerle aşılmaya çalışılması söz konusudur. Aydınlanma çağı, aklın ışığında felsefenin de yepyeni bir etkileyicilikle ortaya çıkışına, yaygınlaşmasına, yeni sentezlerle daha sistematik bir duruma gelmesine etki etmiştir. Bu bakımdan bu yüzyıla "felsefe yüzyılı" da denir. Aydınlanma Çağı, akli kurucu ilke olarak benimseyerek, tüm toplumsal yaşamın ve düşünüşün buna göre şekillendirilmesine başladığı dönemdir. Kant, aydınlanmacılığı, "aklı kullanma cesareti" olarak tanımladığında, genel olarak Aydınlanma Çağı'nın felsefesini vermektedir. 18. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkıp gelişmiş ve "aydınlanma" fikriyle yaygınlaşmıştır.

¹⁵ Tanilli, S. *Türkiye'de Aydınlanma Hareketi S-41*

Kant, aydınlanma düşüncesinin kurucu ilkesi olan akıl konusunda şöyle der. “Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır “Sapere Aude” Aklını kendin kullanmak cesaretini göster! Sözü şimdi Aydınlanmanın parolası olmaktadır”. Aydınlanma çağının ana fikri, akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılabileceği ve bu doğru bilgi ile de toplumsal yaşamın düzenlenebileceğidir. Öte yandan bilim alanındaki önemli gelişmeler de aydınlanma çağına öncülük eder ve bu çağda ayrıca çok yoğun yeni bilimsel gelişmeler kaydedilir. Daha 15.yüzyıldan itibaren meydana gelmeye başlayan yeni keşifler ve icatlar bu süreci hazırlamış, bunun sonunda da "karanlık çağ" olarak değerlendirilen Orta Çağ'ın sonuna gelinmiştir. Deney ve gözlem, aklın uygulama araçları olarak bu dönemde bilimsel yöntemin ilkeleri biçiminde ortaya çıkmış ve doğa bilimlerinde önemli gelişmelere kaynaklık etmiştir.

Dinde meydana gelen yenileşme hareketleri de, dinsel düşüncenin giderek geriletilmesi ve Aydınlanmacılıkla birlikte kuruculuk ve egemenlik gücünü kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Rönesans ve reformlarla başlayan bu gelişmeler, aydınlanmacılıkla doruğuna varmış ve buradan itibaren modernite denilen sürecin oluşumunu hazırlamıştır. Bu süreç aydınlanmacılıkta ifadesini bulan köklü bir zihin değişikliği anlamına gelmektedir. Newton ve Kopernik ile tüm bir evren-dünya kavrayışı değişime uğramış, Descartes ve Kant gibi isimlerle bu değişen zihniyetin felsefi düşüncesi geliştirilmiştir. Avrupa'daki endüstri devrimleri de bu sürecin maddi temelini oluşturmaktadır. Yeni ve bambaşka toplumsal ve ekonomik ilişkiler içerisinde yaşamaya başlayan insanlar, ortaya çıkan yeni düşünce biçimleriyle dünyaya bambaşka gözlerle bakmaya başlamışlardır. Bunun sonucunda modern yaşamın temelleri atılmıştır.

Geniş ve genel anlamıyla aydınlanma, ortaçağda hüküm süren dünya görüşüne karşı yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkması ve temellendirilmesi olarak belirtilir. Bu yüzyıl yeni bir ideal ile tarih sahnesinde yer alır; bu ideale göre, aklın aydınlattığı kesin doğrulara ve bilginin ilerlemesine dayanan entelektüel bir kültür egemen olmalıdır ve bu kültür sonsuz bir şekilde ilerlemelidir. Böylece ilerleme ideali, insanın geleneğin köleliğinden kurtularak sürekli mutluluk ve özgürlük yolunda gelişeceği düşüncesine dayandırılır. Aydınlanma felsefesinin kaynağı Rönesans felsefesi ve özellikle de 17. yüzyıl felsefesinin ortaya koyduğu ilkelerdir. Rönesans'tan itibaren düşüncenin tarihsel otoritelerden kurtulması, bilgi ve yaşam hakkında akla ve deneyime dayanmaya başlaması söz konusudur. 17. yüzyıl da bu gelişmeler sistemleştirilip temel ilkelere dönüştürülmeye başlanmış, rasyonalizmin belirginleştiği bu yüzyılda aydınlanma felsefesinin düşünsel temelleri bir anlamda hazırlanmıştır. Bütün bunlar aynı zamanda, yeni tipte insanın ve yeni bir kimliğin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Aydınlanma devrimi, ilkin kiliseye ve onun Hıristiyan öğretisine -dogmatizmine- karşı çıkmıştır. Bu içerik aynı zamanda Aydınlanmayı, evrenselleştiren bir nitelik olmuştur.

Voltaire, Hıristiyanlığın baskıcı engizisyon anlayışını katı bir biçimde eleştirirken, diğer yandan Aydınlanma filozoflarını ortak bir amaçta toplayan şu ünlü sözü dile getirmiştir: "Alçağı eziniz".

Voltaire'nin "alçak" diye nitelendirdiği bu düşman bin yıllık bir din geleneğinin ürünüydü. Ona göre ve diğer aydınlanma filozoflarına göre bu gelenek, dogmaları ve boş inançlarıyla Avrupa insanının kafasını tutsak etmişti. Dahası, kilisenin bilim düşmanlığından yakasını kurtarmak için, insan kafasının yaptığı her atılım karşısında din adamları hoşgörüsüzlük göstermekte gecikmemişlerdi. Yeni düşünüş biçimine öncülük eden Voltaire ve diğerleri bu düşünüşü doğuran, en azından yüreklendiren, astronomi ve geleceğe yönelik bilimlerde daha çok gelişmelerin olabileceği umudunun oluşmasına katkıda bulunmuş aydınlanma neferleri olarak bir çığır açtılar.

Aydınlanma felsefesi ya da 18. yüzyıl felsefeleri genel olarak insanın kendi yaşamını düzenlemesini yeniden gündeme almış, hem düşüncenin

hem toplumsal yaşamın köklü değişimlere uğrayacağı bir sürecin fikirsel/felsefi başlatıcısı olmuştur. Bu yüzyılın sonlarına doğru meydana gelen Fransız devrimi (1789) ve ardından gerçekleşen modernleşme süreçleri, düşünsel anlamda etkilerini ve kaynaklarını aydınlanma felsefesinde bulmaktadır.

Aydınlanmaya yol açan başlıca düşünsel gelişmeler Rönesans ve Reform hareketleridir. Aydınlanmanın ilk temsilcileri olarak genellikle Rene Descartes ve Gottfried Wilhelm Leibniz kabul edilir. Almanya'da Johann Gottfried Herder, Immanuel Kant, Christian Wolff; Fransa'da Denis Diderot, Claude Adrien Helvétius, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire; Büyük Britanya'da David Hume, John Locke ve Thomas Paine Aydınlanma çağının en önemli temsilcileridir.

3. AYDINLANMANIN OSMANLI'YA ETKİSİ

Her toplumun değişim ve yenilenme sürecinde olduğu gibi Aydınlanma döneminin de ideologları sayılabilecek aydınların toplumu aydınlatma görevini yürüten önemli bir işlev üstlendiklerini belirtmek yerinde bir tespit olacaktır. Aydınlanma döneminin temsilcilerinin neden-sonuç ilişkisi içerisinde ortaya çıktığı tarihsel dinamikler göz önüne alındığında, benzer toplumsal ve kültürel yapıdaki değişimleri geçiren toplumlarda da aynı tarihsel diyalektiğin yansımalarını görmek mümkün olacaktır.

Ancak, Yeni Osmanlıların teorilerinin kısmen İslami kaynaklı oldukları çoğunlukla unutulur. Genç Türklerin fikirlerindeki bu kaynak, Atatürk'te daha zayıf ve tamamıyla görülmez durumdadır. Şu halde Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve Atatürk arasındaki bağı kurmada takip edilecek önemli çizgi İslami muhtevanın zayıflığıdır.”¹⁶.

¹⁶ Mardin, Ş. *Türkiye'de Aydınlanma Hareketi Kitabı* Server Tanilli. *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* adlı düşünce tarihi çalışmasının sonuç bölümünden S-212

18–19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğuna baktığımızda gerileyen, sorunlarını çözemeyen, çözemediği için de bu sorunların daha ağırlaştığını gösteren bir tablo görüyoruz. Böylece Osmanlı da bir aydın tabaka kendini göstermeye başlıyor. Bunlara Yeni Osmanlılar deniyor. Bu aydınlar çözümü ağırlıklı olarak Osmanlı toplumsal siyasal yapısı içinde görüyorlar. Ve Batı'nın teknolojisi ve İslam'ın bir arada var olarak sorunların çözülmesi gerektiğini savunuyorlar. Fakat 1789 Fransız Devrimi etkisiyle sorunun ulus-devlet yapısına doğru gidebileceğini-çözülebileceğini göremiyorlar. Yeni bakış açıları imparatorluğun sorunlarını çözebilecek bir bakış açısı olmamakla birlikte sorunların çözümü için bir arayışı ifade ediyor olması nedeniyle önemlidir.

“Osmanlı İmparatorluğunda yenilik hareketlerinin başladığı 18 yy.'ın ilk yarısından Atatürk'ün yetiştiği döneme değin, aydınlarda görülen “Batılı” yöndeki kültür değişimi, imparatorluğun son yıllarında zirveye erişmiştir.

Fransız Devrimi ve Aydınlanma felsefesinin etkisiyle ortaya çıkan Osmanlı aydınları aklın üstünlüğüne dayalı fikirlerinin yaygınlaşması için gazete ve dergi çıkarma faaliyetleri içine girdiler. “Aydınlanma Devrimi” kiliseye karşıydı, Hıristiyanlığa ters düşüyordu. Bu içerik aydınlanmayı evrenselleştiren niteliklerden biriydi. Osmanlı aydınları Avrupa'ya gidip geldikçe yeni insanla (aydınlanma çağının rasyonalitesini ilke edinmiş) tanıştılar. Bu tanışıklık kendi benliklerinde yenileşmeyi güdüledi. Tehlikeli bir dönüşümdü bu. Çünkü Osmanlı topraklarında yeni insanın oluşup beslenmesi için gerekli altyapı yoktu. Avrupa aydını ile tanışıp Jön Türkleşen Osmanlı aydınları, aydınlanma felsefesinden paylarını aldıkça, kendi yurtlarında dışlanacaklar, halkın gözünde 'Con' diye anılacaklardı.

Batıda aydınlanma sınıfsal bir temele dayanıyordu. Osmanlı mülkünde ise sanayi burjuvazisi yoktu. Tarım ideolojisinin egemenliğindeki bir toplumda "özgürlük, ulusallaşma, laiklik" kavramlarını savunan aydınların acı çekmeleri doğaldı. Türkiye'de ise toplumsal ve ekonomik altyapı değişimi gerçekleşmeden 'fikir inkılâbı' gündeme girmişti. Bu ise devrimlere özgü bir durumdu.

Her cemaatin kendi geleneksel hukukunu savunması, 19'uncu Yüzyılın Avrupa'sında olduğu gibi medeni kanunu (yurttaşlık yasasını) benimsemeye engeldi. İslam'da kadının yeri, erkekle eşitliği olanaksızlaştırıyordu.

Sanayi devrimiyle yeni bir çelişki belirdi. Endüstri düzeninden uzak yaşayanlar, geri kalmış sayıldılar. Geri kalmış olanlar aşağı görüldüler. Sömürgecilik ve emperyalizmi meşru saymak isteyen uygarlar bu farkı bir gerekçe olarak kullandılar. İki ayrı zamanı bir zamanda yaşayan toplumlar arasında, gelişmiş olanın geri kalmış olana bakışı, hiçbir zaman uygarca ve insanca olamadı.

Buna karşılık geri kalmış toplumun insanı, olaylara nasıl baktı?

Anadolu aydınlanmasının anahtarı bu soruda kilitleniyor. Çünkü sanayileşmemiş bir tarım toplumu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun 1789 Fransız Devrimi'nden sonra yaşadığı değişimin özel koşulları var.

4. ATATÜRK'ÜN OSMANLI AYDINLANMASI İÇİNDEKİ YERİ VE KİMLERDEN ETKİLENDİĞİ

Osmanlı İmparatorluğunda yenilik hareketinin başladığı 18.yüzyılın ilk yarısından itibaren Atatürk'ün yetiştiği döneme değin, aydınlarda görülen "Batılı" yöndeki kültür değişimi, İmparatorluğun son yıllarında zirveye ulaşmıştır. 1789 Fransız İhtilali'nin bütün dünyayı etkileyen sloganlarının taşıdığı anlayış ve Batı'nın yeni düşünce akımları 19.yüzyılın sonlarında Osmanlı Aydınlarının düşüncesine hâkim olmuştur.

Bunların birinin eksik kaldığı koşullarda yeni bir toplumsal formasyonu kurmak ve geliştirmek sürecinde sıkıntılar ortaya çıkaracaktır.

Belli bir zaman içinde vatan topraklarının büyük ölçüde Anadolu'nun doğal sınırlarına gerileyeceği, ulus- devletin bu topraklar üzerinde kurulacağı ve bu topraklar üzerinde kurulacak bu modern ulus-devletin yönetim şeklinin Cumhuriyet olacağını düşünmeye ve kabul etmeye başlamıştır. Ama kurulacak olan bu yeni devletin, Osmanlı'nın geleneksel, feodal ve despotik yapısından farklı olması gerektiğini de öngörmüştür. O her şeyden önce farklı

bir kültür, farklı bir inanış tipi ve laik bir rejim, modern bir sosyal yaşam gibi konularda geçmişle bağlarını devrimci bir tarzda koparmanın gerekli olduğunu görmüştür. Onun bu noktaya gelmesi Osmanlı aydınları ile arasındaki farkın çok büyük bir fark olmasına yol açmıştır.

Osmanlıdan her yönüyle köklü bir kopuş yaşamadan, devrimci bir tarza sahip olmadan ülkesinin ve devletinin sorunlarının çözümünün mümkün olmadığını görmüştür.

5. AYDINLANMA, KEMALİZM VE CUMHURİYET İLİŞKİSİ

“Mentur Şahinler, “Cumhuriyet Türkiye’sinde uygulamaya konulan değerlerin Tanzimat reformundan ve onun gerisindeki Fransız ihtilalinden kaynaklandığını belirtmekte ve Tanzimat girişiminin gerisinde de Avrupa’daki Aydınlanma akımının etkisinin bulunduğunu belirtmektedir.”¹⁷

Aydınlanma, bir çağdaşlaşma modeli ya da Türk devriminin dili olarak tanımlandığı gibi, “Osmanlı İmparatorluğunda ümmet denilen toplumun aydınlanması, dini kurallar ve kaderciliğin yerine akla, bilime ve mantığa dayalı bir yöneliş olarak kabul edilmiştir.

İdeoloji olarak Kemalizm, ampirik bir karaktere sahiptir. Gerçekten Kemalizm, önceden mevcut bir doktrine bağlı bulunmadıktan başka Leninizm’de olduğu gibi, aralarında bir tanesini seçmek imkanını veren hipotez (varsayım) geliştirmelerden de meydana gelmiş değildir. Ve hareket noktasını, modern ulusun doğmasına neden olan bir siyasal bunalımda bulmaktadır.”¹⁸

Ortaçağın feodal kurumları ve zihniyeti varlığını korurken, o sistemin insan tipolojisi varlığını sürdürürken modern bir Cumhuriyeti kurabilmek açıktır ki mümkün değildi.

¹⁷ Turan, Ş. *Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefe Temelleri. Gazi Üniversite Yayınları Atatürkçülük/Kemalizm S-35*

¹⁸ Turan, Ş. *Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefe Temelleri. Gazi Üniversite Yayınları Atatürkçülük/Kemalizm. S-48*

Aydınlanma ve laiklik ve bunların toplumsal alana uygulanması Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Atatürk, laikliği salt din ve devlet işlerinin ayrılması ya da “vicdan özgürlüğü” değil, bireyde, toplumda ve devlet hayatında çağdaş değerleri geçerli kılan bir düşünce ve yaşam biçimi olarak kabul etmiştir. Bu yüzden de onu yalnızca ezberlenecek bir tanımlama diye görmemiş, kavramı belleklere kazımak, vicdanlara ve hukuka yerleştirmek istemiştir. Bunu sağlayabilmek içinde hukuk ile birlikte eğitim-öğretimin dinsel öğelerden arındırılması amacıyla adım adım ilerlemeye özen göstermiştir.

Atatürk devrimiyle tümünden bir kültür dünyasından kopup başka bir kültür dünyasına geçerken akıl ve bilim rehber yapılmıştır.”¹⁹

Filozoflar, insanı mutsuz eden kötülüklerin çoğunu, onun bilgisizliğine ve “aklını iyi kullanamadığına”, yeteneksizliğine veriyorlardı. Bütün bunlara da din adamlarının küçük yaşta insanların kafasına soktukları boş inançlarla önyargıların yol açtığını düşünüyorlardı. Onların kafalarını bütün bunlardan ancak bilimsel ve felsefi bir eğitim temizleyebilirdi. Atatürk, Türkiye'nin Batı uygarlığına girebilmesinin yolunu din eğitimine son verip bilimsel düşünüşü benimsemiş, bilime meraklı yeni kuşaklar yetiştirilmesi olarak görüyordu. Bu amaçla işe halifeliği kaldırmak ve eğitimde birlik sağlamakla başladı. İlk başlarda okul programlarında din derslerine de küçük bir yer ayırtmış daha sonra bu uygulamayı da kaldırmıştır.

Bu merkezlerin halkın kültür, sanat, folklor değerlerinin ortaya çıkartılmasında, tanıtılmasında katkıları olmuştur. Köy Enstitüleri köy gerçeklerini bilen, köyü seven, köyden yetişmiş yeni bir aydın tipi üretmiştir. Ülkenin siyasileri, ekonomistleri, yazarları, şairleri, müzisyenleri, ressamı, mimarları buralarda yetişmiştir. Köy Enstitülerinde eğitim, sorgulama, düşünme, tartışma, eleştirel bakma anlayışı üzerine kurulmuştur.

¹⁹ *Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefe Temelleri. Gazi Üniversite Yayınları. Cumhuriyet Aydınlanması ve felsefe H. Haluk Erdem Eğirim Fakültesi Öğretim Üyesi. S-231*

Yani aydınlanmış kafalara sahip insanlar bu kurum/merkezlerden yetişmiştir. Ta ki 1950'den itibaren DP iktidarıyla birlikte kapatılana kadar. DP zihniyeti yine önemli bir temsilcilerinin söylediği gibi herkes köy çocukları da dahil okursa bize kim hizmet edecek anlayışı bu okulların amansız düşmanı olmuş ve okulların kapatılmasıyla Aydınlanma süreci tersine dönmeye başlamıştır. Yeni aydınlanma ve aydınlanmaya dayalı modern toplum projesi DP süreci ile birlikte sekteye uğratılmıştır.

6. CUMHURİYET REFORMLARININ AYDINLANMA VE FRANSIZ DEVRİMİ İLE İLİŞKİSİ

Bu yönüyle Kemalist devrim diye de nitelendirebileceğimiz Cumhuriyet devrimleri, en etkin biçimde 1923 Cumhuriyet'in ilanı sonrasında hayata geçirilmiştir.

Kemalist devrim, "din özgürlüğünü", dinin özgürlüğü olarak tanımlamadı. O zaman laiklik diye bir şey kalmazdı. Kemalist devrime göre din özgürlüğü, bireyin vicdan ve inanç özgürlüğüydü. Özgür olan din değil, fakat bireyin vicdanıydı. Birey, dinsel inançta özgürdü ancak dünyayı dinsel kaynaklara göre düzenlemeye girişemezdi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞ SÜRECİ (1300-1453)

1.2 SOSYAL VE EKONOMİK YAPI

Osmanlı devleti, batıya doğru gerçekleştirdiği yüzlerce yıllık bir göç dalgasının sonunda, göçebe Türkmenler tarafından kurulmuştur. Türkmen kolları Anadolu'ya gelirken geçtikleri topraklar üzerindeki toplumlar ve onların kültürlerinden de etkilenmişlerdir. Bu etkileşimler genel olarak İran'ın devlet birikimi, İslam Arap uygarlığının ideolojisi ve Bizans (Doğu Roma)

İmparatorluğunun sosyo - ekonomik ve siyasal konumlarıyla iletişim kurması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu etkileşimler Osmanlı devletinin kuruluş sürecine yararlanabilecek deneyimler olarak aktarılmış (yansıtılmış)tır.

Türkmen dalgalarının Anadolu'ya girmeye başladıklarında gördükleri manzara şudur; Çökmekte olan bir devlet vardı; yani Selçuklu devleti. Selçuklu devletinin çökmeye başlaması genelde Türkmen boyları özelde ise Osmanlı beyliği açısından bir devlet kurma ve imparatorluk şeklinde genişlemek için gerekli siyasal, sosyal ve ekonomik koşulları yaratıyordu. Osmanlı beyliğinin feodal bir devlete dönüşümü tam da bu tarihsel koşullarda gerçekleşmiştir. Osmanlı beyliğinin devlet dönüşümünü destekleyen etkenlerden bir tanesi de Anadolu'nun tarihte bile tahıl üretimi yapılan topraklar olması ve Marmara bölgesindeki ticaret kentleriyle arasında bir ekonomik entegrasyonun gerekliliğidir. Akdeniz ve Anadolu üzerinden yapılan ticaret Bizans ve Selçuklu devletinin çözülmesiyle birlikte bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya kalıyordu. Ve o ticareti yapan tüccarlar kendi ticari mallarını koruyacak ve bölgeye istikrar getirecek, güçlü bir merkezi otorite-devletin olmasını istiyorlardı. Ticari güvenlik ancak böyle sağlanabilirdi.

Osmanlı devletinin kuruluşu, Türklerin göçer halindeki yaşamları terk edip yerleşik bir hayata geçmeleri sonucu gerçekleşmiştir. Bu kendiliğinden ve kolayca olmamıştır. Ve bütün Türkmen kollarında bu yerleşik hayatı benimsememiş ve bir kısım kollar göçer hayatını devam ettirmişlerdir. Türkmen kolları genel anlamda kabile yaşamından feodal yaşama ve üretim ilişkilerine geçmiştir. Osmanlı imparatorluğu da bu yerleşik yaşam üzerine kurulmuştur.

Osmanlı, çöken bir imparatorluğun kıyısında bulunmaktadır. Ve bu imparatorluk zayıfladığı ölçüde, Osmanlı onun merkezine doğru yönelerek genişleme politikası izlemiştir. Bununla birlikte Anadolu coğrafyasındaki feodal birikiminde üzerine oturarak, yerleşik yaşam üzerinden kendi imparatorluk sürecini daha kolayca sürdürmüştür.

Bu durum Türklerin devlet kurma ve örgütlenmesi alanındaki üstün becerilerini de göstermekteydi.

Osmanlı devletinin başındaki padişah mutlak yönetici idi. Ve merkezi iktidarın bütün yetkilerini sınırsız olarak kendi elinde toplamıştı. Teorik açıdan bakıldığında bu yetkisinin dünyasal bir yetki olmadığı, uhrevi bir yetki olduğudur. Yani sahip olduğu mutlak yetkinin kaynağı Allah'tı.

Sultan karşısında bulunan herkes onun kulları idi. Ve sultan onların üzerinde sınırsız hakka sahip idi. Yani canlarını alma hakkı da dahil. Devletin merkezi yapısındaki çalışanlarda sultanın kulları olması nedeniyle, padişaha rakip olmaları mümkün değildi. Padişahın sınırsız yetkisi, aynı zamanda merkezi otorite de yer alan diğer unsurlara karşı kendisini koruyordu.

“Osmanlılar, babadan oğula kalan, Doğu despotizmi ya da haraç toplayan devlet olarak betimlenebilecek güçlü bir devlet kurmayı başarmışlardı. İktidar, hükümetin ve ona tamamen sadık küçük bir kliğin elinde merkezileştirildi ve devlet, toplumun bütün kesimlerine, hiçbirini kayırmaksızın sömürmek için müdahale etti.”²⁰

Osmanlı toplumsal yapısının büyük ölçüde toprak düzenine bağlı olarak oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu toprak düzeninin merkezinde ise, tımar düzeni bulunmaktadır. Fetihler yoluyla ele geçirilen yeni topraklarda hemen bu sistem içine alınıyordu.

Burada tımar düzenini biraz açmak yararlı olacaktır. Osmanlı'nın dayandığı temeller bu sistemin işleyişine ve ayakta kalmasına bağlıdır. Tımar düzeni, sadece köylünün ürününü üretilip onu tüketmesiyle sınırlı değildi. Bu sistemin bir önemli noktası askeri kurum merkezi Osmanlı yönetimi ve toprak düzeni arasındaki bağı da koruyordu. Osmanlı bu sistemi kendisi için en yararlı olabilecek bir sistem olarak gördüğünden benimsemiştir.

Bu hem Hıristiyan Avrupa'da böyle olduğu gibi aynı zamanda İslam coğrafyasındaki Osmanlı imparatorluğu içindeki geçerli idi. O nedenle toplumsal-siyasal yaşamdaki bu dini etkilemesi kırmadan aydınlanmacı, modernleşmeci çabalar yürütülebilir, ne de siyasal ve toplumsal alanda laiklik hakim kılınabilirdi.

²⁰ Feroz Ahmed, *F. Modern Türkiye'nin Doğuşu* S.32

Tımar sistemindeki bu bozulmanın aynı zamanda Osmanlı'nın çözümlenmesine yol açan iç etkenlerin başında geldiği konusu bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tartışılmıştır.

1.2 KURULUŞ YILLARINDA EĞİTİM

Osmanlı'da kuruluş yıllarında eğitim devlet dışı kurumlar yoluyla yürütülmekteydi. Eğitim kurumları faaliyetlerini vakıflara bağlı olarak yürütmekteydi. İlk medreseler, yetişmiş bilginler, hocalar aracılığıyla Osmanlı'da çok faydalı olmuş kanunlardı. Zamanla bu durumun değiştiğini ve nitelikli eleman yetiştiren kurumlar durumuna geldiğini, yozlaştığını da burada belirtmek gerekmektedir. Medreselerdeki bozulma matematik, astronomi, fizik, kimya ağırlıklı müfredat olmaktan çıkartılmış, din ağırlıklı fıkıh, hadis, tefsir, Arap Tarihi gibi derslerin okutulduğu kurumlara dönüşmüşlerdir. Ve kuruluş yıllarında kabul edilen gerçek amaçlarından sapmışlardır.

Dönemin eğitim bakımından temel özellikleri, medreselerin çok önemli ve güçlü kuruluşlar olarak topluma şekil vermesi, onu derinden etkilemesini belirtmek gerekmektedir.

Konunun ilerleyen bölümlerinde, bu değişim ve yozlaşmanın aynı zamanda Osmanlı'nın geri kalması, çözülmesi sürecinde de etkili olduğunu göstereceğiz.

1.3 KURULUŞ DÖNEMİNDE HUKUK

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yönetimin tümü ile din hukuku temelleri üzerine dayanmadığı da ileri sürülebilir Her Müslüman devlette olduğu gibi İslam ilkelerine yer verilmekle beraber, Osmanlı Devleti'nde de halkın gelenek ve göreneklerinin dikkate alındığının söylenmesi yanlış olmayacaktır. Bir başka anlatımla, kuruluş dönemi hukukunu belirleyen olgu daha çok halkın yaşayışından kaynaklanan ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayan kurallardı. Güvenlik ihtiyacı, istikrar ihtiyacı vb.

Osmanlı'ya belirleyici anlamda İslam hukuku 16.yüzyılın başlarında Yavuz'un Mısır seferinde "Halifelik" yetkilerini üzerine almasıyla girmiştir. Böylece Osmanlı din işlerini dünya işleri ile birleştiren bir örgütlenmeye doğru dönüşmüştür. Yani toplumsal yaşamın belirleyici kuralları kendisini Şer'i hukuktan temellendirmiştir.

Osmanlı çözülmesindeki ana etkenlerden bir tanesi de budur.

2. YÜKSELİŞ (1453-1579)

Akşin "klasik" Osmanlı toplum düzeninin Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu yaklaşık 1450-1550 yılları arasındaki düzen olduğunu söylemektedir. Akşin, klasik Osmanlı toplum düzenini şöyle özetlemektedir:

"Anadolu topraklarının doğal verimliliğinin, üretici güçlerin o dönemdeki gelişkinlik düzeyinde bölgeye dalga dalga göç eden kavimleri beslemek açısından yetersiz olmasının Osmanlı'nın genişlemesinin ardında yatan temel maddi gerçeklik olduğunu ifade etmektedir." "İmparatorluğun zenginleşmesinin iki temel kaynaktan beslendiğini söylemektedir: Bir yandan ele geçirilen topraklarda üretilen artı ürünün bir bölümünün çeşitli kaynaklarla merkeze aktarılması; öte yandan Doğu-Batı ticaret yollarının ele geçirilmesi yoluyla çağın en önemli uluslararası ticaret ağından yüklü bir payın elde edilmesi."²¹

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. DURAKLAMA GERİLEME VE ÇÖZÜLÜŞ (1579-1922)

O zamana kadar Avrupa'da kullanılan para, altın ve gümüşten basılan paralardı ve bunun dünyadaki miktarı görece sınırlıydı. Bu miktarın artması gümüş ve altın madenlerimizin çalıştırılmasına bağlı idi.

²¹ Savran: 1992, "Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri", Cilt I: 1919-1980, Kardelen Yayınları s.19

Avrupa’da ortaya çıkan şeylerin alınması bizim içinde tarihsel bir zorunluluktur. Başka türlü ulus olarak varlığımızı sürdürmemiz mümkün değildir demektir.

Keşifler sonrası Avrupa’ya akan bu madenler başta altın olmak üzere kapitalizmin gelişiminde belirleyici olan sermaye birikiminin artmasına yol açmıştır. Bu artış Avrupa’da ki kapitalist gelişmeye hız verdiği gibi daha uzak coğrafyalara da ticaret yoluyla etkisini hissettirmeye başlamıştır.

1.1 TIMAR SİSTEMİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE MERKEZİYETÇİLİKTE ADEM-İ MERKEZİYETÇİLİĞE

“Osmanlı’nın kuruluşu ile başlayıp 16.yüzyılın ortalarına kadar devam eden “Klasik” düzen bu tarihten itibaren değişmeye başlamıştır. Bu klasik düzenin ekonomik ayağı olan İltizam usulü şöyle açıklanabilir;

Boş kalan toprak yeniden bir sipahi ya da zaim tahsis edilmiyor, artırmaya çıkarılıyordu. En yüksek ödemeyi kabul eden mültezim o toprağın iltizamını 3 yıl için alıyordu. Mültezim devlete ödemesini para olarak yapıyor, fakat köylüden alması gerekeni ürün olarak alıyordu. Burada ki önemli bir nokta toprağın iltizama verilmesi, orada sipahi ve zaimin bulunmaması anlamına geliyordu. Sipahi ve zaimler yalnızca vergilerini toplayıp karşılığında savaş hizmeti sunan kimseler değillerdi. Sürekli topraklarında oturan, güvenlik sağlayan, hükümetin o yerdeki bir anlamda temsilcileri idi. Buna karşılık mültezimler o toprakta oturmayan, ancak hasat zamanı vergisini toplamak için oraya gelen, bu ilişkileri de üç yıla sınırlı olan kimselerdi.²²

Otorite, para, nüfus ve askeri güçleriyle yörelerinde hâkim bir güç oldular. Osmanlı ise vergi ve asker toplamayı ayanların yardımıyla yapmak zorunda kalmıştır. Güçleri artan ayanlar Avrupa’nın feodallerine benzemişlerdir.

²² AKŞİN, S. *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi S.10-11*

Bu değişim, Osmanlı'nın klasik ilişkiye dayalı kendisine özgü olan düzenini feodalizme doğru dönüştürmüştür.

Merkezi idare açısından bakıldığında ise, otoritenin ayanlara kaydığı görölmektedir. Merkezi idare denetimini kaybetmiştir.

Tımar sistemi, Osmanlı'ya merkezi otoritenin koşullarını sunarken, ayanların güçlenmesi, âdem-i merkeziyete bir kayış anlamına geliyordu. Söz konusu tımar sisteminin tasfiye olması ve yerini iltizama bırakması, yüzyıllar alan yavaş bir süreçte oldu.

Tımar sisteminin iltizam düzenine dönüşmesinin önemli sonuçlarından bir tanesi de dönüşüm sonucu ortaya çıkan iltizam düzeni Osmanlı'nın hazinelerine daha çok paranın girmesine yol açtı. Bu durumun hükümet sağladığı en önemli yararlarından bir tanesi yeniçeri ya da benzeri şehirlerdeki piyade asker sayısını çoğaltmaktı. Bu ateşli silahların, özellikle de tüfeğin gelişimi ve yayılmasının bir sonucuydu. Savaş teknolojisinde ki gelişme, tımar sisteminin tasfiyesini, piyadenin sayısının arttırılmasını zorunlu kılıyordu. Piyade asker sayısının artması hazineye giren para miktarı ile doğru orantılıydı.²³

1- "Ancak, gelişiminin son safhalarına on altıncı yüzyılın ortalarında ulaşan klasik dönem toplumsal yapısı, önce miri toprakların kullanım şekli ve vergi toplama sistemi nedeniyle değişmeye başladı."²⁴

2- "Erken ve klasik dönem boyunca Osmanlı devletini felsefesi ve kurumları, önceki İslami tecrübelerin, Türklere ait aşiret veya Orta Asya adetlerinin ve muhtelif yerel adetler ile Bizans etkisinin bir senteziydi."²⁵

3- "On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, klasik toprak ve vergi sisteminin kademeli olarak çözülmeye başlaması, siyasi kurumların dışı dönük devamlılığıyla maskelenmişti"²⁶

²³ AKŞİN, S. *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi* S.10-11

²⁴ KARPAT, K.H *Osmanlı Modernleşmesi* S. 152

²⁵ KARPAT, K.H *Osmanlı Modernleşmesi* S.153

²⁶ KARPAT, K.H *Osmanlı Modernleşmesi* S.153

On altıncı yüzyılın sonları ile on yedinci yüzyıl boyunca Avusturya ve İran ile yapılan uzun savaşlar sonucunda yerel ve bölgesel güçler ortaya çıkmıştır. Uzun süren bu savaşlar Osmanlı hazinesine çok büyük yük getirmiştir. Merkezi hükümet taşradaki bu yerel güçlerin yardımlarına ve iş birliği yapmalarına ihtiyaç duymuştur. Osmanlı merkezi yönetimin kendilerinden yardım istemesinden ve kendileriyle iş birliği yapmak istediğinden cesaret alan taşra'daki bu toplumsal güçler, kendi çıkar ve konumlarını korumaya dönük olarak iç ve dış pazarların artan tarımsal ürün isteğine daha etkin cevap verebilmesini sağlayacak bir yönde, toprak ve mülkiyet ilişkilerini değiştirmeye çalıştılar. Ticaretin büyümesi nedeniyle, on yedinci yüzyılda ekilen mahsulün çeşitlendirilmesi, üretim düzenlenmeleri ve pazarlama sistemlerinde değişiklik gerektiren farklı tüketim alışkanlıkları da getirdi.

Ortaya çıkan, bu yeni durum nedeniyle, merkezdeki siyasi elitler ile taşrada ki toplumsal gruplar -ki buna dini grupları ekleyebiliriz- arasında var olan uzlaşmaya dayalı ilişkiler yavaş yavaş bozuldu. Şehir, köy ve merkezi otorite arasındaki bağlarında niteliği değişmeye başladı. Bununla birlikte merkezi bürokrasi ekonomik kaynaklar üzerindeki kontrolünü elinde tutmaya, hukuki ve siyasi güç konumunu korumaya kararlıydı.

Bu dönüşüm süreci içinde bürokrasi ise, elindeki politik araçları tarım alanındaki üretim fazlasından daha çok bir pay almak için kullandı. Bundan dolayı, bürokrasinin gizli sınıfçı eğilimleri ortaya çıktı.

Akdeniz bölgesinin değişen ticaret ilişkileri 1730'lar da girişimci bir tüccar tipini ortaya çıkarmıştır.

“Merkezi bürokrasinin kendisi ise (en tepedeki bir avuç lider haricinde) sosyal sistemdeki değişikliklerin diğer toplumsal gruplara olan üstünlüklerinin altını oyacağından korktu.”²⁷

Ayanların merkezi otoriteyi tehdit edebilecek ekonomik çıkarı ve siyasi motivasyonu vardı, ancak bunlarda da geleneksel siyasi çerçevede dışında

²⁷ KARPAT, K.H Osmanlı Modernleşmesi S. 155

geniş çaplı bir ekonomik ve toplumsal yeniden yapılanma kavramlarıyla düşünebilecek sınıf bilinci ve zihinsel kapasite eksikti.

Osmanlıdaki isyanlar sınıfların ortadan kalkmadığından, sınıflar arasında sosyal bir barışın olmadığını tam tersine sömüren ve sömürülenler arasında sınıf savaşımının olduğunu göstermektedir.

“Başında Sultan’la beraber bürokrasi, devleti dinin bir ifadesi ve tüm sadakatin toplamı olarak gören, geleneksel İslami siyaset felsefesine uygun şekilde her zaman devlet ile eş anlamlı olmuştu. Ancak, Osmanlı bürokrasisinin bir sınıfa dönüşmesi sırasında, “devlet” kavramının anlamı pek fazla sözü edilmeyen, fakat çok önemli bir değişim geçirdi. Bu terim, artık sıradan bir Müslüman’ın katılımcısı olduğu toplumsal, siyasi ve kültürel bir oluşumu değil, toprak kaynakları ve otorite üzerinde tekeli olan bir elitin elindeki idari aygıtı tarif ediyordu.”²⁸

Miri toprak sistemi, toprağa hakim olan sınıfın, bu topraklar üzerinde tarımsal üretimi sağlayan köylüyü sömürmesi temeline dayanıyordu. Köylünün yaşaması ve yeniden üretim yapması için gerekli ürün köylüye bırakıldıktan sonra, çeşitli vergilerle el konan artı-ürün egemen feodal sınıf içinde paylaştırılıyordu. Köylüler toprağa bağlıydı ve sultan tarafından dağıtılan miri topraklar da miras yoluyla babadan oğla geçiyordu.

Miri toprakların kişilere transferi, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar toplumsal düzende temel bir değişim yaratamayacak kadar az sayıda ve yetersiz düzeyde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, sürekli olarak büyüyen iç ve dış ticaret, taşradaki mülkiyet sahiplerinin büyümesinde faydalı olmuştur. Bu yüzyıldaki uzun süren savaşlar, merkezi hükümetin otoritesini zayıflatmış ve sivil grupların, özellikle taşrada ki ayanların, idareden özerkleşmelerini ve daha önemlisi, toprak ve tarımsal ürün fazlasının kontrolünü ellerine geçirmelerini sağlamıştı.

“Marksist anlayışına göre,” Osmanlı devletinin kurulması, göçebe demokrasinin tasfiyesi ve yerini feodal bir devletin alması olayıdır.” Osmanlı devleti, göçebe gelenekleri üzerine kurulmadı. Göçebe gelenekleri ezilerek

²⁸ Kemal H. KARPAT *Osmanlı Modernleşmesi* S. 156

ve yok edilerek inşa edildi. Oysa Osmanlı devleti, toprak üzerinde özel mülkiyetin gelişmesi, toplumun feodalleşmesi, sınıfların belirginleşmesi ve sınıf çelişmelerinin keskinleşmesi yönündeki bir gelişme üzerine doğmuş, büyümüş ve güçlenmiştir.”²⁹

Feodalleşme ve Devlet ilişkisi bir diğerini güçlendiren bir süreçtir. Osmanlı devletinde ezenle ezilen ayrılmıştır. Yani sınıflı bir toplumdan, ezen konumunda olanlar silahlı bir güce de (devlet gücü) sahiptir. Ve görevi üretici konumundaki reayayı (köylüleri) baskı altında bulundurmaktır. Toprak feodal bir sınıfın elinde toplanmakta, toprak üzerinde çalışan köylünün ürettiği ürünün bir kısmına artı-ürün olarak el koymaktadır.

Osmanlı Devleti'nin silahlı gücü olan yeniçeriler ve sipahiler feodal sınıfın baskı gücüdür. Ve görevi içeride göçebelerin merkezi devlete karşı gösterdiği direnişi yok etmek ve sömürünün devamını sağlamaktır.

Üretim ve mülkiyet ilişkilerinin niteliğinin ne olduğu konusunda farklı fikir ve yorumlar, farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Bozdemir'in Osmanlı toprakları üzerinde özel mülkiyetin bulunmadığı düşüncesidir. Bu bakış açısına sahip olmasının nedeni hukuki biçimleri üretim ilişkilerinin önüne geçirmesinden kaynaklanmaktadır. Toprağa bağlı olarak yaşayan köylünün ürettiği artı-ürüne el koyan bir feodal sınıf vardır. Bu sınıf toprak üzerinde tasarruf hakkına da sahiptir. Bu durum Osmanlı sisteminin feodal karakterini belirlemektedir.

Köylünün toprağa bağlı olarak yaşamasının nedeni feodal üretim ilişkilerinin olmasıdır. Osmanlı devleti ise bu düzenlemenin dışında ya da üstünde değildir.

1.2 GERİLEMEDE DIŞ FAKTÖRLERİN ETKİSİ

Dış faktörler deyince ilk akla gelen ise kapitülasyonlardır.

Osmanlı'lar, kapitülasyonları, önceleri, Avrupa'da izledikleri dış siyasetin bir aracı olarak kullandılar. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlılara saldırmak için oluşturacak bir Hıristiyan birliğini önlemek

²⁹ *Perinçek, D. Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet S. 57*

amacıyla, Almanlara karşı Fransızları desteklemiş ve onlara bir takım ayrıcalıklar vermişti. Akdeniz ticaretine ilişkin bu ayrıcalıklar, daha sonra, yeni dünya bulununca, bölgedeki ekonomik etkinliklerini canlı tutmak amacıyla genişletilmiş ve yaygınlaştırılmıştı.

Osmanlı'lar 19. Yüzyılın ortalarına doğru, imparatorluk üzerindeki denetimlerini bütünüyle yitirmişlerdi. “Öyle ki; İngiliz elçisi Sir Stafford Cuning, imparatorluğa kendisinin önerdiği reformların, mali olarak desteklenmesi için dış borçlanmaya gidilmesini öğütlüyordu. Padişah ve vezirleri, ilk başta, mali bağımlılığın, siyasal bağımlılığa yol açacağı kaygısı nedeniyle bu öğüde uymak istemediler. Fakat buna rağmen sonradan, 1852 yılında, ilk dış borç anlaşması yapıldı.”³⁰

Osmanlı Devleti, almaya başladığı dış borçlar nedeniyle bir kısır döngü içine girdi. Her aldıkları borcu ödeme süresi geldiğinde yeniden ve daha yüksek faizli borç alarak ödeme durumunda kaldılar. Bununla birlikte dışarıdan borçlanma yoluyla elde edilen kaynaklar verimli bir şekilde kullanılmıyordu.

Sonuç pek doğal olarak, yıkıma gitti. Muharrem Kararnamesi adı verilen bir yönetmelikle, Osmanlı borçları birleştirildi ve Duyun-u Umumiye yönetimi denilen bir örgüt ile 1881 yılında, bu borçların ödenmesi için imparatorluğun mali kaynaklarına el kondu. Duyun-u Umumiye yönetiminin kuruluşu, Osmanlı'ların bütünüyle, yabancı denetimi altına girmesi demektir.

1.3 KAPİTÜLASYONLAR, SANAYİ GELİŞİMİ VE SANAYİ GELİŞİMİNİN ENGELLENMESİ

Karpat, “Osmanlı modernleşmesi üzerine yapılacak herhangi bir çalışmanın işe toplumun yapısına, yönetimine ve siyaset felsefesine ilişkin

³⁰ Kongar, E. 21. Yüzyılda Türkiye S. 341 – 342

birtakım tarihsel, kavramsal ve metodolojik sorunları aydınlatarak başlaması gerektiğini ifade etmektedir”.³¹

Yazara göre, siyasi anlamıyla, Osmanlı Devleti yeni bir varlıktı ancak siyaset felsefesi ve toplumsal düzen bakımından, kendisini Selçuklu ve Ortadoğu'nun diğer Müslüman devletlerinin mirası üzerine oturtmuştu. Karpaz, “Osmanlı tarihi üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun klasik dönemde biçimlenmiş olan kurum ve toplumsal yapıları nihai ve ebedi olarak gördüklerini oysa 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan toplumsal dönüşümün 15. ve 16. yüzyıllardaki oturmuş toplumsal düzene değil, 17. ve 18. yüzyıllarda harekete geçen toplumsal güçlere bağlanması gerektiğini ileri sürmektedir.”³²

Kısacası yazar; “Osmanlı modernizasyonunun başlangıcının bir 18. yüzyıl olgusu olduğunu belirtmektedir. 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin üç ana faktör etrafında geliştiğini söylemektedir: İlki sorunlara çözüm olarak merkezleşme eğiliminin yükselmesidir; ikincisi, Avrupalı güçlerin artan etkisidir; üçüncüsü bu iki faktörden türeyen modernleşme ideolojisidir.”³³

Avrupalı güçlerin Osmanlı modernleşmesi üzerindeki etki kanallarından birisi uzun bir geçmişe sahip olan kapitülasyonlardır. Savran'a göre Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın ikinci yarısında emperyalizmin bir yarı-sömürgesi haline gelmiştir. Savran, bu sömürgeleşme sürecinde hem kapitülasyonların hem de Avrupalı ülkelerle imzalanan anlaşmaların rolü olduğunu belirtmektedir. “Doğu Akdeniz, kapitülasyonlar denen ayrıcalıklar nedeniyle batıya bağımlı bir duruma geldi. Bu nedenle imparatorluğun sermaye birikimini engelleyici toplumsal ve siyasal bir durum ortaya çıkmıştı. Akdeniz'de ve Anadolu'da çok önceden belirlenmiş olan ekonomik koşullarda batıya sermaye aktaran ticari ilişkiler yoluyla, Osmanlı ekonomisinin çöküşüne katkıda bulunuyordu. Yeni ticaret yollarının bulunması ve o

³¹ KARPAT:2008, *Osmanlı Modernleşmesi* s.11

³² KARPAT:2008,s.11-16

³³ *Karpaz: 2008, s.78*

coğrafyalardan altın ve gümüş'ün Avrupa'ya getirilmesi de Osmanlı ekonomisinin çöküşünü hızlandıran bir etki yaratmıştır.”³⁴

Emekleme dönemini yaşayan sanayi, bu dönemde batılılaşma sahaları çerçevesinde geliştirilmeye çalışılıyordu. Batıdaki “sanayi devrimi” ve batının Osmanlı’lar üzerindeki ekonomik denetimi, imparatorluğun sanayisine gelişme olanağı sağlamadı. Osmanlı'nın ürettiği hammaddeyi yine kendisine satarak ve aldığı ürünleri işleyerek mamul madde haline getiren Avrupa bu iktisadi stratejiyle Osmanlı sanayini ortadan kaldırıyordu.

“Aslında, imparatorluğun sanayisi 16. Yüzyıldan beri, Avrupa'nın başa çıkılmaz baskılarıyla karşı karşıyaydı. Türk-İngiliz ticaret anlaşmasından sonra, Batı'ya açılan bölgelerde etkinlik gösteren küçük üreticileri, bu baskılara dayanamayarak işlerini bıraktılar.”³⁵

“Devlet, ticari merkezleri ve yolları geliştirecek, ülke içinde ekim yapılan alanın genişletebilmesi için halka yardım ederek ve sömürgeleri yoluyla uluslar arası ticareti destekleyerek, imparatorlukta temel ekonomik işlevlerini yerine getiriyordu. Fakat bütün bu çabalar, yöneticinin içinde yaşadığı siyasal ve toplumsal düzen çerçevesinde çağdaş bir kapitalist ekonomi ilkelerine göre gerçekleştirilecek mali ve siyasi çıkarları ortaya koyamıyordu.”³⁶

Görüldüğü üzere, Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısı, kapitalist ekonomik gelişmenin sağlanmasına uygun değildi. Kapitalist ekonomik ilişkilerin gerçekleşmesi en başta sermaye birikimini sağlayacak koşulların var olmasına bağlı idi. Bu nedenle imparatorluğun ekonomisi cılız kaldı ve dışa bağımlı duruma geldi.

³⁴ SAVRAN:1992, s.30

³⁵ Kongar, E. 21.yüzyılda Türkiye S. 345 – 346

³⁶ Kongar, E. 21. Yüzyılda Türkiye S. 348

2. OSMANLI AYDINLANMASI VE MODERNLEŞMESİ

2.1 TANZİMAT FERMANI – BATILILAŞMA: SONUN BAŞLANGICI

Osmanlı imparatorluğu Ortaçağ sistemine sahipti. Din merkezli bir yapı olan bu sistem tıkanmış ve 19. yüzyılda yaşam olanaklarını yitirmiş bir durumdaydı. Kurtuluşunu Batı'nın modernleşmesini örnek almada görerek, Tanzimat ile kapıyı araladı.

Osmanlılarda toplumsal ve ekonomik düzenin bozulması ile batılılaşma çabalarının imparatorluğun kurtuluş reçetesi niteliğiyle ortaya çıkması arasında çok yakın bir ilişki vardır. Batılılaşma, imparatorluğun çöküş sorununa bir çözüm getirmek amacıyla ortaya atılmıştır.

“Batılılaşma çabalarının tohumları, imparatorluğun toprak yitirmeye başladığı zamanlarda atılmıştı. 1699 Karlofça ve 1718 Pasorofça Antlaşmaları yalnızca imparatorluğun gerileme döneminin değil, aynı zamanda batılılaşma çabalarının başlangıcını da belirler.”³⁷

Osmanlıları batılılaşmaya yönelten en önemli gerçek, batının askeri üstünlüğüydü.

“Osmanlı-Türk toplumunun batılılaşmaya, çağdaşlaşmaya, ya da modernleşmeye kesin adım atması Tanzimat iledir. Bu aynı zamanda insan haklarına, hukuk devletine, özgürlük ve demokrasiye doğru atılan bir adımdır.”³⁸

Tanzimat'ın çok önemli üç sonucu olmuştur. Birinci sonuç, merkezi bürokrasinin padişaha karşı bir ölçüde de olsa, güvenceye kavuşmuş olmasıdır. Böylece, bürokrasi, Batılılaşma çabaları içinde daha önemli bir rol oynama olanağına sahip olmuştur.

İkinci olarak Müslüman ve Müslüman olmayan Osmanlı uyruklar, ticaret etkinliklerinde daha çok güvenceye kavuştular. Müslüman olmayan

³⁷ Kongar, E. 21. Yüzyılda Türkiye S. 64

³⁸ AKŞIN, S. Ana çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi S. 17

tüccarlar Avrupa pazarları ile bütünleşme içinde bulduklarından, güvencelerinin artması, Osmanlıların, ekonomik olarak daha büyük ölçülerde sömürülmesi sonucunu doğurdu. Savran'a göre "Osmanlı'da özel mülkiyetin hukuk planında gelişmesinin 19. yüzyıldaki ana uğraklarının en önemlisi 1839 Tanzimat Fermanı olan çeşitli reform belgeleri ve 1858 tarihli Arazi Kanunnamesidir. Tanzimat Fermanı ilk kez Padişah'ın tebaasına müsadereye karşı güvence vererek özel mülkiyeti garanti altına almıştır. Arazi Kanunnamesi ise belirli sınırlamalara rağmen, toprakta özel mülkiyet hakkını tanıyarak, yüzyıllara yayılan bir süreç içinde fiilen oluşmuş olan özel mülklere yasal bir kılıf sağlamıştır."³⁹

Üçüncü sonuç ise, yabancı ülkelerin, Osmanlıların içişlerine eskisine göre daha çok karışmaya başlamalarıydı. Tanzimat'ın yol açtığı sonuçlar, sonunda, Osmanlıların yarı sömürgeleşmesine yol açtı.

Ancak, bir bütün olarak bakıldığında, geçmiş dönemlerdeki başarısızlıklar yüzünden yer yer çökmüş, yer yer dağılma halinde olan koca imparatorlukta bu reformların kolayca kısa süre içinde uygulanabileceğini, bu işi üzerine almış olan yetersiz, tecrübesiz, bilgisiz bir yönetim kadrosundan beklemek de haksızlık olur. Böyle bir durumda Tanzimat, bu imparatorluğun tasfiyesi gibi bir program da uygulayamazdı. Balkanlar'dan Arap ülkelerine kadar genişleyen bir alanda yerleşmiş ilişkileri tasfiye etmek mümkün değildi; Rusya ile Avrupa devletlerinin yakın Doğu ülkeleri üzerinde şimdi daha da derine giden çıkarlarının gerekleri de buna elverişli değildi. Osmanlı imparatorluğunun toprak bütünlüğünü sürdürmesi, batı dünyasının en güçlü iki devleti haline gelen İngiliz ve Fransız imparatorluklarının politika ilkelerinden biri haline gelmişti.

"Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için 19. yüzyıldan beri sürdürülen çabaların başarısız olmasının sebeplerini gelişime direnen gerici güçler, dış savaşlar ve içteki ayaklanmalar ve yenileşme girişimlerinin

³⁹ Savran, 1992, s.24

doğurduğu çekişme ve savaşların yol açtığı ekonomik sıkıntı ve sefaletin halk üzerindeki olumsuz etkisi olarak sıralanabilir.”⁴⁰

“Bu yüzden vergi, toprak tasarrufu, eğitim, sağlık işlemi, adaleti uygulama, asker yetiştirme yönlerinde getirilecek yenilikleri yürütme girişimleri, düzen getirmek yerine bozuk düzeni daha da kötüleştirmek, bu kötüleşmede çıkarları olanları reformların düşmanları haline getirmek gibi sonuçlar yarattı. Merkezi devletin reform programı uygulayabildiği hallerde de devlet hazinesinin gelirlerinin artacağı yerde düştüğü görüldü. Bu, süreç eninde sonunda, devleti mali sıkıntı içine ve nihayet Osmanlıyı borçlanma yollarına başvurma zorunluluğuna itti.”⁴¹

2.2 TANZİMAT VE EĞİTİM

Medreselerin en canlı-dinamik olduğu devirlerde dini ve akli bilimler dengeli bir şekilde veriliyordu. XVI. Yüzyıldan itibaren tabii bilimler ihmal edilerek medreseler tamamen dini okullar haline getirildi. İslamın ilme verdiği önem göz ardı edilerek "dünyevi ilimler " bırakılarak," uhrevi ilimlere" yönelmesi Medrese kurumunu içinden çıkılmaz problemlerle karşı karşıya bıraktı.

XVI. Yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa toplumlarında görülen gelişmeler rönesans-reform-coğrafi keşifler Osmanlı * Devletince tam olarak izlenilmedi ve değerlendirilmedi. XVIII. Yüzyılda Endüstri alanında büyük gelişmeler oldu. Buharlı makineler üretim alanında kullanılmaya başlandı. Teknolojik gelişmeler hızla yayılıyordu. Osmanlı medreseleri bu gelişmelerle de ilgilenemedi. Devlet askeri alandaki yenilgiler sebebiyle, askerlik alanında batılı modeli örnek alan okullar açmaya, Tanzimatla beraber eğitim alanında ıslahatlar yapmaya girişti. İlkokul seviyesinde "sıbyan okulları", Ortaokul seviyesinde "rüşdiye okulları", yüksek

⁴⁰ Aybars 2008, *Atatürkçülük ve Modernleşme*, Zeus Kitabevi, 2.Basım,s.53-54

⁴¹ BERKES,N.*Türkiye’de Çağdaşlaşma S. 244*

öğrenim seviyesinde "darülfünun" açılmasına karar verilerek 1857'de Maarif-i Umumiye nezareti kuruldu.

Tanzimatla birlikte Cumhuriyet döneminin bazı okullarının temelleri atılırken Osmanlı eğitiminde laikleşme süreci de başlamış oldu. Teşkilat alanında eğitim kurumları batılı okulları örnek aldı. Öğretim programları imkanlar elverdiği ölçüde dünyevileştirilmeye çalışıldı. Bu amaçla teknik ve tabii bilimlerle ilgili dersler konuldu. Ayrıca şeriatın yasakladığı Resim, Müzik, Beden Eğitimi gibi yeni dersler öğretim programlarına girdi. Müslim ve gayri müslim vatandaşların çocuklarına eşit şartlar altında okula gitme yolları açıldı. Bu durum üzerine II. Abdülhamid devrinde medreselerin kaybolan itibarını iade etmek, onları yeniden canlandırarak, asli hüviyetlerine döndürmek amacıyla medreselerin modern okullar gibi modernleştirilmesi görüşü ağırlık kazanmaya başladı. Medrese eğitiminin içine modern bilimlerin girmesiyle bu kurumların geleneksel yapıdan çıkarılabileceği, İslamın ilme hem akli hem dini yönden önem verdiği gerçeğinden hareketle 1909 yılında faaliyete geçildi. Fakat bu çalışmalar gerek Abdullah Cevdet gibi batıcılar, gerekse Ziya Gökalp gibi Türkçüler tarafından tasvip görmedi.

Şeyhülislamlık makamına bağlı olarak faaliyet gösteren medreseler ile Şeyhülislamlık makamının devlet işlerinden ayrılarak "diyanet" alanına sürülmesi için Ziya Gökalp tarafından bir muhtıra hazırlandı. Bu muhtıra cumhuriyet döneminde gerçekleşen ve "Tevhid-i Tedrisat" (Eğitimin bir elde toplanması -birleştirilmesi) uygulamasının ilk adımını oluşturdu. Bu tedbir din ve devlet işlerinin ayırımı yönünde atılan bir adımdı ve bunun öncüsü Ziya Gökalp'ti. Böylece diyanet işleri başkanlığının temelleri atılmış oldu.

Ziya Gökalp'ın muhtirasının özeti şöyleydi:

- 1) Şeyhülislamlık kabineden çıkarılacaktır,
- 2) Şeriat mahkemeleri Şeyhülislamlıktan alınarak Adalet bakanlığına bağlanacaktır,

3) Evkaf idaresinin meşihatten ayrılarak devletin ayrı bir mali-ticari dairesi halinde dinden tamamiyle ayrılması bu görevle ilgili bir bakanlık kurulması gerçekleşecektir.

4) Bütün medreseler meşihatten alınarak maarif bakanlığına bağlanacaktır.

1857 de Maarif-i Umumiye Nezaretinin kurulması ve Maarif Nezaretinin Vazifelerine Dair Mevad" adıyla ilk resmi belge'nin yayınlanması Osmanlı eğitiminin laikleştirilmesi yönünde atılan en önemli adımlardan biridir. Çünkü bu nizâmname batı örneğine göre bütün sivil eğitim kurumlarının teşkilâtlandırılmasını sağlamış, Devlet okullarında orta ve yüksek öğretimin, müslim ve gayri müslime ortak verilmesini hükme bağlamıştır. Konuyu inceleyen Ersoy Taşdemirci XVIII. yüzyıldan itibaren batı örneğine göre yeniden kurulmasına çalışılan Osmanlı eğitim sistemi, Cumhuriyet dönemi Türk eğitim sisteminin temelinde bulunmaktadır. Bugünkü modern okullarımızın tarihi gelişimi incelendiğinde çoğunun başlangıcının, Tanzimattan sonra kurulan eğitim sisteminde olduğu görülür. Yani, bu okulların ilk örneklerini orada buluyoruz. Buna rağmen Osmanlı eğitimindeki laikleşme, Cumhuriyet döneminde yayılan laikleşmeye nazaran sınırlı kalmıştır.

Osmanlı eğitim sisteminde gerçekleştirilen laikleşme hareketleri belli başlı olarak şu noktalarda toplanabilir:

1-)Eğitim Teşkilatı Alanında: Osmanlı eğitim sisteminin, hem yönetim hem de eğitim kurumları bakımından batı örneğine göre yeniden kurulmasına çalışılmıştır.

2-)Öğretim Programları Anlamında. Öğretim programları imkan elverdiği ölçüde dünyevileştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ilk iş olarak teknik ve tabii bilimlerle ilgili dersler konulmuştur. Ayrıca Şeriatın yasakladığı Resim, Müzik, Batı dilleri ve beden eğilimi gibi yeni dersler öğretim programına girmiştir.

3-)Eğitimde Fırsat Eşitliği Anlamında. Eğitimin laikleştirilmesinde merkezi noktayı, devlet okullarının müslim ve gayrimüslim vatandaşların çocuklarına eşit şartlar altında açılması teşkil edilmektedir. Bu amaçla, ilköğretim hariç, orta ve yüksek öğretim muhtelif gayrimüslim ve müslim) hale getirildi. İlköğretim kurumları olan sıbyanlar ise, müslim ve gayrimüslimlere ayrı ayrı hizmet vermeye başlamıştır.

4-)Öğretim Dili Alanında: İlköğretim kurumlarında her cemaatin kendi diliyle öğrenim görmeleri esas olarak kabul edilmekte, ancak orta ve yüksek öğretim kurumlarında devletin resmi dili olan Türkçe öğretim dili olarak kabul edilmiştir.. Arapça ve Farsça'dan başka İngilizce, Fransızca, Almanca, Ermenice, Rusça gibi gayrimüslim dilleri de okul programlarına girdiler.

5-)Öğretim Metodu: Öğretim programlarında yapılan modernleşme hareketleri, öğretim metodunda değişikliklerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Tarihi bilimlerin ve teknik derslerin öğretim programlarına girmeleri, laboratuvar, atelye gibi yeni unsurların okullarda yer almalarını sağlamıştır. Tıp mektebinde kadavra üzerinde çalışma, öğretim metodundaki değişmeyi en iyi şekilde gösteren değişikliklerden biridir.⁴²

2.3 TANZİMAT VE HUKUK

“Tartışmalı bir belge olarak tarihteki yerini alan Sened-i ittifak'ı bir kenara koyacak olursak;

Bir yanda geçmişten gelen şer-i hukuk, diğer yanda ise batıdan alınan hukuk bir arada ve birbirleriyle sataşma halindedir. Batılı hukuk kendi alanını genişletebilmesi için şer-i hukukun geçerli olduğu alanı daraltma durumundaydı. Bu dönemin hukuksal düzenlemeleri yeni bir toplumsal formasyonun-sistemin- kurulmasını ifade etmiyordu. Osmanlı sistemi içinde değişik alanlarda yapılan düzenlemelerinin resmiyet kazanan ifadesiydi.”

⁴² Taşdemirci, Ersoy, Atatürk devrinde Laiklik s.155

2.4 TANZİMAT VE LAİKLİK

Ama laiklik kavramına tam içeriğini veren Dr. Abdullah Cevdet olmuştu. 1912'de İctihad dergisinde çıkan "Pek Uyanık Bir Uyku" başlıklı yazısında gelecekteki Atatürk Türkiyesinin özelliklerini çizmiş gibidir: Medreselerin kapatılıp yerlerine modern edebiyat ve fen kurumlarının açıldığı, tekke ve zaviyelerin kapatılarak gelirlerinin eğitim bütçesine eklendiği, muskacılık, üfürükçülük ve evliyaya sadaka vermenin yasaklandığı, fesin yerine yeni bir başlığın kabul edildiği, bütün yasaların günün gereksinimlerine göre yeniden düzenlendiği ve tek kadınla evlenmenin kabul edildiği ve dahası, sağlam ve arılaştırılmış bir Türkçeye kavuşmak için özel bir kurulun oluşturulduğu bir Türkiye.

Tanzimat, devletin lâikleşmesi, dinin devletten ayrılması hareketlerinde de ilk adımın atılmasını sağladı. Devlet kurumlarının lâikleştirilmesinin başlaması, Tanzimat'ın bu yoldaki en büyük başarısı sayılır.

2.5 GENÇ OSMANLILAR

Tanzimat reformlarıyla filizlenmeye başlayan bu yeni seçkinler sınıfının eksenini dört meslek grubuna mensup olanlar teşkil etmektedir: Subaylar, Bürokratlar, Hukukçular ve Gazeteciler..." 1850'lerden sonra Türk yenileşmesinin öncülüğünü, bu mesleklere mensup olan aydınlar üstlenmişlerdir.

Büyük çoğunluğu, alt-orta sınıflardan gelen bu yeni elit grubu menşeleri itibarıyla yönetici sınıfa karşıt duygularla yetişmişlerdi. Bunlardan subaylar, çok küçük yaşlardan itibaren girdikleri askerî okullarda kendilerine benimsetilen değerler doğrultusunda "toplumu değiştirme ve idare etme" misyonunu üstlenmekteydiler. Gazetecilik, devletle toplum arasında etkileşimi sağlayacak olan mekanizmaların kıtlığından ötürü, oldukça erken bir zamanda, bu kopukluğu giderenler yani; halkın haklarını savunanlar rolünü üstlendi. Gazeteciler, halkla kendileri arasındaki eğitim farklılığı son derece

belirgin olduğu için bir yandan da halkı eğitme ve uyarma gibi iki kilit rolü de kendiliğinden benimsediler.⁴³ Bu tarihlerde bütün dünyada bilişimin en önemli aracının gazete olduğunu hatırlarsak, bu meslek mensuplarının etkinliğinin boyutlarını da kavramış oluruz.⁴⁴

Medrese dışında yetişen bu grup, Türkiye'de laik veya seküler bir geleneğin oluşmasında da etkin bir rol oynadı.

Genç Osmanlılar, devletin Avrupa'ya borçlanması ve borç alınan paraların israf edilmesini tenkit ediyorlardı. Yabancı devletlerin iç isyanları ve Hıristiyan teb'anın durumunu bahane ederek iç işlerimize müdahale etmeleri ve çeşitli imtiyazlar elde etmeye çalışmalarına tepki gösteriyorlardı. Bütün bu hata ve zaafılar, hükümetin icraatını denetleyecek bir mekanizmanın yokluğuna bağlıydı.⁴⁵

Genç Osmanlılar fikirlerini yaymak amacıyla giriştikleri faaliyetlerin ilki gazete çıkarmak olmuştur. Ali Suavi, 1867'de Londra'da muhbir gazetesini çıkarmaya başladı. Ziya Paşa ile Namık Kemal de bir yıl sonra çıkarmaya başladılar. Bu gazetelerin koleksiyonlarının sahibinden elde edilen bilgilerin ışığında, Genç Osmanlıların siyasi programları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.⁶⁰

- Osmanlı milletinin mensuplarının hukuken eşit kabul edilmesi
- Osmanlı milletinin fertlerinin hukuk ve hürriyetlerinin teminat altına alınması.
- Halkın zulümden kurtarılması ve adalete kavuşturulması
- Osmanlı halkının vatan muhabbetiyle birleştirilmesi

⁴³ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, Çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul, 1983.

⁴⁴ *Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1985, s. 249 vd. Ayrıca; Mümtazer Türköne, Siyasal İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu, İstanbul, 1991, s. 54-60.*

⁴⁵ ENVER ZİYA KARAL

- bütün bu maksatların elde edilmesi için Osmanlı mutlakiyet idaresinin meşrutiyete çevrilmesi
- Bunun için şiddete başvurulmaması, propaganda ve ikna usulünün benimsenmesi

“Daha sonraki yıllarda bu düşünce «dizginsiz özgürlüğün imparatorluğu tehlikeye düşüreceği biçimine dönüştü.»⁴⁶

Batılılaşmak ile toplumun düşünsel dokusuna iyice sinmiş olan Doğu İslâm kültürünün karşılıklı çekiştikleri bu dönemde, aydın Osmanlılar da İslamcı düşünüşün etkisinden kendilerini kurtaramıyorlardı.

“Tanzimat’tan sonra İslamiyet’in uygar Batıya koşut bir yol izlemesi konusunda en güçlü düşünceleri yayan Ali Suavi olmuştur. Suavi namaz surelerinin, dolayısıyla da Kuran’ın Türkçeleştirilmesinden yanadır.⁴⁷ Hatta bilimsel terimler konusunda da aynı düşünceyi savunmaktadır. Avrupa bilim dillerinde ortak kaynaktan gelen ve Türkçeye çevrilemeyen terimlerin olduğu gibi alınmasını istemektedir. Sayılı bir kaç «ihtisas medresesi» dışında medreselerde sarığı kaldırmak ve tümünü sivil ve batılı anlamda okul konumuna getirmek düşüncesindedir. Din adamı yetiştirecek kurumlara da «Türkçe, geometri, coğrafya, tarih, eski ve yeni astronomi derslerinin konmasını isteyerek öğrenim birliğinin bir plâna göre uygulanabileceğini» istemektedir.⁴⁸ «Bu ulusu yeni bir eğitim ile yeni rejime göre yetiştirmek» amacındadır. Savunduğu düşünce ise güçlü devlet anlayışıdır.⁴⁹

Öte yandan Namık Kemal özgürlüğü sağlayacak olan meşrutiyeti, İslâm kavramlarına göre kuruyordu. «Şuray-ı Ümmet» meşrutiyetin meclisi olacaktı. Şeriat, genel eşitliği belirliyordu. Namık Kemal; «İslâm’ın siyasal

⁴⁶ ÜLKEN, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1966, c. 1, s. 155

⁴⁷ ÜLKEN, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1966, c. 1, s. 33

⁴⁸ ÜLKEN, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1966, c. 1, s. 34

⁴⁹ ÜLKEN, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1966, c. 1, s. 35

kurallarını adalete, uygarlığa, ilerlemeye tümüyle uygun buldu. Böyle akla uygun bir şeyin başkalarınca kabulünde tereddüt olunmasına neden ihtimal verelim? Hıristiyanlık siyasete karışmaz ki İslâm siyasetiyle çatışmasından korkulsun. Bir şey ki akla uygundur, yararlıdır, İslamiyet'e de yararlıdır. İslamiyet'te, yasal olması yüzünden, başka dinden olanların onu kabulden çekinmesi neden lâzım gelsin?»⁵⁰

Ailenin de modernleştirilerek, toplumun ilerlemesine katkıda bulunması gerektiğine inanan A. Rıza, kadının eğitimi üzerinde de durmuştur. Mustafa Kemal'in gençliğinde düzenli olarak okuduğu Ahmed Rıza'nın "Meşveret" isimli eserinden etkilendiği ve ileride kurmayı düşündüğü sistemde Jön Türklerin çıkardığı diğer yayınların "Osmanlı" ve "Şuray-ı Ümmet" isimli dergilerin payı büyüktür.

Osmanlı pozivistleri arasında "Hippolyte", "Taine" ve "Hegel" in etkisinde kalan Ahmed Şuayb, Tefvik Fikret. Rıza Tefvik ve Mehmed Cavid gibi edebiyat ve sosyoloji ilanlarında ürünler veren düşünceleriyle Kemalizm'in temellerini hazırlayan kişileri görüyoruz.⁵¹

"Pozitivizm, Osmanlı toplumunun modernleşmesini iki yönden etkilemiştir; Birincisi, kültürün lâikleşmesi, ikincisi, siyasi açıdan lâik-bürokrat kadroların yetişmesidir."⁵²

Şinasi'nin başlattığı hareketle Osmanlı kültür hayatına giren Pozitivizm, basın hayatında ve Padişahların açmış olduğu Modern okullarda lâik düşüncelerin şekillenmesine önyak olmuştur.

Batı uygarlığının temelini Aklın oluşturduğuna kanaat getiren Şinasi, aklın uygarlığın yöneticisi olduğunu kabul ederek yazılarında akli öne çıkarır.

⁵⁰ ÜLKEN, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1966, c. 1, s. 38

⁵¹ ÜLKEN, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1966, c. 1, s. 13

⁵² *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları Düşünce Akımları*, c.2 s.352-362

Kadın ve kadının toplumdaki yeri eleştirel olarak kitaplara girer. Şinasi'nin " Şair Evlenmesi " adlı eserinde geleneklerle alay eder. Samipaşazade Sezai'nin "Sergûzeşt'inde, Recaziâde Ekrem in "Araba Sevdası"nda kadın-cariye sistemleri eleştirilirken, Osmanlı erkeklerinin

Batılılaşma karşısındaki tavırları sergilenir. Eserlerdeki eski-yeni karşılaştırmaları, yergiler ve övgülerle, toplum şekillenmeye başlar.

“Reform çabalarının sonunda ortaya çıkan batılılaşma, siyasal yaşamın bütün alanlarında etkisini gösteriyordu. Kendilerine “Genç Osmanlılar” diyen bir grup genç aydın, 19 yüzyılın ortalarına doğru anayasacılığı savunmaya başladılar.”⁵³ “1840’larda Avrupa’da yaygınlaşan Jeune terimi, 1840 – 1850 arasında Türkiye’de bulunan yabancı gözlemciler tarafından da kullanılıyordu.”⁵⁴ başlıca iki grup için kullanıldığını görürüz:

- a.) Osmanlı kurumlarını eski saf geleneklerine döndürme yanlısı olan Islahatçılar
- b.) Şeriatın zamanın ihtiyaçlarını karşılamadığı, devlet – din bileşiminin artık olanağı kalmadığı, devleti dinden ayırıp Avrupa modeline göre kurmak gerektiği düşüncesinde olanlar.

İkinciler, genel olarak, Avrupa’da okumuş ya da bulunmuş, dinsizleşmiş sayılan ve döndüklerinde hiç de iyi izlenimler bırakmayan kişiler olarak gösterilir. Şu halde, Avrupa’da Jeune terimi, biri şeriatçılık yanlısı, öteki laiklik yanlısı iki tipi tanımlamak için kullanılıyordu. Fakat içeride bu terim, böyle ayırım yapılmadan, daha geniş anlamda ve yine iki farklı şekilde kullanılıyordu: biri devrimcilik, öteki ilericilik anlamında.”⁵⁵

Önemli olan nokta şudur ki, Jeune’ü Avrupa’da ulusçuluk ve meşrutiyetçilik, hatta cumhuriyetçilik yanlısı olmak anlamına geldiği halde, Türkiye’de bu hem din, hem devlet düşmanlığı anlamına geliyordu. Bu

⁵³ Kongar ,E. 21. Yüzyılda Türkiye S. 55

⁵⁴ BERKES, N. Türkiye’de Çağdaşlaşma S.282) “Bu terimin (Fransızca Jeune, İngilizce young

⁵⁵ BERKES, N. Türkiye’de Çağdaşlaşma S. 282

yüzden Avrupa'ya giden gençler, "Türkistan'ın erbab-ı Şebabı", "çivan" gibi sözcüklerini bırakarak, fakat ne Jeune ne de "Türk" sözcüğünü alarak kendilerine en uygun ad olarak nizamnamelerine ve mühürlerine "Yeni Osmanlılar" adını koydular. Bu rastgele bir sözcük oyunu değildir; çünkü onlar için ne Jeune'lik, ne de Türklük bir anlam taşırdı.⁵⁶

Avrupalıların Jön Türkler dediği Genç Osmanlıların başlıca üyeleri Mehmet Bey, Reşat Bey, Nuri Bey, Ayetullah Bey, Namık Kemal, Refik Bey, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Agah Efendi'dir. Bu gençler her ne kadar rejimi yıkamadılarsa da Osmanlı Devleti'nde, Hürriyet ve Meşrutiyet fikirlerinin kökleşmesinde büyük rol oynadılar. İttihat ve Terakki Cemiyeti (Birlik ve İlerleme) önemli Jön Türk teşkilatlarından biriydi.

"Yeni Osmanlılar" ve "Genç Türkler" de denilen bu grup mensupları, Avrupalıların verdikleri Fransızca "Jeunes Turcs" adıyla meşhur olmuşlardır. Bu tabir, genel olarak o yıllarda Avrupa'da politika, fikir ve edebiyatta aşırılık taraftarı gençlere (Jeunes France/Genç Fransızlar gibi) veriliyordu. Yeni Osmanlılar için ise, ilk defa Mustafa Fazıl Paşa'nın yayınladığı bir mektupta "Yeni Osmanlılar" karşılığı olarak kullanılmıştır. Daha sonraları Namık Kemal ve Ali Süavi tarafından da benimsenerek, Türkçe'ye yerleştirilen bu tabir, uzun müddet Osmanlı topraklarında yetişen devlet idaresine karşı gelen ve yabancılar tarafından yönlendirilen ihtilâlcilerin tamamının ortak adı olmuştur.

1865 yılında ortaya çıkan, Osmanlı milliyetçiliğini savunan Yeni Osmanlılar, Montesquieu ve Rousseau gibi Fransız devriminin kavramcılarını benimsemişlerdi. Osmanlı'nın ilk anayasasını ve parlamenter sistemini geliştirmiş devlet adamları olarak öne çıktılar. Çoğunlukla Jön Türkler ile karıştırılmalarına rağmen, bu grup Tanzimat reformlarını yeterli bulmayan bürokratik, mükemmeliyetçi ve demokratik çözümü öngören kesimdir.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti, 1789 Fransız İhtilâli'nden sonra Avrupa'da süren 1830 ve 1848 ihtilâllerine ve bunların neticesinde ortaya çıkan fikir hareketlerine heveslenenler tarafından 1865'te gizli bir teşkilât olarak İstanbul'da kuruldu.

⁵⁶ BERKES, N. *Türkiye'de Çağdaşlaşma* S. 282 – 283

Abdülaziz Han'a hitaben Paris'te yazdığı ve küstahça ifadelerin yer aldığı mektup, 1867'de Türkçe'ye tercüme edilerek Tasvîr-i Efkâr Gazetesi'nde yayınlandı. Osmanlı ülkesinde binlerce adet bastırılıp dağıtıldı. Mektup, Meşrutiyet fikirleri ve meşrutiyetin ilanı arzusu bahanesiyle Osmanlı Devletine ve bazı devlet ricaline karşı ağır ifadeler içeriyordu. Bu mektubun akabinde Mustafa Fazıl Paşa tarafından Paris'e çağrılan Jön Türkler, onun maddî desteğiyle Avrupa'da geniş bir yayın faaliyetine giriştiler. Bu yayınların biri sönüp diğeri açılıyor ve sayıları çoğalıyordu. Jön Türkler bu yayınlarından mükemmel bir fikir sisteminin ifadesi ve izahından ziyade, belli başlı birkaç nokta üzerinde durdular ve hep aynı şeyleri tekrarladılar. Namık Kemal, Ali Süavi ve Ziya Paşa gibi meşhur isimlerin kalemleri ile dile getirdikleri fikirleri, "Osmanlı Devletine meşrutiyet idaresinin getirilmesi ve bütün azınlıklara Avrupalı tarzda hak, hürriyet verilmesi şeklinde özetlenebilir. Bunların sağlanması için aralarında birlik kuramadılar. Çoğu ihtilâl ve kanlı mücadele istedi, bir kısmı da fikrî mücadele taraftarı gözüktü. Mustafa Fâzıl Paşa Abdülaziz Han'ın Fransa ve İngiltere ziyaretleri esnasında Padişah'tan af diledi. Kendisine nazırlık verilince aralarından ayrıldı. Padişahın bu ziyaretinden sonra Osmanlı Devleti ile dost görünmek mecburiyetini hisseden Fransa ve İngiliz hükümetleri, Jön Türklere itibar etmez oldular. Hiçbir devletten destek göremeyen Jön Türkler, bir müddet çeşitli Avrupa şehirlerinde dolaştılar. Bir kısmı İstanbul'a dönüp Padişah'tan özür dileyerek devlet kademelerinde görev aldılar. Bazıları da yayıncılık faaliyetlerine devam ettiler. Birinci Meşrutiyetin ilanı ile canlanan Jön Türkler (Yeni Osmanlılar Cemiyeti), zararlı faaliyetleri görülünce İkinci Abdülhamit Han tarafından kapatılarak ortadan kayboldu. Böylece Jön Türklerin birinci devre faaliyeti sona erdi.

Bundan sonra yurt içinde ve dışında kurdukları birçok dernek ve yayınladıkları sayıları yüze varan dergi ve gazete ile İkinci Abdülhamit Han'ın şahsında devlete karşı kesif bir propagandaya girişen Jön Türkler, sıkı bir işbirliği içinde oldukları Fransız ve İngiliz hükümet çevrelerinden yeniden destek gördüler. Nitekim 4 Şubat 1902'de Paris'te toplanan Birinci Jön Türk Kongresi Fransız Senatosu üyesi Lefeuvre Contalis'in evinde yapıldı. Bu

kongreye Osmanlı Devletinin hâkim olduğu hemen her bölgeden çağrılan delegeler katıldı. Bunlar arasında bulunan her din ve milliyetten insanın ortak özelliği, Osmanlı Devletine karşı olmaktan ibaretti. Bunun dışında aralarında hiçbir bağ ve fikrî birlik bulunmayan bu insanlar, aralarındaki çekişmeler sebebiyle kongreyi başarısız bir şekilde sona erdirdiler. Delegeler, Osmanlı Devletinin yıkılması hariç, başka hiçbir noktada birlik olamadılar.

27-29 Aralık 1907'de yine Paris'te toplanan İkinci Jön Türk Kongresine; İttihat ve Terakki, Prens Sebahattin'in Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet cemiyetleri yanında, Ermeni Taşnak Sütyun Komitesi de katıldı. Kendi aralarında birlik olmamasından yakınılan bu kongrede; Osmanlı Devleti aleyhine en ağır ithamlar yapıldıktan sonra, İran Mebusan Meclisine dostluk telgrafı çekilmesine, Makedonya'daki Rum, Bulgar vs. çetelerinin devlete karşı olan isyanlarının desteklenmesine, diğer gizli cemiyetlerin birleştirilerek ihtilâlcî yayınlar yapılmasına karar verildi.

2.6 YENİ OSMANLILAR İDEOLOJİSİNİN SONUÇLARI

“Yeni Osmanlıların düşüncesi, 1876 Anayasacılığı ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki idari ve eğitim reformlarıyla, İstanbul’un kozmopolitliğiyle, batıdan giren modalar ve bunların gerektirdiği günlük hayatı çerçeveyeleyen eşya kullanımlarıyla birlikte, inceden inceye izlememiz mümkün olmayan interaktif bir süreç sonunda oluşmuştur.

“Yeni Osmanlılar, Osmanlı siyasi tefekkürüne bir hayli yenilik getirmişlerdir. Teokratik amaç yanında Osmanlılığın ikinci bir amaç haline çıkarılması, din bağları yerine Osmanlılık fikrinin birleştirici bir unsur olarak teklifi onların eseridir. Zira mütereddit Tanzimat resmi hareketleriyle böyle bir fikri kolaylıkla savunamazdı. Genç Osmanlılar ise fikri cesarete sahiptiler. Siyasi edebi yanımıza ilk olarak muayyen bir terminoloji verenler Birinci Jön Türk hareketinin bu ateşli mensupları olmuştur. Avrupalı bir hukuk devleti fikrini onlar işlemişlerdir. Meşrutiyet fikrinin canlı bir muhteva kazanması onların, sadece ıslahatı değil, ihtilal zevkini tadan bu grubun eseri olmuştur. Genç

Osmanlılar batının Aydınlık devri felsefesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tatbikçileri olmuşlardır.”⁵⁷

3. BİRİNCİ MEŞRUTİYET

“Birinci Meşrutiyetin ilanı(23 Aralık 1876) her şeyden evvel, devleti içinde bulunduğu istikrarsızlıktan kurtarmak için düşünülmesi gereken bir hareket idi. Gülhane hattı padişaha ikna yoluyla kabul ettirilmişken meşrutiyetin ilanı mümkün olmayınca zora başvurulmuştu.”⁵⁸

Dönemin temel özelliği Osmanlı Devleti'nin Anayasalı bir döneme girmiş olmasıdır. Devlet artık padişahların isteklerine göre değil, Anayasa'daki ilkelerine göre yönetilecektir. Bu anayasaya göre; Meclis-i Mebusan ve Meclisi Ayan'dan oluşan bir parlamento oluşacaktır. Meclisi mebusanın üyelerini halk, Meclisi Ayan'ın üyelerini padişah seçecektir. Anayasada padişah hakları belirlenmişti. Fakat yine de tüm ağırlık ve yetki padişahıdır. Meclisi açma, kapama, tatil etme meclisten çıkacak yasaları onaylama, hükümeti göreve getirme, azletme, kişileri sürgüne gönderme vs. Bu yetkililer Anayasayı tam bir Anayasa olmaktan uzaklaştırıyor, padişahı denetim altına almaktan alıkoyuyordu.

23 Aralık 1876'da Kanuni Esasi'nin ilanı ile başlayıp 14 Şubat 1878'de Meclis'i Mebusan'ın kapatılmasına kadar süren döneme I. Meşrutiyet Dönemi denir.

“Kişilerarası eşitlik, kişi haklarının dokunulmazlığı, eğitim, basın, vicdan, ticaret, sanat özgürlüğü, mal ve konut dokunulmazlığı, mahkemelerin açık ve bağımsız olması gibi kişisel özgürlüklere anayasada yer verilmişti.”⁵⁹ Modern batı hukukunda yer alan kişi hak ve özgürlüklerinin sınırlı da olsa Osmanlı'nın hukuksal mevzuatı içine girdiğini göstermektedir. Burada

⁵⁷ Tunaya, 2004: 58

⁵⁸ Baykal, Bekir Sıtkı “93 Meşrutiyeti” Belleten, IV/22-23, Ankara 1942, s. 82-83

⁵⁹ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Yüksek Öğrenim Kurulu Yayınları, 1997 Ankara, s. 20

iktidarın kaynağını Tanrıdan alan padişahın karşısındaki kul, hakları ve özgürlükleri olan bireye doğru dönüştürülmektedir.”

4. BİRİNCİ MEŞRUTİYET VE İTTİHAT VE TERAKKİ

23 Temmuz 1908'den 30 Ekim 1918'e kadar süren döneme II. Meşrutiyet ya da İttihat ve Terakki Dönemi adı verilir.

“23 Temmuz 1908'de anayasa yeniden yürürlüğe konularak, ülkede özgür bir ortam oluşmuştur. Özgürlüklere karşı olan hafiyeliğin kaldırılmasından sonra, yurtdışındaki Abdülhamit yönetimi karşıtları ülkeye dönmeye başlamıştır. Gizli bir örgüt olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti Meşrutiyet'in ilanından sonra devleti yönetmekle yüz yüze gelmiştir. Fakat devlet yönetiminde deneyimsiz olmaları nedeniyle, yönetimi eski sistemin adamlarına bırakmak zorunda kalmıştır.”⁶⁰

İttihatçılar Batı örneğine uygun bir parlamenter sistem kurmak istemişlerse de, azınlıkların ulusal bağımsızlık istekleri nedeniyle bu amaca ulaşamamışlardır. Gerekli sosyo-ekonomik altyapı oluşturulmadığı için çok partili sistemde yaşatılamamıştır.

İttihatçılar eğitime büyük bir önem vererek bu konuda büyük projeler hazırlamışlardır. Eğitim kurumlarını ülkenin dört bir yanına götürerek halkın aydınlanmasına yardımcı olmak istemişlerdir.

“Kadının toplumdaki yeri, kadınların eğitimi, peçe-çarşaf gibi çeşitli konular eleştirilmiştir. Kadın haklarını savunmak üzere, çeşitli kadın dernekleri kurulmuş, dergiler çıkarılmıştır. Aile hukuku Kararnamesi çıkarılarak evlenme ve boşanma konusunda kadınlara yeni haklar sağlanmıştır.”⁶¹

İkinci Meşrutiyetin hazırlayıcısı ve 1918'e kadar Türkiye'yi yöneten İttihat ve Terakki bütün hatalarına rağmen Türk sosyal ve ekonomik

⁶⁰ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Yüksek Öğrenim Kurulu Yayınları, 1997 Ankara, s. 21-22

⁶¹ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Yüksek Öğrenim Kurulu Yayınları, 1997 Ankara, s. 22

yaşantısında büyük bir değişimin de temelini atmıştır. Siyasette "milliyetçilik" ilkesini savunan İttihat ve Terakki, ekonomide de "milli ekonomi" düşünce ve eylemini de başlattı.

Eğitime gerçekten çok önem veren İ.T. savaş boyunca, öğretmenleri askerlikten muaf tuttu. Türkçe ile Türk tarihi ve coğrafyasının öğretilmesine önem verildi.

İttihat Terakki 1914-1918 arasında "milli burjuva", "milli tüccar ve sanayici" yetiştirebilmek için, ordu ve büyük şehirlerin beslenmesi için, başvurulan yöntemle, devlet eliyle sermaye birikimini sağlamaya çalıştı.

Bütün sıkıntılara ve ekonomide savaşın etkisiyle uğranılan başarısızlığa rağmen, İ.T. eğitim, sanat, laiklik ve kadın hakları gibi konularda ileri adımlar attı. Takvim ve alfabelerin değiştirilmesine çalışıldı. Fes yerine orduda yeni bir başlık giyildi. Kuran Türkçeye tercüme edildi ve "Cuma hutbeleri" Türkçe yapıldı, gerici yayınlar susturuldu.

Yurtiçinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk nüvesini 1889'da Askeri Tıbbiye Mektebi'nde kurulan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti adlı gizli örgüt oluşturdu. Bu örgütü İshak Sükûti (1868-1902), İbrahim Temo (1865-1939), Abdullah Cevdet (1869-1932), Mehmed Reşid ve Hikmet Emin adlarında beş öğrenci kurdu. Örgütün bazı üyeleri tutuklandı, bazıları ise Paris'e kaçtı ve anayasanın yeniden yürürlüğe girmesi taraftarı diğer Osmanlı muhacirleriyle bir araya geldiler. Ahmet Rıza Bey'in önderliğindeki bu grup, II. Abdülhamit rejimine karşı mücadele etmek amacıyla yurtiçi ve yurtdışında örgütlenen iki veya daha fazla grubun birleşmesiyle oluşan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adlı örgütü kurmuş ve 1895'ten itibaren Osmanlıca ve Fransızca yayımlanan Meşveret adlı gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. 1896'da yapılan kongrede, daha liberal ve İngiliz yanlısı görüşleriyle tanınan Mizan gazetesinin editörü Mizancı Murat Bey cemiyet başkanlığına getirildi. 1897 başlarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi Cenevre'ye taşındı.

1895'ten itibaren Osmanlı Devleti'nin her yanında askeri birlikler içinde devrimci örgütlerin kurulduğuna dair anlatımlar vardır. Ancak bu örgütlerin birbiriyle ilişkisi ve merkezi bir koordinasyona ne ölçüde sahip oldukları

yeterince aydınlatılmamış konulardır. Bu örgütlerin de birçoğu daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştır.

1902'de yapılan I. Jön Türk Kongresi'nde cemiyet, Prens Sebahaddin Bey öncülüğündeki kendilerine liberal demekle beraber aslında monarşist olan grupla, Ahmet Rıza öncülüğündeki liberal-milliyetçiler arasında ikiye bölündü. 1905'ten sonra Türkiye'den gelen Doktor Nazım ve Bahaeddin Şakir Beyler'in önderliğinde propaganda ve örgütlenme çalışmalarına hız verildi. 1906 Eylül'ünde Selanik'te posta zabiti Mehmet Talat tarafından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kuruldu ve örgüt sürgündeki Jön Türkler ile irtibata geçti. İki ay sonra Şam'da Mustafa Kemal Beşinci Ordu subayları arasında Vatan ve Hürriyet adlı örgütü kurdu. 1907 Eylül'ünde Paris'te toplanan II. Jön Türk Kongresi'ne tüm muhalif gruplarla birlikte Taşnaksütyun adıyla bilinen Ermeni Devrimci Federasyonu da katıldı. Bu kongrede, Jön Türk hareketi İttihat ve Terakki Komitesi adını aldı ve II. Abdülhamit yönetimine karşı bir ihtilal örgütlenmesi kararı alındı.

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti doğrudan iktidara gelmedi. Hüseyin Hilmi Paşa, İbrahim Hakkı Paşa ve Sait Paşa gibi saygın kişiliklere kurdurulan hükümetleri dışarıdan kontrol etmeyi tercih etti. Aralık 1908'de seçilen Mebusan Meclisi'nde üyelerin büyük çoğunluğu İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklenen kişilerdi. Şubat 1909'da Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez bir hükümet, mecliste İttihat ve Terakki Cemiyeti grubunun verdiği güvensizlik oyuyla düşürüldü.

Cemiyetin 1908, 1909, 1910 ve 1911'de yapılan ilk dört kongresi Selanik'te gizli olarak yapılmış ve Merkez Komite üyeleri kamuya açıklanmamıştı. Gizli bir cemiyetin siyasi sorumluluk taşımadan sahip olduğu iktidar, 1909 başlarından itibaren sert eleştirilerle karşılaştı. "Rical-i gayb" (görünmez kişiler) deyimini siyasi hiciv diline girdi. Nisan 1909'da cemiyete muhalif bir gazetecinin Galata Köprüsü üzerinde kimliği belirsiz bir kişi tarafından öldürülmesi üzerine çıkan olaylar, İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarına karşı 31 Mart Vakası olarak bilinen ayaklanmaya yol açtı. Bu ayaklanma Selanik'ten gelen askerî birlikler tarafından bastırıldı ve cemiyet eskisinden daha güçlü bir şekilde iktidara yerleşti. II. Abdülhamit'in yerine

getirilen V. Mehmet Reşat, iktidarın elinde bir kukla olmaktan ileri gidemedi. Ağustos 1909'da yapılan Kanun-ı Esasi değişikliğiyle siyasi güç, meclisin tekeline alındı.

5. İKİNCİ MEŞRUTİYET FİKİR AKIMLARI

II. Meşrutiyet dönemi her bakımdan kendisinden sonraki dönemi çok derinden etkileyen bir dönemdir. Bu dönemde ortaya çıkan tecrübeler ve kazanılan yeni siyasal ya da fikri gelenekler, yapılan münakaşalar, gerçekleştirilmeye çalışılan reform hareketleri, cumhuriyet döneminde yapılan inkılâplara ışık tutmuştur. Bu akımların ve genel program ve hedeflerinin bilinmesi bu bakımdan faydalı olacaktır.

15.1 BATICILIK

Baticılar, batı medeniyetini bir bütün olarak görmekte ve medeni olabilmek için bütün bu değerlerin benimsenmesi gerektiğini savunmaktadırlar. İctihad, İleri gibi gazete ve mecmualar etrafında toplanmışlardır. Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı tanınmış temsilcileri olarak kabul edilebilir.

Bu hareketin öncülerinden Abdullah Cevdet'in çıkardığı İctihad Mecmuası'nda yayınlanan ve Kılıçzade Hakkı'nın kaleme aldığı "Pek Uyanık Bir Uyku" başlıklı iki yazıda baticıların bütün hedefleri özetlenmiştir. Bu makalede özetle şunlar sıralanmıştır:

* Fes kamilen defedilip yeni bir serpuş kabul olunacaktır.

Mevcut kumaş fabrikaları genişletilecek ve yenileri de açılacaktır. Yerli mallarının kullanılması teşvik edilecektir.

* Kadınlar diledikleri tarzda giyinecekler, yalnız israf etmeyeceklerdir. Polisler ve softalarla, arabacı makulesi kimseler kadınların giyimlerine asla müdahale etmeyeceklerdir. Şeyhülislâm Efendiler de çarşafırlara dair beyannameler yazmayacak ve imza etmeyeceklerdir. Polisler, kadınların işine ancak münasebetsiz ve genel ahlâka dair

meselerde müdahale edebilecekler ve bu vazifelerini de büyük bir nezaketle yerine, getireceklerdir. Kadınlar vatanın en büyük velinimetini sayılarak kendilerine erkekler tarafından hürmet ve riayet gösterilecektir.

* Kadınlar ve genç kızlar, Müslüman Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi, erkekten kaçmayacaklardır. Her erkek, kendi gözüyle gördüğü, tetkik ettiği, beğendiği ve seçtiği kızla evlenecektir. Görücülük âdetine nihayet verilecektir.

* Kızlar için diğer mekteplerden başka bir de Tıbbiye Mektebi açılacaktır.

* Birer tembellik yuvası olan bütün tekkeler ve zaviyeler ilga olunacak, varidat ve tahsisatları kesilip, Maarif bütçesine ilâve edilecektir.

* Bütün medreseler kapatılacaktır.

* Sarık sarmak ve cübbe giymek sadece yüksek âlimlere mahsus hale getirilecektir.

* Evliyaya nezirler yasak edilecek, bu gibi teberrular Donanma ve Müdafaa-yı Milliye Cemiyetleri kasalarına girecektir.

* Arazi ve Evkaf kanunlarından başlanarak bütün kanunlar ıslah edilecektir.

* Şer'i mahkemeler kaldırılacak ve Nizami mahkemeler ıslah edilecektir.

* Mecelle kaldırılacak veya en azından o derece değişecektir.

* Mevcut Osmanlı Elifbası atılarak yerine Lâtin harfleri kabul edilecektir.

* Avrupa Medeni Kanunu kabul edilerek bugünkü evlenme-boşanma şartları tamamıyla değiştirilecektir. Birden fazla kadınla evlenmek ve bir sözle karı boşamak usulleri kalkacaktır.

15.2 TÜRKÇÜLÜK

Esasında, Türkçüleri; Tanzimat'la birlikte gelişen fikir hayatımızda ortaya çıkan yenilikçi-muhafazakâr çatışmasında telifçi, yani uzlaşmacı bir noktaya koymak gerekmektedir. Çünkü vatan, dil ve kültür kavramlarına dayanan milliyetçiliğin bizatihî kendisi, 19. yüzyıl sonlarında gelişen batı kökenli bir harekettir. Ali Suavi, Mahmut Celaleddin Paşa ve Gaspıralı İsmail Bey'i

öncüleri arasında sayabileceğimiz Türkçüler düşüncelerini daha çok dil, kültür ve ekonomi meseleleri üzerinde yoğunlaştırmışlardır.

Türkçülerin programlarını da Milli Tetebbular, Halk'a Doğru ve Türk Yurdu mecmualarından ve hayli geniş yayınlardan derlemek mümkündür. Bu program şu şekilde özetlenebilir:

* Büyük Türk Birliği: Dilleri, ırkları, adetleri hatta çoğunun dinleri bir olan bütün Türklerin birleşmesi Osmanlı Devleti bu camia içinde merkezî bir yer işgal edecektir. Gaspıralı İsmail Bey bunu "Dil'de, fikir'de, iş'de birlik" şiarıyla ifade etmektedir.

Türk Tarihi ve Kültürü: Türk tarihi Osmanlı Devletinin kuruluşu ile başlamaz. Ondan evvel de büyük bir Türk mazisi ve medeniyeti vardır. Türk milletinin Osmanlılardan evvel başlayan tarihini, ahlâk ve adetlerini, lisan ve edebiyatlarını, iktisadi durumlarını araştırmak şarttır.

- * Türk Dili: Türk dili, Arap ve Acem dillerinin tesirinden kurtarılacaktır. İstanbul Türkçesi ortak yazı ve konuşma dili haline getirilmelidir. İsimler konulurken Türkçe adların yaygınlaştırılmasına önem verilmelidir. Ziya Gökalp bunu Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak şeklinde formüle etmiştir.
- * Millî İktisat: Yoksulluktan ve yabancı baskısından kurtulmanın yolu, millî istihsali (üretimi) artırmanın çarelerini bulmak ve Türk iktisadî hayatını yabancı maliyecilerin pençesinden kurtarmaktır.
- * Millî Edebiyat: Halk dilinin ve folklorunun araştırılması, millî vezin olan hece vezninin kullanılması ve halka inilmesi.

15.3 İSLAMCILIK

İslamcılık hareketinin iki temel çizgisini İhyacılık ve selefîyecilik oluşturur. Bunlardan İhyacılık din'in asr-ı saadette, peygamberimizin hayatta olduğu dönemdeki haliyle yaşanması gerektiğini savunmaktadır. Buna karşılık Selefîyecilik ise din'in kuralları değişmemekle beraber yeni içtihatların yapılabileceği ve Müslüman hayatının yeni şartlara göre tanzim edilebileceği görüşünü benimsemektedir. Bu iki ana gruba mensup olan aydınlar Sırat-ı

Müstakim, Sebilürreşat gibi dergiler etrafında toplanmışlardır. Bunların düşünce ve tekliflerini de aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

* Büyük İslâm Birliği: Din, cemiyetin temel direğidir ve dinle millet birdir, islâm dinine mensup insanlar, Hilâfet etrafında dil farkı gözetmeksizin bir tek millet oluştururlar.

6. AYDINLANMA VE MODERNLEŞMEYE KARŞI DİRENİŞ

Osmanlı basınında çok daha gerici bir düşünce akımını yayan Volkan, Saday-ı Hak v.b. dergiler de yayınlanıyordu. Bu dergilerde İslamcılık, bir gericilik eylemine dönüşüyor, günlük politika ve sokak kışkırtıcılığına neden oluyordu.

«Sebilürreşat» dergisinin İslâm anlayışı ve düşüncesi genel olarak şöyle özetlenebilir: İslâmiyet yalnızca bir inanç değil, aynı zamanda yasa dinidir. Bundan dolayı dünyadaki yaşama da düzen vermesi gerekir. İslâmî kuramlara uygun hareket etmeyenleri din adına gerçeğe çağırmalıdır. Halife hak yolundan ayrılırsa, kendisini tahttan indirerek din yasalarını yürürlüğe koymak gerekir. Devlet başkanı bu yasaları uygulamaktan sorumludur. Fakat İslâm, halkçı ve demokratik bir dindir. Bütün Müslümanlar kardeştir. Dini baskı altına alan bir «ruhban» sınıf tanımaz. İslâm ilkeleri İnsan Hakları Beyannamesinin ilkelerine uygundur. Halifelik İslâm yasalarını yeryüzünde uygulayan üstün toplumsal bir kurumdur.

Görüldüğü gibi bu İslamcılar da Fransız Büyük İhtilali'nin etkisi altındadır. İslâm dininin yasalarını İnsan Hakları Bildirisine uydurma çabası içindeydiler; ama batılılaşmayı olumlu karşılamıyorlardı.

«İslâm teknolojik açıdan batıya muhtaçtır. Fakat inancı, ahlâkı, ruhu kendisinin olmak koşuluyla. Doğuyu yenen batı, yalnızca teknik üstünlüğü olan batıdır. Aynı silâhlarla ona karşı savaşmalı, fakat tinsel yönden çöküntü halinde olan batıdan hiç bir şey almamalıdır.»

Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için 19. yüzyıldan beri sürdürülen çabaların başarısızlıkların en önemli sebeplerinden birisi ülkede bu değişmeye karşı direnen gerici güçlerdir. Bunlar, çoğu kez üstün geldi. Bunun sebebi, ilerici güçlerin toplum içinde, orduda ve yönetimde köksüz oluşları, buna karşılık gerici güçlerin toplum derinliklerine kadar kök salmış olmalarıydı.

Osmanlıyı çöküşe götüren sebepler bunlar olmakla birlikte Osmanlıyı yeniden ayağa kaldırmaya yönelik Jontürkler tarafından gösterilen çabaların başarısız olması da çözümün Osmanlı'nın feodal sistemi içinde aranmasıdır.

7. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI

Cemiyetin üst yönetimi ile Almanya arasında 2 Ağustos 1914'te hükümete ve padişaha haber vermeden imzalanan ittifak antlaşması sonucunda Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na Almanya safında katıldı. Bu olay cemiyet içinde eleştirilere ve bölünmeye yol açtı.

8. İTTİHAT VE TERAKKİ YÖNETİMİ

Kendini bir "inkılap rejimi" olarak gören İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarının 1913'ü izleyen dönemdeki politikaları şöyle özetlenebilir:

- Silahlı kuvvetlerde büyük bir tensikat yapıldı. Enver Bey dört rütbe birden yükseltilerek paşa oldu ve ordu yönetimine getirildi.
- Dış politika Alman yanlısı bir çizgiye yöneldi. Alman yanlısı bu tutum, 1914 Ağustosunda seferberlik ilan edilmesi ile yeni bir boyut kazandı ve ardından sırasıyla Rusya ve İngiltere'ye savaş açıldı.
- İdeoloji olarak Türkçülük ve Turancılık görüşleri benimsendi.

Cemiyetin "resmi sözcüsü" kimliğini kazanan Ziya Gökalp'in yanı sıra; Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin, Yunus Nadi ve Halide Edip gibi partili yazarlar da bu görüşleri savundular. Öte yandan, şair

Mehmet Akif Ersoy'un savunduğu bir İslam milliyetçiliği akımı da cemiyet içinde yandaş buldu.

- Gayrimüslim azınlıkların gücünü ekonomik yaşamdan silmeyi hedefleyen "Milli İktisat Politikası" benimsendi. 1914'te kapitülasyonlar tek taraflı olarak feshedildi.

1915'te yürürlüğe konulan "Tehcir Yasası" ile Anadolu'daki Ermeni tebaasının, o sırada Osmanlı Devleti sınırları içindeki Suriye'ye geçici iskan planı uygulandı. Plan, günümüzde de tartışılan Ermeni soykırımını iddialarına yol açtı.

- Dili sadeleştirme ve Türkçeleştirme çalışmaları başlatıldı. Enver Paşa, I. Dünya Savaşı sırasında askerî yazışmaların kolaylaşması amacıyla telgraf çekiminde, Arapçadaki başta, sonda, ortada farklı yazılan harfleri kaldırdı ve bitişik yazmayı yasakladı. Bu yazı günümüzde "Enveriye" olarak anılmaktadır.
- 1917'de Osmanlı Hanedanı'na son vererek (belki Enver Paşa başkanlığında) bir cumhuriyet kurma görüşü ortaya atıldı ise de cemiyetin Talat Paşa kanadının muhalefeti üzerine bundan vazgeçildi.
- Medrese eğitiminin modernleştirilmesini ve Maarif Nezareti denetimine alınmasını öngören reformlar yapıldı.
- Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile medeni hukukta kadın-erkek eşitliği getirildi, kadınlara boşanma hakkı tanındı.

9. İTTİHAT VE TERAKKİ İLE ATATÜRK

Mustafa Kemal, içinde sivillerin de bulunduğu devrimci nitelikteki Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuştu. Şam'da stajyerliğini bitirdikten sonra 13 Ekim 1907 tarihinde Batı Trakya'da konuşlanmış 3. Ordu'ya atandığında arkadaşlarının İttihat ve Terakki'ye katıldığını gördü. 29 Ekim 1907 Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kapatarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye oldu. 22 Eylül 1909 tarihinde Trablusgarp delegesi olarak cemiyetin 3. kuruluş

yılındaki genel kongresine katıldı. Bu kongrede yaptığı konuşmasında partiyi tenkit etti. Cemiyet içinde zabıtların (subayların) bulunmaması gerektiğini, siyasetle uğraşanların ise askerlik görevini bırakması gerektiğini söyledi. Aksi halde askerî emir komuta zincirinin, cemiyetin hiyerarşisi ile karışacağını ve askerî disiplinin sekteye uğrayacağını öne sürdü. Ona göre cemiyet, komita hüviyetinden çıkmalı ve partileşmeliydi.

Birçok parti yöneticisi Mustafa Kemal'in görüşlerine katılmadı. Sadece daha önceki kongrede aynı fikri savunmuş olan Kâzım Karabekir destekledi. Bu tarihten sonra Mustafa Kemal siyaseti 1923'e dek bırakmış, sadece askerlikle ilgilenmeye başlamıştır.

Lord Kinross, Atatürk, Bir Millet Yeniden Doğuyor isimli kitabında kongrede konuşmasından ve çevresinde cemiyeti amansız bir biçimde eleştirmesinden dolayı cemiyetin kendisini öldürme kararı aldığını yazmıştır. Mustafa Kemal'e suikast yapma görevi verilen Yakup Cemil bu görevi kabul etmemekle kalmamış, dikkatli olması için Mustafa Kemal'i uyarmıştır. Suikast için makamına gelen bir parti delegeşi, Mustafa Kemal'in masa üzerinde çıkartıp koyduğu tabancası ve etkili ve inançlı konuşması nedeniyle suikasttan vazgeçmiş ve aslında kendisini öldürmek için geldiğini itiraf etmiştir.

10.İTTİHAT TERAKKİ'NİN İKTİDARDAN DÜŞMESİ VE BÂB-I ÂLİ BASKINI

Yönetimin izlediği milliyetçi politikaların Balkanlar'da (özellikle Arnavutluk'ta) yol açtığı tepkiler ve orduya siyasetin girmesinin doğurduğu kaygılar, 1911'de cemiyetin meclis grubunun dağılmasına ve en az iki muhalif partinin ortaya çıkmasına yol açtı.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın "partiler üstü" Büyük Kabine'si, İttihat ve Terakki Cemiyeti egemenliğine son vermeyi hedefliyordu. Bu amaçla öncelikle Şubat 1912 seçimi iptal edilerek, meclis feshedildi. Buna karşılık özellikle İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyeti ve kontrolündeki emniyet

teşkilatı tarafından desteklenen "Kayıkçılar Cemiyeti" ile benzeri kitle örgütleri hükümeti zor durumda bırakmaya devam ettiler.

11.MONDROS MÜTAREKESİ VE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN SONU

Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilginin kesinleşmesinden sonra Talat Paşa hükümeti 8 Ekim 1918'de istifa etti. 1 Kasım'da yapılan olağanüstü kongrede İttihat ve Terakki Cemiyeti kendini feshederek "Teceddüd Fırkası" (Yenilenme Partisi) adıyla yeni bir parti kurulmasına karar verdi. 2 Kasım'da İttihat ve Terakki Cemiyeti liderleri Enver, Talat, Cemal Paşalar ile Bahaeddin Şakir ve Doktor Nâzım yurtdışına kaçtılar.

Bu dönemde gerek Türkiye'de, gerekse de İtilaf Devletleri kamuoyunda yaygın olan inanca göre parti örgütü tasfiye edilmemiş, daha sonra yeniden ortaya çıkmak üzere yeraltına çekilmişti. Alman ittifakından ve savaş sırasında gerçekleşen yolsuzluk ve ölümlerden sorumlu tutulan liderler gizlenmiş, buna karşılık savaş suçlarına doğrudan karışmamış olan Cavit, Rauf, Fethi, Vasıf, Rahmi, İsmail Canbulat gibi kadrolar ön plana çıkarılmıştı.

Savaşın kaybedilmesi ve ülkenin işgali olasılığına karşı daha 1915'te Enver Paşa öncülüğünde bir direniş örgütünün kurulduğu bilinmekteydi. Nitekim 1918-1919 kışında, daha sonra Milli Mücadele'de kilit roller oynayacak olan kişiler İstanbul'a çağrılarak eğitilmiş, Anadolu'nun çeşitli kentlerinde gazeteler ve dernekler kurdurulmuş, Batı ve Kuzey Anadolu'da eski Teşkilat-ı Mahsusa üyelerinin önderliğinde Kuva-yı Milliye adlı direniş örgütleri teşkilatlanmıştı. Hareketin belli bir aşamasında Enver Paşa'nın yurda dönerek yönetimi ele alacağı beklentisi, 1921 baharına dek kamuoyunda yaygındı. İstanbul basınının 1919-1920 yıllarında Milli Mücadele'ye yönelttiği sert eleştirilerin başlıca konusu ve gerekçesi de "İttihatçılık" suçlamasıydı.

Nitekim (Rıza Nur, Ahmet Ferit Tek gibi bir-iki istisna bir yana bırakılırsa), Milli Mücadele kadrolarının neredeyse tamamı eski İttihatçılardan oluşmaktaydı. Başta Mustafa Kemal olmak üzere Rauf, Fethi, Kâzım

Karabekir, İsmet İnönü, Celal Bayar, Adnan Adıvar, Şükrü, Rahmi, Çerkes Reşit, Çerkez Ethem, Bekir Sami, Yusuf Kemal, Celaleddin Arif, Aġaoġlu Ahmet, Recep Peker, Şemsettin Günaltay, Hüseyin Avni, Ziya Hurşit Beyler gibi milliyetçi liderlerin tümü eski İttihat ve Terakki Cemiyeti kadroları ve hatta Teşkilat-ı Mahsusa görevlileri idiler. İttihatçı hareketin basın ve propaganda sözcülerinden Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Akif Ersoy, Celal Nuri İleri, Yunus Nadi Abalıoġlu, Falih Rıfkı Atay, Velid Ebüzziya ve diġerleri Milli Mücadele'nin de savunuculuġunu üstlenmişlerdi. Buna karşılık Milli Mücadele kadrosunun eski İttihatçı örgütün doğrudan devamı mı, yoksa Mustafa Kemal önderliğinde yeni bir oluşum mu olduġu, tatmin edici bir şekilde yanıtlanabilmiş bir soru değildir.

ALTINCI BÖLÜM

1. ULUS – DEVLETE GİDEN YOL: GEÇİŞ SÜRECİ: İKİLİ İKTİDAR

Artık ayakta duramayan bir imparatorluġun yerini modern bir ulus-devlete bırakma sürecidir. Bu sürecin sonunda feodal ilişkilerden kapitalist ekonomiye, imparatorluktan, cumhuriyete, teokratik bir rejimden laik bir rejime geçiş söz konusudur. Bu geçiş süreci ile birlikte toplumsal yaşamda ekonomik ve siyasal yaşamın dönüşümüne paralel deġişim sürecine girmiştir. Bu geçiş süreci Kurtuluş Savaşı gerçekleştirdiġi dönüşümlere bir bütün halinde bakıldığında bir devrime karşılık gelmektedir. Bu milli demokratik devrimdir. İmparatorluġun çöküşünün zamana yayılması nedeniyle gecikmeli olarak gerçekleşen bir devrimdir. Kurtuluş Savaşı süreciyle gerçekleşen bu devrim, çok kısa bir zaman aralığına sığdırılan büyük dönüşümleri içeren bir devrimdir.

Geçiş dönemi aynı zamanda ikili iktidar dönemidir. Bir yanda İstanbul hükümeti diġer yanda ise Ankara Hükümeti bulunmaktadır.

1.1 KURUMLARIN OLUŞTURULMASI

1.2 AMASYA GENELGESİ

Amasya toplantısı 19 Haziran 1919'da başladı. Özet olarak alınan kararlar őryledir;

- Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığın tehlikededir.
- Ulusun bağımsızlığının sağlanabilmesi için yine tez elden ulusun azim ve kararlılığının harekete geçirilmesi,
- Bu amaçla, en kısa süre içerisinde Sivas'ta gerçekleştirilecek kongreye her livadan seçilecek üçer temsilciyle bir ulusal kongrenin tertip edilmesi,
- Tüm bunlardan önce Erzurum'da bir bölgesel kongrenin hayata geçirilmesi.

Amasya Genelgesi'nin yeni Türk devletinin oluşumunda, ulusal iradenin ortaya konulması bakımından geliştirilen ilk yazılı metin olması dolayısıyla önemli bir yeri bulunmaktadır.

1.3 ERZURUM KONGRESİ

23 Temmuz 1919'da gerçekleştirildi.

Erzurum kongresi, demokratik ve ulusçu bir ideolojiye sahiptir. Bu bakımdan ittihat ve Terakki'nin amaçları ile benzerlik gösterir. Mustafa Kemal de bu ideolojinin içerisinde yer almasıyla beraber, devrimci bir öze sahiptir ve İttihat ve Terakki'nin sol kanadını temsil eder. Diğer İttihatçılardan ayrılan en önemli özelliği laikliğe, cumhuriyete ve demokrasiye verdiği önemden ileri gelir.

“Erzurum Kongresi'nde alınan kararları şöyle özetleyebiliriz;

- Vilayet-i şarkiye, Müdafaa-i Hukuk-i Milliye ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye cemiyetleri birleşerek Şark-i Anadolu Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu.

- Doğu Anadolu, birbirinden ve Osmanlı camiasından ayrılmayacak bir bütündür. Bütün Müslümanlar öz kardeştir. Bırakışmanın imzalandığı günkü sınırlar içerisinde yaşayanların ezici çoğunluğu müslümandır, bölünemez. Her türlü işgal ve müdahale Rumluk ve Ermenilik teşkil etmek amacına yönelik sayılacaktır.
- Hıristiyan unsurlara, siyasal egemenliği ve toplumsal dengeyi bozacak yeni ayrıcalıklar tanınmayacak, önceki haklarına saygı duyulacaktır.
- 30 Ekim 1918 Bırakışma sınırları içerisinde, milliyet esaslarına uyan ve ülkemize karşı istila emeli beslemeyen, herhangi bir devletin fenni, sınai, İktisadi yardımı memnuniyetle karşılanacaktır.
- Hükümet baskısı sonucunda Doğu Anadolu'yu terk ve ihmal zorunda kalırsa, geçici bir yönetim kurulacaktır. Osmanlı hükümeti dağılırsa, öbür illerle olmazsa tek başına savunma ve direnme yoluna gidilecektir. Bu kongre kararlarına karşı kötü yorum ve telkinler, millete ve vatana ihanet sayılacaktır.
- Bu bir ittihatçı hareket değildir. Seçimler en kısa sürede yapıp, mebusan meclisi toplanmalıdır.”⁶²

Tüm bu kararlarda gerekirse bir yönetim (hükümet) kurma, savunma mücadelesi düşüncesi dikkat çekmektedir. Dikkat çeken bir başka nokta ise; seçimlerin yapılması ve meclisin toplanması yani demokrasi talebinin öne sürülmüş olmasıdır. Bu Osmanlı imparatorluğundan vazgeçip yeni tipte bir devlet anlayışının kabulüdür.

1.4 SİVAS KONGRESİ

4 Eylül 1919'da başlayıp 11 Eylül 1919'da sona ermiştir.

⁶² AKŞİN: 2006, sy:121

Yeni Türk Devleti'nin kuruluşuna temel olan Sivas Kongresinde "vatanın bölünmez bir bütün olduğu" konusunda millet temsilcileri ortak bir karara vardılar.

- Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, ayrılamaz
- Her türlü işgal ve müdahaleye karşı, millet birlik olarak kendisini müdafaa ve mukavemet edecektir.
- Her türlü işgal ve müdahaleye karşı, millet birlik olarak kendisini müdafaa ve mukavemet edecektir.
- İstanbul Hükümeti, dışarıdan gelecek bir baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını terk mecburiyetinde kalırsa, vatanın bağımsızlığını ve bütünlüğünü temin edecek her türlü tedbir ve karar alınmıştır.
- Kuva-yi Milliye'yi tek kuvvet tanımak ve milli iradeyi hakim kılmak esastır.
- Manda ve himaye kabul olunamaz.
- Aynı gaye ile milli vicdandan doğan cemiyetler " Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti " adı altında birleştirilmiştir.
- Milletimiz çağdaş gayelerin büyüklüğüne inanır ve teknik, sınai ve iktisadi durumumuzu ve ihtiyacımızı takdir eder.
- Mukaddes maksadı ve umumi teşkilatı idare için kongre tarafından bir Heyet-i Temsiliye seçilmiştir.

Bu alınan Kararlarla ülkedeki tüm yerel direniş örgütleri "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirildi. Başkanlığına da doğal olarak Mustafa Kemal Paşa seçildi. Kongre sonucunda oluşturulan "Heyet-i Temsiliye" milletin isteklerini yansıtan bir nitelik kazandı. Ancak, İstanbul yönetiminin ruhsal ve duygusal ağırlığı henüz devam ediyordu. Bundan dolayı, Sivas Kongresi Mustafa Kemal Paşa'nın istediği "kuruculuk" niteliğini gösterememiş, vatanın kurtuluşu için bir an önce Meclis'i Mebusan'ın toplanmasını padişaha bildirilmesine karar vermişti.

1.5 BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

23 Nisan 1920'de toplanan meclis kuşkusuz bir ihtilal, bir devrim meclisidir. Toplanma nedenleri ve oluşum biçimi bunu açıkça yansıtmaktadır. Ancak, bu meclisin kurumsal bağlamda üyelerinin tümünce benimsenmiş bir ideolojisinden söz etmek zordur. Fakat, meclisin kapılarından içeri girip de meclis tartışmaları yakından incelendiğinde milletvekillerinin büyük çoğunluğunun bir arayış içinde oldukları açıkça görülür. İşte bu arayış içinde bulunan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir grup milletvekilinin savunduğu çağdaş düşünce akımlarını ve kendi ülkelerinin içinde bulunduğu somut koşulları içeren bir ideolojinin de varlığı dikkatimizi çeker.

1.6 KUVA-Yİ MİLLİYE

Anadolu'nun Yunan, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Ermeni birliklerince işgal edildiği ve Mondros Mütarekesi ile ağır koşulların dayatıldığı dönemde, çeşitli yörelerde Osmanlı ordusunun silahlarının alınıp dağıtıldığı günlerde, doğan bir milli direniş örgütüne verilen isimdir. Kuva-yi Milliye, Kurtuluş Savaşı'nın ilk savunma kuruluşudur.

İlk Kuva-yi Milliye kıvılcımı (ilk silahlı direniş) Güney Cephesi'nde Dört Yol'da 19 Aralık 1918'de Fransızlara karşı başlamıştır. Bunun en önemli nedeni, Fransızların işgallerine Ermenileri ortak etmeleridir.

İkinci etkili silahlı direniş hareketi (örgütlü ilk Kuva-yi Milliye hareketi) İzmir'in İşgali'nden sonra; Kuva-yi Milliye hareketini, milliyetçi ve yurtsever olan bazı subaylar halkı örgütleyerek Ege Bölgesi'nde resmen başlatmışlardır. Batı Anadolu'daki Kuva-yi Milliye birlikleri düzenli ordu kuruluncaya kadar geçen sürede Yunan birliklerine karşı vur kaç taktiği ile savaşmıştır. Güney Cephesinde (Adana, Maraş, Antep ve Urfa) Kurtuluş Savaşı'nı düzenli ve disiplinli Kuva-yi Milliye birlikleri yapmıştır. Ulukışla'da faaliyet gösteren Kuva-yi Milliye de ilk kurulanlardan olup Fransızların Toros'lar ardında ulaştığı bu en iç noktadan kısa sürede püskürtülmelerini

sağlamışlardır. Çalışmalarını belgeleyen bir karar defteri M. Ali Eren'in çabalarıyla günümüze ulaşmıştır.

Yerel sivil örgütlenmeler, çeteler olarak ortaya çıkan Kuva-yi Milliye, düzenli ordulardan oluşan işgalci güçlere karşı, bugünkü deyimıyla bir gerilla savaşı uygulamıştır. İlk direniş olayları Güneydoğu Bölgesi'nde Fransızlara karşı görülmüşse de, örgütlü direniş İzmir'in düşmanca ele geçirilmesinden sonra Ege Bölgesi'nde Kuva-yi Milliye olarak başlamış ve bağımsız yerel örgütlenmeler olarak yayılmıştır. Bölgesel kuruluşlar, daha sonra TBMM'nin kurulması ile birleştirilmiş ve I. İnönü Muharebesi sırasında da düzenli orduya dönüşmüştür.

Kuva-yi Milliye'nin amaçlarının başında hiçbir devletin ve ulusun egemenliğini kabul etmeyerek, Türk Milletinin kendi bayrağı altında yaşama hakkını ve bağımsızlığını oluşturmak gelmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Kuva-yi Milliye'nin kuruluşunu şöyle açıklar:

“Hükümet merkezi, düşmanların şiddetli çemberi içindeydi. Siyasal ve askerî bir çember vardı. İşte böyle bir çember içinde yurdu savunacak, ulusun ve devletin bağımsızlığını koruyacak kuvvetlere emrediyorlardı. Bu biçimde yapılan emirlerle, devlet ve ulusun araçları temel görevlerini yapamıyorlardı. Yapamazlardı da. Bu araçları savunmanın birincisi olan ordu da, 'ordu' adını korumakla birlikte, elbette temel görevini yerine getirmekten yoksundu. İşte bunun içindir ki yurdu savunmak ve korumak olan temel görevi yerine getirmek, doğrudan doğruya, ulusun kendisine kalıyor. Buna Kuva-yi Milliye diyoruz.”

Kuva-yi Milliye'nin Ortaya Çıkmasının Nedenleri:

- Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması
- Mondros Ateşkes Anlaşması uyarınca Türk Ordusu'nun terhis edilmesi
- İtilaf Devletleri'nin Mondros Ateşkes Anlaşması'nın hükümlerini tek taraflı uygulayarak savunmasız kalan Anadolu'yu yer yer işgal etmeleri
- İşgalcilerin halka zulmetmesi

- Osmanlı hükümetinin Türk halkının can ve mal güvenliğini koruyamaması
- Halkın milliyetçi ve yurtsever bilincine sahip olması
- Halkın, vatanını koruyarak bağımsızlığına, bayrağına, egemenliğine, hürriyetine kavuşma isteği
- Halkın hür yaşama isteği.

Kuva-yi Milliye'nin Sağladığı Faydalar ve Özellikleri:

- Milli Mücadele'nin ilk silahlı direniş gücüdür.
- Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra Anadolu'nun işgali üzerine başlayan bölgesel hareketlerdir.
- Kuva-yi Milliye birlikleri arasında ilişki az olup, kendi bölgelerini kurtarmaya çalışmışlardır. Tek bir merkeze bağlı değillerdir.
- Mondros Ateşkes Antlaşması ile terhis edilen askerler de bu harekete katılmışlardır.
- İşgalci güçlere büyük zararlar vermiştir
- Düzenli orduya zaman kazandırmıştır.
- Halkın işgal altındayken son umudu olmuştur.
- Halkın örgütlenmesi birlik, beraberlik ve dayanışma gibi duyguların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Kuva-yi Milliye'nin Dağılmasının Nedenleri:

- Askerlik tekniğini yeteri kadar iyi bilmemeleri, dağınık, düzensiz olarak mücadele etmeleri.
- Düzenli düşman ordularını durduracak güçten yoksun olmaları.
- İşgalleri kesin olarak durduramamaları
- Hukuk devleti anlayışına ters davranarak suçlu gördüklerini kendileri cezalandırmaları
- Anadolu'nun kesin olarak işgallerden kurtarılmak istenmesi

Düzenli orduya geçildiği sırada bazı Kuva-yi Milliyeciler isyan etmiştir. Demirci Mehmet Efe Ayaklanması I. İnönü Savaşı'ndan önce, Çerkez Ethem Ayaklanması ise I. İnönü Savaşı'ndan sonra bastırılmıştır.

1.7 (1921) Anayasası

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, ilk T.C. Anayasası'nın ilkelerini belirleyen; 85 no.lu ve Kabul Tarihi: 20 Kânun-ı Sani 1337 (20 Ocak 1921) olan kanundur. 1923 yılındaki değişiklikle Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bazı tanımlamaların aksine, 20 Ocak 1921 tarihli ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Türkiye'nin ilk Anayasasıdır. Anayasa için gerekli norm, kabul için oy oranı ve maddeler yönünden yeterli değildi ama Türkiye'nin ilk anayasası olarak kabul edilmiştir. 1876 Kanun-u Esasî'si de resmen ilan edilmemişti, fakat Osmanlının ilk anayasası olarak tarihin sayfalarında yerini aldı.

1.8 TEŞKİLÂT-I ESASÎYE KANUNU'NUN TEMEL MADDELERİ

1. Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir.
2. Yürütme gücü ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirlenir ve toplanır.
3. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir ve hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" adını alır.
4. Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca seçilen üyelerden kurulur
5. Büyük Millet Meclisi'nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıl olup, bu üyeler yeniden seçilebilirler. Eski meclisin görevi yeni meclis toplanıncaya kadar sürer. Yeni bir seçim yapılmayacağı anlaşılırsa, toplantı dönemi bir yıl daha uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri, kendini seçen ilin ayrıca bütün ulusun vekilidir.

6. Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, kasım ayı başında, çağrısız toplanır
7. Şer'i hükümlerin yerine getirilmesi, bütün yasaların konulması, değiştirilmesi, kaldırılması, antlaşma ve barış yapılması ve savaş kararı verilmesi gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi'nindir. Yasalar ve tüzükler düzenlenirken, halkın işine en uygun ve zamanın gereklerine en elverişli din ve hukuk hükümleriyle töreler ve önceki işlemler temel olarak alınır. Bakanlar Kurulu'nun görev ve sorumluluğu özel yasayla belirtilir.
8. Büyük Millet Meclisi, çeşitli bakanlıkları özel yasasına göre seçtiği bakanlar aracılığıyla yönetir. Meclis yürütme işleri için bakanlara yönerge verir ve gerektiğinde bunları değiştirir.
9. Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca seçilen başkan bir dönem süresince Büyük Millet Meclis başkanıdır. Bu kimlikle Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu üyeleri, içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak Büyük Millet Meclisi başkanı Bakanlar Kurulu'nun da doğal başkanıdır.

1.9 MUDANYA ATEŞKES ANTLAŞMASI

Mudanya Mütarekesi, Kurtuluş Savaşının sonunda imzalanan ateşkes anlaşması.

Büyük Taarruzun zaferle sona ermesi üzerine ve Çanakkale krizinden sonra, İtilâf Devletleri TBMM'ye mütareke çağrısında bulunmuşlardır. Türk ordusu ile İngiliz işgal kuvvetleri arasında bazı gerginlikler yaşandıysa da görüşmeler 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başladı.

Zaman zaman gergin anların yaşandığı, hatta görüşmelerin kesilmesi tehlikesinin doğduğu ve Türk ordusunun yeniden hareket hazırlıklarını giriştiği mütareke görüşmeleri 11 Ekim 1922 tarihinde uzlaşmayla sonuçlanmıştır.

Mudanya Mütarekesi ile Türk-Yunan çatışmasının sona erdirilmesi ve Doğu Trakya'nın kurtarılması gibi gelişmeler Türk tarafının lehine sonuçlar doğuracak gelişmeler olarak göze çarparken, İstanbul ve Boğazlarda Türk egemenliği tam anlamıyla kurulamamıştır. Gerek Boğazlar üzerinde kontrolün sağlanamamış olması, gerekse Trakya'ya ordu geçirilememesi, barış konferansı öncesinde Türk hükümetinin pazarlık gücünü sınırlandırmıştır. Bu hükümler, birçok noktada önemli kazanç sağlayan Mudanya Mütarekesi'nin zayıf halkalarından bir kısmı olarak değerlendirilebilir.

Boğazlarda Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliğinin kurulması Lozan Antlaşması ile de sağlanamamış, ancak 1936 yılında Montreux Antlaşması ile hakimiyet sağlanabilmiştir.

1.10 LOZAN ANTLAŞMASI

Lozan Antlaşması, 24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre'nin Lausanne (Lozan) şehrinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcileriyle Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Portekiz, Belçika, SSCB ve Yugoslavya temsilcileri tarafından, Lozan Üniversitesi salonunda imzalanmış barış antlaşmasıdır.

İtilaf Devletleri Lozan'a İstanbul Hükümetini de davet ettiler. TBMM Hükümeti Lozan Konferansına katılarak Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmeyi, Türkiye'de bir Ermeni devletinin kurulmasını engellemeyi, kapitülasyonları kaldırmayı, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunları (Batı Trakya, Ege adaları, nüfus değişimi, savaş tazminatı) çözmeyi ve Türkiye ile Avrupa devletleri arasındaki sorunları (ekonomik, siyasal, hukuksal) çözmeyi

amaçlamış, Ermeni yurdu ve kapitülasyonlar hakkında anlaşma sağlanamazsa görüşmeleri kesme kararı almıştır. Batılı emperyalist güçlerce modern bir ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti resmen tanınmıştır.

1.11 (1923) YILINDAKİ ÜLKE SINIRLARINI BELİRTEN BACON'UN AVRUPA HARİTASI

- Türkiye-Suriye Sınırı: Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması'na göre kabul edilmiştir.
- Irak Sınırı: Musul üzerinde antlaşma sağlanamadığı için, bu konuda İngiltere ve Türkiye Hükümeti kendi aralarında görüşüp anlaşacaklar.
- Türk-Yunan Sınırı: Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda belirlenen şekliyle kabul edildi. Meriç Nehri'nin batısındaki Karaağaç istasyonu ve Bosnaköy, Yunanistan'ın Batı Anadolu'da yaptığı tahribata karşılık, savaş tazminatı olarak Türkiye'ye verildi.
- Adalar: Gökçeada ile Bozcaada Türkiye'de, diğer Ege Adaları Yunanistan'da kaldı. Yunanistan'ın Türk sınırına yakın adaları silahsızlandırması kararlaştırıldı. Böylece, Balkan Savaşı sonrasında imzalanan Atina Antlaşması (1913) gereğince Birinci Dünya Savaşı başladığında ve savaş boyunca da Osmanlı toprağı olarak kalan Ege adaları Yunanistan'a bırakılmış oldu.
- Türkiye-İran Sınırı: Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında 17 Mayıs 1639'da imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması'na göre belirlenmiştir.
- Kapitülasyonlar: Tamamı kaldırıldı.
- Azınlıklar: Lozan Barış Antlaşması'nda azınlık, Müslüman olmayanlar olarak belirlenmiştir. Tüm azınlıklar Türk uyruklu kabul edildi ve hiçbir şekilde ayrıcalık tanınmayacağı belirtildi. Antlaşmanın 40. maddesinde şu hüküm yer almıştır: "Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk

uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapma konularında eşit hakka sahip olacaklardır.” Batı Trakya'daki Türklerle, İstanbul'daki Rumlar dışında, Anadolu ve Doğu Trakya'daki Rumlar ile Yunanistan'daki Türklerin mübadele edilmeleri kararlaştırıldı.

- Savaş Tazminatları: İtilaf Devletleri, I.Dünya Savaşı nedeniyle istedikleri savaş tazminatlarından vazgeçtiler. Sadece Yunanistan savaş tazminatı olarak Karaağaç bölgesini verdi.
- Osmanlı'nın Borçları: Osmanlı borçları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan devletler arasında paylaştırıldı. Türkiye'ye düşen bölümün taksitlendirme ile kâğıt para (Fransız Frangı) olarak ödenmesine karar verildi. Duyun-u Umumiye de böylece tarihe karıştı.
- Boğazlar: Boğazlar, üzerinde en çok tartışılan konudur. Sonunda geçici bir çözüm getirilmiştir. Buna göre askeri olmayan gemi ve uçaklar barış zamanında boğazlardan geçebilecekti. Boğazların her iki yakası askersizleştirilip, geçişi sağlamak amacıyla başkanı Türk olan uluslararası bir kurul oluşturuldu ve bu düzenlemelerin Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında sürdürülmesine karar verildi. Böylece Boğazlar bölgesine Türk askerlerinin girişi yasaklandı. Bu hüküm, 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile değiştirilmiştir.
- Yabancı okullar: Eğitimlerine Türkiye'nin koyacağı kanunlar doğrultusunda devam edecek.
- Patrikhaneler: Dünya Ortodokslarının dini lideri durumundaki patrikhanenin siyasi yetkilerinden arındırılarak İstanbul'da kalmasına izin verilecek.

Savran'a göre, “1920'li ve 1930'lu yıllarda yaşanan süreç bir sosyal devrim olarak nitelendirilebilir ve bu dönüşümü mümkün kılan 1919-1923

yılları arasında yaşanan politik devrimdir. Yazar, 1919-1923 devriminin tamamlanmamış bir devrim olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Türkiye tarihinde Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet arasında tarihsel bir sürekliliğin olmadığını ileri sürmektedir.”⁶³

“Kemalist Devrim’in teori ve pratiğinin köklerinin, 19. yüzyılın ikinci yarısından bu yana sürüp giden bağımsızlık ve hürriyet mücadelelerinin içinde bulunabileceğini ve bu hürriyet ideolojisinin Avrupa’nın burjuva demokratik akımından ve Doğu Avrupa’nın Narodnizminden (Halkçılık) beslendiğini ifade etmektedir.”⁶⁴

YEDİNCİ BÖLÜM

1 MODERN ULUS DEVLET: TÜRKİYE CUMHURİYETİ

1.1 CUMHURİYETİN İDARİ YAPILANMASI VE CHP

1923 sonbaharında Halk Fıkrası kuruldu. 11 Eylülde yapılan parti seçimlerinde, Mustafa Kemal genel başkanlığa, Recep Peker genel sekreterliğe getirildi.

Cumhuriyet Halk Fırkası’nın henüz bir programı yoktu. Mayıs 1931’de yapılan üçüncü büyük kongrede yeni bir program kabul edildi. Bu programda, anayasa ilkesi olarak güçler birliğinin önemi vurguladı, tek dereceli seçimlerin temel amaç olduğu belirtildi.

1936’da Recep Peker parti genel sekreterliğinden alındı. Genel başkan vekili İsmet İnönü yayınladığı bir genelgede işi daha da ileri götürerek devlet-hükümet ile partinin birleştirildiğini açıkladı.

Atatürk’ün devlet yönetimi anlayışında, dinin yeri yoktur. Din unsuru, ulusu oluşturan insanların, kişisel inançlarına bağlıdır. İnsan akli neye, hangi

⁶³ *Savran 1992 s.50*

⁶⁴ *Perinçek, 2006 s.38*

ölçü içinde inanacağına kendisi karar verir. Devlet ise yasama işini, Kur'anla değil, TBMM'nin ulusalcı yasalarına göre yapar. Herhalde 7. yy. düşünce sistematiğine göre değil.

Hilafetin kaldırıldığı gün "eğitimde birlik" (Tevhit-i Tedrisat) yasasını çıkarttı. Dinsel inançlara dayanan eski eğitimin tümüne son verildi. Medreseler, tekkeler, zaviyeler kapatıldı. Seriat ve evkaf vekaleti lağvedildi. Artık cumhuriyet gençliği, Türk devriminin düşünce doğrultusunda yerleştirilebilirdi.

1.2 KEMALİZM'İN 6 İLKESİ

Laiklik: din ve toplum işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Herhangi bir din, mezhep ya da tarikat toplum işlerine kesinlikle karışamaz, kendisi için bir ayrıcalık isteyemez. Devletin yasaları, uygulamaları bir dine ya da mezhebe göre olamaz. Devlet bütün din ve mezhepler karşısında tarafsız olacaktır. Öbür yönden, devlet de dine karışmamalıdır.⁶⁵

Devrimcilik: aydınlanmayı Türkiye'de her yere ve hatta herkese yaymak, bütünsel kalkınmayı gerçekleştirmek ve bunun için etkin çabalar göstermek demektir.⁶⁶

Milliyetçilik ya da Ulusçuluk: saldırgan, yayılmacı olmayan ("yurtta sulh, cihanda sulh") yani barışçıl bir ilkedir.⁶⁷

Devletçilik: deneyimlerle gerçekleştirilmiş bir ilke. Türkiye'de yeni yeni gelişmekte olan kapitalist sınıf, 20'li yıllarda dışa dokunur sanayi

⁶⁵ Akşin, *sina Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara 2006, İmaj Yayıncılık, S. 177

⁶⁶ Akşin, *sina Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara 2006, İmaj Yayıncılık, S. 210

⁶⁷ Akşin, *sina Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara 2006, İmaj Yayıncılık, S. 210

kuramayınca, ayrıca 1929 dünya iktisat bunalımının getirdiği perişanlık karşısında bunlara çare olur umuduyla geliştirilmiş bir ilke.⁶⁸

Halkçılık: halkı gözeten, halktan yana siyaset gütmek demektir. Halk kavramı bütün sınıf ve grupları kapsayan bir kavram olarak yorumlanabilirse de, öncelikle dar gelirli olan köylüleri, işçileri ve dar gelirli öbür kesimleri amaçlar. Halkçılık, dar gelirli öncelikle gözeten, onları her alanda kalkındırmayı, toplumsal adaleti sağlamayı hedefleyen(maddi ve kültürel) bir anlayıştır.⁶⁹

Cumhuriyetçilik: Türk devrimleri içindeki anlamıyla, sorumsuz yönetim duygusunun kaldırılmasıdır. Yönetim işi ulusalcı egemenliğe dayanan meclislerden çıkacak yasalarla yapılmaktadır. Bu yönüyle cumhuriyetçilik, Atatürk'ün ilkeleri ile sıkı sıkıya bağlıdır.

Öte yandan, Atatürk'ün çağdaş yönetim düşüncelerini aşan evrensel görüşünü yansıtmaktadır. Bu görüş insanların birbirleri ile karşılıklı gereksemelerine dayanan bağlılıklarını sağlayacak olan barışçılıktır. Her türden emperyalist düşünceyi, sömürü düzenini cumhuriyetçilik ilkesi ortadan kaldırmaktadır.⁷⁰

1.3 TEMEL POLİTİKALAR VE REFORMLAR

1.4 EKONOMİ POLİTİKALARI

Gülalp, devletin ekonomi politikasının Cumhuriyet'in ilanından önce belirlendiğini söylemektedir. Yazar, Lozan görüşmelerine ara verildiği bir

⁶⁸ Akşin, *sina Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara 2006, İmaj Yayıncılık, S. 211

⁶⁹ Akşin, *sina Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara 2006, İmaj Yayıncılık, S. 211

⁷⁰ Tüfekçi, D. Gürbüz, *Atatürk'ün Düşünce Yapısı*, Ankara 1986, s. 191

sırada İzmir’de bir iktisat kongresi düzenlendiğini ve Kongre’nin örtük amacının Batı’nın yeni Türkiye devletinin niyetleri hakkında besleyebileceği kuşkuları silmek olduğunu belirtmektedir. İzmir İktisat Kongresi’ne büyük toprak sahipleri ve tüccarlar olmak üzere iki temel sınıf hakimdi ki bu sınıflar o dönemlerde bütün az gelişmiş ülkelere hakim olan sınıflardı. Kongre’nin kararları Türkiye ekonomisinin dışa açık kalması, yabancı sermayeye hoşgörülü davranılması ve temel sloganın Liberalizm olması doğrultusunda idi. (Gülalp, H. Ekim 1993 “Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet”, Belge Yayınları, 1.Baskı, İstanbul)

1.5 SALTANATIN KALDIRILMASI

Saltanat, Osmanlı Devletinde babadan oğula geçen tahtın adıdır. Yepyeni Türk Devletinin siyasal yapısını sağlamlaştıracak ilk adım, saltanatın kaldırılması olacaktır. Yalnız bu ilk adımın atılması kolay değildi. Türk ulusu tarih boyunca başında bir hükümdarın bulunmasına alışmıştı. Eski Orta Asya Türklerindeki hakanlar, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde Padişahlık kurumu bu şekilde var olmuştu.

Türk hakimiyet anlayışı, İslam ilkeleriyle bağdaşınca saltanatın önemi de arttı. Osmanlılar, hem Bizans imparatorlarının kayıtsız şartsız hükümdarlık etme anlayışını benimsediler, hem de XVI. yüzyıldan sonra kendilerine Halife şanı da vererek, son aşamada güçlendiler. Feodal ilişkilerin hakim olduğu ilişkilerin temelinde taassup (bağnazlık) kültürü hakim iken, burjuva demokratik devrimlerin özünde taassubun karşısına konulan bir hoşgörü kültürü söz konusudur. Köleci ve feodal toplum yapısında hakim ideoloji din iken, kapitalizmin devrimci döneminin ideolojisi demokrasi ve hümanizmdir. Dinsel ideoloji, toplumu çıplak zora dayanarak sömüren sınıfların değerlerini ifade ettiği için, tartışılmaz, değişmez ve mutlak ilkelere, dogmalara dayanır. Ortaçağ’ın bağnazlığı ve şiddeti, hep bu dogmatizmle meşrulaştırılmıştır. Dogmatizm ve taassup, demokratik devrimlerle birlikte yerini özgürlük ve hoşgörüye bırakır.

“Demokratik devrimin değerleri; hürriyet, laiklik, hoşgörü, vicdan özgürlüğü gibi idealler, Türkiye’de Yeni Osmanlılarla başlayan hürriyetçi akımla boy verdi.

Yeni Osmanlılardan sonra Genç Türkler ve Türkçüler, Milliyetçi, halkçı, laik kültürün taşıyıcısı oldular. Hoşgörü ve vicdan özgürlüğü, bu kültürün bir parçası olarak ülkemiz gündemine girdi.

Kemalist Devrim, tekkeleri, zaviyeleri kapattı. Tarikatları yasadışı ilan etti. Şeyhlik, müritlik, çelebilik gibi ortaçağ kurum ve ilişkilerini ortadan kaldırmak için kapsamlı bir Aydınlanma hareketine girişti ve bunun altyapısını oluşturan kapitalist ilişkileri inşa etti. Kısacası, ortaçağ kalıntılarını tasfiyeye yöneldi ve ortaçağ hakim sınıflarına karşı, Jakobenzmin Aydınlanma diktasını uyguladı.”⁷¹ Altı yüzyıl hüküm süren saltanat yönetimi öylesine kökleşmişti ki padişahsız bir Türk devletinin var olabileceğini, yalnızca halk değil, birçok aydın dahi düşünemiyordu. Çünkü tüm devlet geleneği boyunca modernleşmeye en fazla yaklaşılan uygulamalara imza atılan Tanzimat sürecinde bile yalnızca devlet görevlilerinin görelî bir özgürlüğüne yaklaşmıştır. Oysaki halifelik devletin merkezinde kendini güçlü bir biçimde devam ettire gelmiştir. Cumhuriyetle birlikte Tanzimat sürecinde cesaret edilemeyen saltanatın kaldırılması meselesi egemenlik mücadelesinin rengini de belirlemiştir. Tüm bu nedenlerden dolayıdır ki, Mustafa Kemal, egemenliği, padişahı alıp, ulusa verme işini de, pek dikkatli ve ihtiyatlı bir şekilde gerçekleştirmiştir.

Mustafa Kemal, Anadolu’ya çıktığı günden itibaren ulusal egemenliğe dayalı bağımsız bir devlet kurmayı hedefliyordu, ama bu hedefi gerçekleştirebilmek için öncelikle millî güçleri birleştirmek, politik birlik ve beraberliği sağlamak ve savaşın kazanılmasına öncelik vermek gerekiyordu. Mustafa Kemal bir yandan millî güçleri birleştirmeye ve Kurtuluş Savaşının yönetim mekanizmasını kurmaya çalışırken, bir yandan da ulusal hakimiyet anlayışını çevresindekilere benimsetmeye çaba sarf etti. Genelge ve

⁷¹ *Perinçek, Temmuz 2009 Osmanlı’dan Bugüne Toplum ve Devlet-Sivil Toplumculuğun Eleştirisi*, Kaynak Yayınları, Geliştirilmiş 4. Basım, İstanbul

kongrelerle ulusal hakimiyet anlayışını çevresinde yaydı. TBMM'yi açmakla da ulusal hakimiyet ilkesini yürürlüğe koydu. TBMM'nin kurulmasından itibaren ulusal hakimiyet ilkesi uygulanıyordu. Saltanatın varlığını sürdürmesi bu ilkeye ters düşmesine rağmen, kamuoyunun hazır olmamasından dolayı saltanata dokunulmamıştı. Mudanya Ateşkes Antlaşmasından sonra sulh konferansı hazırlıkları başladığında İstanbul Hükümeti ve padişah, Kurtuluş Savaşı süresince Kuva-yi Milliye Hareketini bölmeye çalışmış ve padişahlık makamının sürdürülmesi uğruna İtilaf Devletleriyle işbirliği sürdürülmüştü. İtilaf Devletleri Lozan Konferansında Osmanlı Devletinden temsilci göndermesini istemiştir. Böylelikle Türk tarafında ikililik yaratarak bölücülük yapacaklar ve güçsüz düşüreceklerdi. Halbuki kurtuluşa Osmanlı Devletinin bir yardımı olmadığı gibi, bu hareketi engellemeye de çalışmıştı. TBMM, bu duruma sert tepki gösterdi. 23 Nisan 1920 de kurulan yeni Türk devleti egemenliğin ulusa aitliğini belirtirken, bir yandan da padişahla bağlantılı olduklarını söylüyorlardı. Atatürk zafere adım adım koştukça bu sorunun çözülmesi biraz daha kolaylaştı. Düşmanlarla işbirliği yapan bir hükümdarın, zaferi kazanan yeni Türk Devletine baş olması bundan sonra kabul edilemezdi. Bu durumda eski devlet geleneğine referans olacak ya farklı bir Osmanlı prensi veya Atatürk'ün kendisi padişah olmalı gibi bir durum da ortaya çıkmaktaydı. Her iki çözüm yolunun da milli hakimiyet ilkesi karşısında kabul edilebilir bir yanı yoktu. Lozan Konferansı arifesinde, İstanbul'daki padişah hükümetinin sulh görüşmelerine çağırılması, Atatürk'e fırsat verdi. Atatürk'ün düşüncesi adaletli bir sulh yapılması üzerinde düğümlendiği sırada, saltanat sorunu kestirme yoldan çözümlenecekti. Ulusal egemenliğin bütün bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ve demokratik bir düzenin kurulabilmesi için saltanatın kaldırılması gerekiyordu.

1.6 HİLAFETİN KALDIRILMASI

Kemalist kadroların elinde şekillenen Cumhuriyet dönemi belli birtakım reform hareketlerinin gerçekleştirildiği Tanzimat süreciyle de bağlantılı olmasına karşılık Tanzimat sürecinden köklü farklılıklar gösterir. Tanzimat

dönemi, aynı zamanda Türk toplum yapısının Batılılaşma, çağdaşlaşma ya da modernleşme sürecine ilişkin atılan bir ilk adım niteliğindedir. Öyle ki, bu hareket aynı zamanda, insan hakları, hukuk devleti, özgürlük ve demokrasiye de ilişkin atılan bir ilk adımdır.

“Tanzimat fermanı, diğer adıyla Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile Müslüman ve gayrimüslimlere eşit statüde davranılacağı, devlet yönetiminde rüşvetin yasaklanması, iltizam usulünün kaldırılması, can, ırz (şeref), mal güvenliğinin sağlanması, askerlik görevinin düzene sokulması gibi birtakım temel konularda düzenlemeler gerçekleştirilmiş, buna rağmen devlet yönetimi hala sembolik olmayan bir hilafet ile yönetilmekteydi.”⁷² Bu yönüyle, 1923 devrimine gelinceye dek tam anlamıyla bir çağdaşlaşmanın uygulanmadığını görmekteyiz. Devlet düzeni, halifeliğin dinsel egemenliğinden kurtulmadığı sürece hilafet laik bir devlet yapısına engel teşkil etmektedir.

“Din karşısında, Kemalist stratejinin mantığı üç unsurda kendini belli eder;

Devleti laikleştirmek, toplumu dünyasallaştırmak (Seculariser) ve devletin dinsel alanı denetlemesini sağlamak. Dolayısıyla, bu stratejinin esası, dini bireysel inanç düzeyine indirmeye dayalıydı. Din, yalnız siyasal alanda değil, toplumsal yaşamda da bir iddia, bir etki sahibi olmamalıydı. Böylece Kemalizm’in hedefi din ve devlet ayrılığını değil, bunu aşan ve daha cüretkar bir amaç olan, dünyasal ve dinsel ayrılığını gerçekleştirmektir. Devrimciler yalnız siyasal dinselden ayırmayı değil, aynı zamanda ve özellikle, dünyasal olan her şeyi, profan veya dünyasal “seculier” olması gereken her şeyi dinselden ayırmayı hedefliyorlardı. Elbette, dünyasal ya da dünyasal olanın alanı da devrimci siyasal iktidar tarafından tek tarafı olarak belirlenecekti. Bu iktidar, dinsiz bir toplumu değilse bile, din dışı bir toplum tasarlıyordu.”⁷³

⁷² AKŞİN: 2006

⁷³ TANİLLİ:2006 Türkiye’de Aydınlanma Hareketi TANÖR, Bülent, sy:63-64

1.7 DİNSEL ALANDA REFORMLAR

“İslam ülkeleri arasında Türkiye, modern değişmeler açısından İslam diniyle ilgili özel yanlar gösteren bir ülkedir. Bu değişme sürecinin başlangıçları XVII. Yüzyıla değin gider. XIX. Yüzyılda hızlanır. XX. yüzyıl başlarından sonra radikal bir nitelik kazanır. Bu değişme sürecinin başlangıcı XVII. Yüzyıla değin gider. Bu değişme sürecinin getirdiği sonuçlar, iki nedenle kendine özgü ayrılıklar gösterir. Bunların birincisi, bu değişimin, özünde laikleşme yönüne doğru olmasıdır. İkincisi, süren değişme akımının yönünün, Batılılaşmaya doğru olmasıdır. Başka bir deyişle, Türkiye’deki değişme, sonunda laiklik ilkesinin yerleşmesiyle sonuçlanmıştır.

Türkiye siyasal, toplumsal ve kültürel kuruluşlarına İslam dini ilkelerine göre biçimler vermeyi bırakmış; onun yerine batı modern toplumsal ve siyasal sistemini örnek edinmiştir.⁷⁴

Kemalist devrimin laikleşme ve batılılaşma yönündeki uygulamalarının, daha önceki iki yüzyıl boyunca yapılan değişimlerin mantığı gereği olduğunu belirtmekte yarar var. Bu yönüyle, söz konusu devrim ilkelerinin bir kişinin keyfine göre şekillenmiş ve zorla uygulanmış bir iş olmadığını belirtmek yerinde olacaktır.

İslam ülkeleri arasında Türkiye’nin aydınlanma yönünde özgün bir yer teşkil ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Çünkü gerek coğrafi gerekse ilişkiler bağlamında diğer İslam ülkelerine nazaran Avrupa’ya en yakın durumda bulunan Türkiye, doğal olarak Avrupa’daki gelişmelerin de odağı durumunda olagelmıştır. Dış gelişmelerin etkilerini, geleneksel yapı üzerindeki etkileriyle birlikte incelediğimizde, XVIII. Yüzyıldaki çoğu değişikliğin din baskısının gevşediği dönemlere denk düştüğünü görürüz.

⁷⁴ BERKES, N. 1984-*Teokrasi ve Laiklik*: sy:24

Kemalist devrimin “laisizm” etkisi, eğitim kurumları üzerinde de etkin bir değişim dinamiği oluşturmuştur. Öyle ki, devlet çağdaşlaşması sürecinde en büyük darbeyi yiyenlerin başında medreseler gelir.

Aydınlanmanın en önemli gereği olarak “laisizm” Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de çağdaşlaşma aşaması olarak karşımıza çıkar. Böylece “Laisizm” adına gerçekleştirilen toplumsal ve kültürel yapıdaki birçok uygulamayı, bir süreç olarak belirlemek gerekirse, Osmanlı devleti döneminde beliren tarihsel bir sorunun uzun bir süreçten geçerek varılan sonucu olarak görebiliriz.

Laisizm seküler anlamda, inanç özgürlüğünün bir teminatı olduğu gibi, sadece din özgürlüğüyle de sınırlandırılmaz. Halkın egemenliğine dayalı bir sistem içinde yurttaşlık bilincinin bir edim olarak kazandırılmasına sunulacak katkı her şeyin ötesinde yurttaşların özgürlüğünün sağlanması açısından da birincil koşuldur. Bu özgürlüğün sağlanması ve teminat altına alınması ise, rasyonalite ve sekülerizm önünde en büyük engeli oluşturan bir dinsel yönetim biçimi olan Teokratik devlet yapısının ortadan kaldırılmasıyla mümkündür.

“Çünkü bir kere İslam’da egemenliğin halka ait olması ya da halk iradesi şeklinde ortaya çıkması, ya da devlet başkanlarının ve karar organlarının halk eliyle seçilmeleri diye bir şey yoktur: egemenlik tanrıya ait ve tanrıdan gelme sayılır, tanrı ve peygamber iradesi “emirleri” olarak (örneğin kuran ayetleri ya da hadis hükümleri şeklinde) kişilerin tüm yaşamlarını ayarlar. Bundan dolayıdır ki, İslam’ın var kıldığı devlet şekline “Teokrasi” adı verilir. (“Teokrasi” deyimini, “teos” ve “Chratos” köklerinden oluşup “teos” sözcüğü tanrı ya da chratos sözcüğü ile iktidar demektir. Böylece teokrasi deyimini iktidarın tanrıya ait bulunduğu devlet ve hükümet şeklinin karşılığıdır”) Bu itibarla, tanrı buyruklarından oluştuğu kabul edilen kuran toplum için anayasa hükmündedir. Toplum olarak kişiler, Kuran’a (Ve aynı nitelikte sayılan peygamber emirlerine) kendilerini teslim etmişlerdir. (Nitekim İslamiyet sözcüğü teslimiyet anlamına gelir). Buna karşı yapabilecekleri hiçbir şey yoktur; Örneğin tanrı iradesi diye kabul edilen

Kuran hükümlerini, velev ki bu hükümler akla ve mantığa aykırı olsun, ilga edemezler, değiştiremezler, farklı şekle getiremezler.”⁷⁵

1.8 (1924) ANAYASASI

20 Ocak 1921 tarihli Anayasa (Teşkilatı Esasiye Kanunu) olağanüstü dönemin, olağanüstü koşulları içinde çıkarılmış dinamik bir dönemin yetersiz bir anayasası idi. Daha sonra, koşullar değişmiş, Cumhuriyet ilan olunmuş, Türk devrimi ihtilal evresinden yeniden düzenleme evresine yönelmişti. Yeni Türkiye'nin yeni bir Anayasaya gereksinimi vardı. TBMM'nde çalışmalar ve görüşmeler sonucunda, 20 Nisan 1924'te 105 maddeden oluşan yeni Anayasa kabul edildi.

20 Nisan 1924'te kabul edilen yeni devletin ikinci Anayasası, Milli Mücadelenin kazanılmasından ve Cumhuriyetin ilanından sonra, demokrasi ilkesine değer veren bir anayasa olarak düzenlendi.

1924 Anayasası, dayandığı ilkeler bakımından, 1789 Fransız İhtilalinden itibaren gelişen bireyci ve özgürlükçü hukuksal ve siyasal yaklaşımı temsil etmektedir. Bu Anayasa hazırlanırken, 1921 tarihli Anayasanın dayandığı temel esaslardan esinlenilmiştir. Ulusal egemenlik, tek meclis ve kuvvetler birliği ve meclisin üstünlüğü prensipleri, 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndan alınmış ve geliştirilmiştir.

1924 Anayasası, egemenliğin yalnızca millete ait olduğu ve ancak TBMM tarafından kullanılacağı temeline uygun olarak hazırlanmıştır. Kayıtsız ve şartsız ulus egemenliği düşüncesinden hareket eden Anayasanın siyasal sistemi, böylece devlet içinde Büyük Millet Meclisi tarafından temsil olunan; tek kuvvet, tek meclis ilkesine dayanmaktadır. 1924 Anayasası meclis hükümeti ile parlamenter hükümet sistemi arasında bir köprü görevi görmüştür. 1924 Anayasası, 1921 Anayasasından daha yumuşak bir kuvvetler ayırımına yer vermiştir. Milli egemenlik ve meclisin üstünlüğü

⁷⁵ İlhan, A. Aralık 1993 “Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına-Şariat Devletinden Laik Cumhuriyete”, 1. Basım, İstanbul)

sistemini geliştirmiş, Anayasa alanını daha geniş ve yaygın bir şekilde düzenlemiş, kamu özgürlüklerine geniş yer vermiştir.

1924 Anayasası 6 bölüm ve 105 maddeden oluşmuştur. Bu anayasada da ulusal egemenlik, tek meclis ve kuvvetler birliği, meclisin üstünlüğü ilkesi temel olarak benimsenmiş ve geliştirilmiştir.

1924 Anayasası'nın Temel Özellikleri Şunlardır:

Cumhuriyet İlkesi: 1924 Anayasası Cumhuriyet ilkesini temel almıştır. Nitekim anayasanın 1. Maddesi "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" demektedir. Bu hükümlle devletin yönetim şeklinin "cumhuriyet rejimi olduğu" belirtilerek, ülkeyi idare edeceklerin ancak seçim yoluyla bu hakkı elde edebilecekleri kabul edilmiştir.

Milli Egemenlik İlkesi:1924 Anayasası 3. Maddesinde "hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" denilmektedir. Bu hükümlle anayasa millet egemenliğini kabul etmiştir. Bu hüküm aynı zamanda demokratik bir devlet düzeninin ilk hareket noktası olmuştur. Türk Milleti, egemenliğinin sahibi olduğunu verdiği Millî Mücadele ile bütün dünyaya kabul ettirmiştir. Bu egemenlikte artık hiçbir kişinin veya dini inanç ve kurumun ilişkisi yoktur. Millet egemenliğin sahibidir. Bu egemenlik Türkiye Büyük Millet Meclisi aracılığıyla kullanılır. Türkiye büyük Millet Meclisi, milletin tek ve gerçek temsilcisi olup millet adına egemenlik hakkını kullanmaya yetkili tek organdır.

Güçlerin Birliği ve Büyük Millet Meclisi'nin Üstünlüğü: 1924 Anayasası da güçler birliği sistemini kabul etmiştir. Anayasanın 5.Maddesi "yasama yetkisi ve yürütme gücü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır" demektedir. Bu anayasada da kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmemiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin üstünlüğü vardır. Meclisin üstünde bir kuvvet yoktur. Bu nedenle meclis ancak kendini feshedebilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi devletin organları içinde en üst organdır. Milletin tek temsilcisidir, yasama yetkisini meclis doğrudan kendisi kullanır. Yürütme yetkisini kendisi tarafından seçilecek bir cumhurbaşkanı ve onun atayacağı bakanlar kurulu aracılığıyla kullanır.

1924 Anayasası'na göre devletin temel nitelikleri bu anayasanın devrimci yapısını da yansıtmaktadır. 1924 Anayasası'nın 2.Maddesi ile; Türkiye Devleti'nin dininin İslâm olduğu, resmi dilinin Türkçe olduğu ve devlet merkezinin Ankara olduğu açıklanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gerçekleştirilen köklü atılım ve devrimlerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal ve ekonomik karakteri de ortaya konmuş ve bunlar 1937 de Anayasa'nın 2.maddesinde yapılan değişikliklerle anayasaya dahil edilmiştir. Böylece Türkiye Devleti'nin "Cumhuriyetçi, milliyetçi, laik, halkçı, devletçi ve inkılâpçı" bir devlet olduğu anayasayla da belirtilmiştir. Bu özellikleri ile Türkiye, hukuksal olarak çağdaş ve modern bir devlet olmuştur.

1924 Anayasası'na göre yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Meclis egemenliği millet adına kullanacak olan tek yetkili organdır. Meclis yasama görevini doğrudan kendisi yapmaktadır. Bu görevler arasında; "Kanun koymak, tefsir etmek, kanunları değiştirmek, kaldırmak, devletlerle sözleşmeler yapmak, barış yapmak, savaş ilan etmek, devlet bütçesini incelemek, para basmak, genel ve özel af çıkarmak, idam kararlarını onaylamak" gibi yasama görevleri bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa'yı, üyelerinden 1/3 nün teklifi ile 2/3 nün çoğunluk oyuyla değiştirebiliyordu. Ayrıca yürütme meclisi fesih edemiyordu.

1924 Anayasası'nın beşinci maddesi ile yürütme kudreti Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanmıştır. Ancak Meclis bu görevini kendisi tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) aracılığıyla kullanmaktadır. Yürütmenin en üst organı olarak Cumhurbaşkanı öngörülmüş ve yürütme görevini yapacak organ olarak bugünkü anlamda bir Başbakan ve onun belirlediği bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu olarak belirtilmiştir. Bakanlar, Başbakan tarafından belirlenir, Cumhurbaşkanıca tasdik edilir ve meclisin onayına sunulurdu. Türkiye Büyük Millet Meclisi her zaman Hükümeti denetleyebilir ve düşürebilirdi.

1924 Anayasası yargı yetkisini bağımsız mahkemelere vermiştir. Anayasa yargı organlarının verdiği kararların, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile

İcra Vekilleri Heyeti'nce değiştirilemeyeceğini ve yerine getirilmesine mani olunamayacağını hüküm altına alarak, yargı kararlarına hem teminat hem de bağımsızlık getirmiştir. 1924 Anayasası, 1921 Anayasası'nın aksine yargı kuvvetini Meclise vermemiş, bağımsız mahkemelere bırakmıştır.

1.9 KEMALİZM, AYDINLANMA, MODERNLEŞME

18. yüzyılın başlarında Avrupa'da ortaya çıkan aydınlanma, her türlü düşünce sisteminde akıllı ön plana çıkarmıştır. Akıl, Tabiat Kanunu ve Gelişme kelimeleri bu dönemin anahtar kavramları haline gelmeye başlamıştır. Ortaçağlarda hâkim durumda bulunan kilisenin statik evren anlayışı karşısında akıl her meselenin çözümünü sağlayacak bir anahtar olarak ortaya çıkınca, toplum hayatının birçok alanında reformcu görüşlerin de gelişmesine yol açmıştır. Siyasal alanda akılcılığın (rasyonalizm) kabulü, bütün aydınları, dar kalıplı, sınırlandırılmış düşünce biçimlerinden çıkararak, serbest düşünme ve inceleme metoduna götürmüş ve buradan da hürriyet fikrine ulaşılmıştır. Hürriyet fikrinin doğuşu ise tabiatıyla, mevcut mutlakıyetçi rejimlere karşı başkaldırıya yol açmıştır.

Aydınlanma döneminin hürriyetçi akımı, sadece Fransa'da değil. Avrupa'nın hemen hemen her tarafında önemli tesirler bırakmıştır. Meselâ, Prusya Kralı büyük Frederick, Rusya İmparatoriçesi II. Katerina ve Avusturya İmparatoru II. Joseph, aydınlanmanın tesiriyle, katı mutlakıyetçi rejimlerini yumuşatmaya ve daha insancıl bir yönetim kurmaya çalışmışlardır. Ancak, bu dönemin en önemli gelişmesi Fransa'da ortaya çıkacaktır.

Fransa, aydınlanma çağının en önemli filozoflarını yetiştirmiştir. Özellikle siyasal alanda Montesquieu, Kanunların Ruhu adlı eserinde toplumsal, siyasal ve dinsel kurumları, mutlakıyetçi rejimlerin itibarını sarsacak şekilde eleştiriye tabi tutarak hükümdarların yetkilerini Tanrıdan aldıkları tezini çürütmeye çalışmıştır. Bunun yerine meşruti monarşiyi yani Anayasalı Krallık rejimini savunmuştur. Jean-Jacques Rousseau; Toplumsal Mukavele adlı eserinde, insanlar için esas olanın eşitlik olduğunu, o günkü toplumun ise

eşitsizlikler üzerine kurulduğunu işleyerek demokrasi'yi savunuyordu. Diderot, yayınladığı ansiklopedide esaret, hürriyet, vergi, vergi eşitsizliği, adaletsizlik gibi kavramları halka açıklamış ve bunu yaparken de rejimin kusurlarını göstermeye çalışmıştır. Voltaire, ise eserlerinde krallığa hücum ederek, vicdan ve fikir hürriyetini savunmuş, krallığın ilahî menşeli olmadığını göstermeye çalışmıştır. Bu aydınların hepsi ihtilâli görmeden ölmüşler ve eserlerinde de ihtilâl telkininde bulunmamışlardı. Ancak, yazdıkları, mevcut düzenin doğru ve adil olmadığını, mevcut düzenden daha iyi bir toplumsal düzenin kurulabileceğini göstermiş, okuyucuları olan küçük burjuvazi bu fikirlerden derinden etkilenmiştir.

İhtilâl 1789'da patlak verdi ve kısa zamanda inanılmaz bir şiddet gösterisine dönüştü. 14 Temmuz'da ayaklanan halk Paris'in yönetimine el koydu. Derebeylik sisteminin kaldırıldığı ilân edildi. 28 Ağustos'ta İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi yayınlandı. Bu bildirin ana hatları şunlardı:

- İnsanlar, hakları bakımından hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar.
- Bu haklar, hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı koymak haklarıdır.
- Her türlü egemenlik esas olarak milletindir.
- Kanunlar umumi iradenin ifadesidir.
- Kamu düzenine dokunmadıkça, hiç kimse siyasal ve hatta dinsel kanaatlerden ötürü kınanamaz.
- Her vatandaş hür bir şekilde konuşabilir, yazabilir ve yayında bulunabilir.

Fransız İhtilali'nin getirdiği en önemli yeniliklerden biri de millî irade kavramı olmuştur. Böylece meşruiyetin yegâne kaynağının millet olduğu ilkesi Uluslararası hukuk alanına da girmiş oldu.

"Batı Medeniyeti lâik bir medeniyettir. Buna karşılık İslâm Medeniyeti adından da anlaşıldığı gibi dini bir medeniyettir. Dini medeniyetler dogmatik ve kapalı medeniyetlerdir. Bu durumu, Hıristiyan Batı Medeniyetinde

gördüğümüz gibi, İslam Doğu Medeniyetinde de görmekteyiz. Oysa çağdaş Batı Medeniyeti dinamik ve açık medeniyettir. Bu medeniyetin dayandığı temel ilkeler, akıl, felsefe bilim ve tekniktir. Böyle bir medeniyete geçmek, bazı ön şartların yerine getirilmesini gerektirir. Neler olabilir bu ön şartlar? İslam Medeniyetinin getirmiş olduğu bağları çözmektir. İşte bu bağları çözenin yollar lâiklikten geçer. Çünkü Batı medeniyetini diğer medeniyetlerden ayıran temel nitelik, Batı medeniyetinin ruh hürriyetine dayanmasıdır. Bu hürriyet dinî medeniyetlerde yoktur Ruh, dinin koymuş olduğu çerçevenin dışına çıkamaz. "

Türkiye Cumhuriyeti yeni yapısını çok önemli bir felsefe üzerinde yükseltti. Bu da batının üç yüz yıl kadar önce erişip giderek geliştirdiği "Aydınlanma Felsefesi"dir. Doğu toplumları bu felsefenin gelişmesine Ortaçağ başlarında yardımcı olmuşlarsa da giderek ayrı bir dünya içinde yerlerini almışlardır. Özellikle doğa ve hukuk-siyaset bilimleri alanında batı, tarihi değiştiren büyük atılımlar yaparken, doğu toplumları bu gelişmeye karşı müthiş bir kayıtsızlık içindeydiler. Tanzimat ile başlayan eğitim atılımlarının bazı alanlarda batı düşüncesine açılmayı kolaylaştırdığını biliyoruz. Buna rağmen devletin temeline akılcılığı yerleştirmek ve bilimsel düşüncenin üstünlüğünü tanımak, Osmanlı Devleti'nde kişisel egemenlik ve teokratik sistem dolayısıyla düşünülemezdi. Hâlbuki cumhuriyet kavramının kendisi aklın bir ürünüdür. Eğer bütün insanların doğuştan eşit haklarla donandığı bir gerçek olarak kabul edilirse o zaman devlet gücünün bir kişiye ait olması ve siyasal temelin sadece bir dine dayandırılması mümkün değildir. İnsan eşitliğinden, halkın devlet gücünün kaynağı olması gerçeği çıkar. Bu da cumhuriyetin temelidir. Ama bu temelde kişinin kesin eşitliği ve olanaklar çerçevesinde en geniş özgürlüğe kavuşturulması hedefi yatar. Aydınlanmanın devlet felsefesine getirdiği büyük yenilik de budur.

Atatürk, batı uygarlığını bilimsel açıdan düşünerek kabul etmektedir. Bunun aksini düşünmemiştir. Gerek yönetim, gerekse toplum sorunlarına bilim verilerine göre çözüm yolu aramıştır. Bu nedenle de dünyadaki uygarlıkları tarih içinde incelemiştir. Atatürk düşüncesinde:

“Çağdaş uygarlığı anlayabilmek, kavrayabilmek; dünya yüzündeki eski uygarlıkları, tüm insanlığın ilk uygarlıklarını doğru olarak kavrayabilmekle mümkündür.”

Türk ulusunun önündeki sorun kalkınmak, uygarlaşmak, en kısa deyişle çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkmaktır. Bunların sağlanmasının kökeni olan özgürlük ve eşitliğin eğitimsiz ve öğretimsiz olarak ulusa verilmesinden olumlu sonuç alınamazdı.

Atatürk düşüncesinde devrim devingen bir olgudur. Bunu sağlamak için sadece eylem yeterli değildir. Yapılacak sosyo-kültürel değişim olayından beklenen sonuçların alınabilmesi için ulusun düşünce yapısının da devrimleri kavrayan bir düzeye çıkartılması gerekir. Bu konuda şunları söylüyordu:

“Büyük davamız en uygar ve en gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde köklü bir devrim yapmış olan büyük Türk ulusunun devingen idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için düşünce ve eylemi beraber yürütmek zorundayız. Bu girişimde başarı ancak, süreli bir plânla: ve akıl ile mantığa dayalı biçimde çalışmakla mümkün olabilir. Bu nedenle okuyup yazma bilmeyen tek yurttaş bırakmamak, ülkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, ülkenin sorunlarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak birey ve kurumlar yaratmak, işte bu önemli ilkeleri en kısa zamanda sağlamak, Kültür Bakanlığı'nın üzerine aldığı büyük ve ağır zorunluluklardır. “

“Türkiye Cumhuriyetinin resmi dini yoktur. Devlet yönetiminde tüm yasalar, yönetmelikler, bilimin çağdaş uygarlığa sağladığı kurallara ve biçimlere dünya gereksinimlerine göre yapılır ve uygulanır. Dinsel anlayış vicdani olduğundan cumhuriyet, dinsel düşünceleri devlet ve dünya işlerinde ve siyasetten ayrı tutmayı ulusumuzun çağdaş ilerlemesinde başlıca başarı etmeni olarak görür.”

Yeni düzenin temel ideolojisi olan laiklik, devlet sisteminin ve siyasal yapının ve toplumsal ilişkilerin de dinamizmini oluşturuyordu. Türkiye'nin tüm devlet yapısı ile birlikte sosyal yapısı da yeni çıkan yasalarla

laikleştirilmeye başlandı. Bu anlamıyla laiklik Türkiye'nin çağdaşlaşmasının da temel ilkesi oluyordu. Bunların içinde Türk toplumunu doğulu toplum olmaktan kurtaran, Türk kadınına eşitlik ve özgürlük getiren Medeni Kanun özellikle önemli bir yer alır. Laiklik ulusal egemenliğin temelini oluştururken, asırlarca sürmüş olan mezhep kavgalarına son vererek, ulusal birliğin de esasını ve geleceğini belirliyordu.

Atatürk, Osmanlı'nın dinsel ideolojisini yıkarak, ulusal ve laik ideolojiyi getirmişti. Osmanlı ideolojisinin devlet biçimi Hilafet idi. Din ve Hilafet örgütlerinin hukuk sistemi "Şeriat" idi. Bunların eğitimi ise dine dayalı eğitim sistemi olan "medrese" idi. Bunların dayandığı ahlak anlayışı ise din ahlakı idi. Yeni Türkiye'de bu örgütlerin tümü değişti. Din ideolojisi yerine ulusal laik ideoloji, Halifelik ve Saltanat yerine Cumhuriyet, Şeriat'ın yerine Çağdaş Hukuk alındı. Medrese yerine Çağdaş Eğitim geldi. Din ahlâkının yerini de laik ahlak aldı. Böylece Atatürk Türk Devrimi ile Türk Toplumunu kapalı Orta Çağ toplumu olmaktan; açık, sivil, demokratik ve modern bir toplum olmaya, ümmetten ulusa, ulusal devlete, Cumhuriyete ve demokrasiye geçişin; yani doğulu bir toplum olmaktan kurtularak çağdaş uygarlığa yönelten köklü bir değişimin gerçekleşmesini başardı.⁷⁶

"Atatürk'ün devrim çalışmalarını inceleyen bir yabancı düşünür, son yıllarda yazmış olduğu bir yapıtında, şunları söylemektedir: Adeta batı dünyasındaki Rönesans, reform, 17. yy. sonlarındaki lâik, bilimsel düşünce evrimi, Fransız İhtilâli ile endüstri devriminin hepsi birden, Atatürk'ün yaşam süreci içerisine sıkıştırılmış ve yasalarla zorunlu kılınmıştır."⁷⁷

Aynı tarihlerde Mustafa Kemal, Türk Milletine şu sözlerle hitap etmeye başlatmıştı: " Memleket behemehal asri, medeni, müceddit olacaktır. Bizim için bu hayat davasıdır." O günden başlayan modernleşmeyle, fertlere ve topluma yön veren dini esaslar değil. Avrupa'nın medeni hakları ve

⁷⁶ İnan, *Afet, Medeni Bilgiler M. K Atatürk'ün El Yazıları*, 1969, s.56

⁷⁷ TOYNBEE, *Dünya ve Garp*, 1965, s.41

esaslarıdır. İsviçre den alınan 'Medeni kanunla Türk Milletinin medeni olduğu batılılara ispatlanır. Buradaki felsefe "Medeni Kanunun Türkiye için tatbiki olmadığını iddia etmek. Türk Milletinin medeni kabiliyeti olmadığını iddia etmektir. Türk Milleti çağdaş medeniyeti kendisine uydurma değil, kendisini çağdaş medeniyete uydurmak zaruretindedir. Örf, adet ve geleneklere bağlı kalmak, insanlığı ilkel vaziyetinden bir adım ileriye götüremezdi. Kemalist kadrolar bu düşüncelerle yola çıktılar.

Kemalistlerin ve Kemalizm'in Hümanist anlayışına baktığımızda Sadi İrmak'ın şunları söylediğini görüyoruz. İrmak, Osmanlı İmparatorluğunun gerileme sebeplerini sayarken, meydana gelen ekonomik gelişmeler yanında, Osmanlı Devletinin dünyadaki gelişmelere ayak uyduramadığını söyler. Fikir ve zihniyet bakımından da çok büyük değişiklikler olduğunu belirterek, bu değişikliğin adına Hümanizm dendiğini söyleyerek "Hümanizma, Ortaçağlara özgü skolastik ve dogmatik dünya görüşünü bırakıp, aklın üstünlüğüne inanan bir görüşe geçmedir.

Hümanizmin birinci eseri, Rönesans'tır. Avrupa'nın yeniden doğuşu olan bu hareketi, skolastiğin yerine aklın, nakilciliğin yerine gözlem ve deneyin, teokrasi yerine lâikliğin ikame edilmesidir." diyerek de Kemalist Lâikliğin temellerinden birinin de hümanizm olduğuna işaret eder.⁷⁸

Kemalist İnkılâbın en belirgin özelliklerinden biri pozitivist ruha sahip olmasıdır. Malta, ortaçağın mistik ve skolastik düşüncesinin karşısına pozitivist düşünceyi koymuştur. Topluma hakim olan skolastik düşünceyi yıkmanın en iyi aracı, pozitif bilimlere ağırlık veren bir eğitim ve öğretim programının uygulanmasıdır. Bunun için okul programlarında, Osmanlılar

⁷⁸ *Atatürkçü Düşünce Komisyonu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Merkezi Ankara 1992 s.174*

Armaoğlu, Fahir H, Siyasi Tarih, Ankara 1975 (2), s.1-8

döneminde yer verilmeyen pozitif bilimlere Cumhuriyet döneminde büyük ölçüde yer verilmiş. Lâik düşünce pozitif bilimler yoluyla yerleştirilmek istenmiştir. Bundan dolayı Matematik, Fizik, Kimya vb. bilimlerin öğretimine büyük önem verilmiş. Öğretim programlarının modernleştirilmesi amacıyla yapılan önemli öğretim faaliyetlerinden biri 1927 yılında Arapça ve Farsçanın programdan çıkarılmasıdır. Bunların öğretim programlarından çıkarılması yetişmekte olan kuşakların Divan Edebiyatı ile bağıını gevşetecektir. Arapça ve Farsça programdan çıkarılırken Batı edebiyatı ve Balı müziği öğretimine önem verilmeye başlandı, İşte bu hareketlerin hepsi toplumun düşünce yapısını laikleştirmeyi, amaçlamıştır.

1940'larda başlatılan Batı klasiklerinin dilimize çevrilmesinde ağırlıklı tercih pozitivist yazarların eserlerine verildi. Mili, Spancer, Renan, Comte, Hegel'in eserleri el üstünde tutulur. Bilhassa "Pozitivizmin İlmihali" isimli Comte'nin kitabına özel bir ilgi gösterilmiş. Milli Eğitim Bakanlığı kanalıyla Pozitivist ve Rasyonalist düşünür ve yazarların kitapları okullara sokulmuş, genç beyinlerin bu düşüncelerle şekillenmesini sağlamıştır.

1.10 ULUS DEVLET

Milli mücadele başarıya ulaşmış, Lozan Antlaşmasıyla yeni Türk devletinin meşruiyeti uluslar arası hukuk açısından da tescil edilmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarının bir kısmı bile bundan sonrasına ilişkin açık bir fikir sahibi değillerdi. Yaygın kanaat, artık "ulusal kurtuluş" ülküsünün gerçekleştiği yönündeydi. İşte Mustafa Kemal Paşa'yı çağdaşı olan bütün aydınlardan ayrı bir noktaya koymamızı sağlayan temel farklılık da bu noktada kendini göstermektedir. O, asıl mücadelenin asırların biriktirdiği geri kalmışlıktan, eğitimsizlikten, yoksulluktan kurtulmakla mümkün olduğunu görmüş ve bu amaçla oluşturduğu ütopyayı hayata geçirmeye karar vermiş bulunuyordu.

Bu yolda atılan adımların kolay olduğu söylenemez. 600 yılı aşkın bir hanedan saltanatının "din"le iç-içe geçmiş meşruiyet temellerinin

değiştirilerek, henüz kendini modern anlamda bir "ulus" olarak tanımlamak alışkanlığına yabancı bir toplumu, meşruiyetini "ulusal egemenlik" ilkesinden alan, rasyonel temellere dayalı bir devlet yapısını oluşturacak ve bunu denetleyebilecek siyasal olgunluğa sahip bir topluma dönüştürmek oldukça yüksek toplumsal maliyeti olan bir süreçtir. Ancak T. Carlyle'ın tanımladığı, tarihi oluşturan "kahraman" tiplmelerinin uygulamaya cesaret edebileceği bir siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişim projesi 20. yüzyılın Türkler bakımından en önemli deneyi olarak, Milli Mücadele'nin Gazi Mustafa Kemal Paşa'sı tarafından hayata geçirildi. Bu değişim projesi O'nu "Atatürk" yapacaktır. Eski'ye ait ve eskiyi hatırlatan her şey, yerini "yeni"ye bıraktı. Saltanat ve Hilafet, yerini Cumhuriyet'e, dini kimlik yerini kültürel temele dayalı "Türk kimliğine, payitaht yerini "başkente bıraktı. Millet egemenlik kavramının retorik olmaktan çıkarak yaşanılan bir gerçeğe dönüşmesi için gerekli yasal ve toplumsal zemin hazırlandı. İttihat ve Terakki döneminin askeri diktatörlüğü ve yasal zeminden yoksun keyfiliği, yerini "hukukun egemenliği"ne, "hürriyet-eşitlik-adalet-demokrasi" nutukları, yerini bu kavramları anlamış bir toplum yaratma çabasına bıraktı.

T.B.M.M.'nin açılması ile birlikte, ulusal egemenlik fikrinin meşruluğu tartışılmaz bir biçimde ortaya konurken; Atatürk'ün "yeni bir Türk Devleti" ülküsünü de gerçekleştiriyordu. "Egemenlik Kayıtsız Şartsız Ulusundur" hükmü, yeni Türk Devleti'nin egemenlik anlayışını, kaynağını halktan alan insan hakları esaslarına dayanıyordu. 23 Nisan 1920'de egemenlik İstanbul'dan Ankara'ya (saltanattan halka) geçmekle kalmıyor, egemenliğin kaynağı ve yapısı da kökten değişiyordu.

Ulusal devlet ilkesine dayanan devletin temelleri atılırken, onun ayrılmaz bir parçası olan laiklik ilkesi ise ancak savaşın bitmesi ve ayrı bir savaşla başarılacaktır. Uluslaşmayı başaramayan toplumların modernleşemeyeceğini belirten Atatürk için uluslaşmak ve ulusal devlet kurmak ve ulusal bağımsızlığı kazanmak, savaşın birinci bölümüdür.

Ulusalçılık, ulusal savaş içinde başarılan birleştirici bir unsur olmuştur. Fakat savaşın kazanılmasından sonra, yeniden kuruluş döneminde, Türkiye batı uygarlığına yönelirken temelde yatan yeni ideoloji "laiklik"

olacaktır. Türk ulusunu ulusal bilince eriştirmek, bağımsız, ulusal ve laik bir devlet kurmak amacıyla olan Atatürk için din devletinin yıkılması gerekliydi. Laiklik, insan aklının sonsuz gelişimine inanmış, yaşamdaki bütün gerçeğin ilimde ve fende olduğunu gösteren, bunun dışında gerçek aranmayacağını açıkça söyleyen Atatürk için yeni Türk Devletinin devlet sistemi olacaktır. Tanrı hakları sisteminin yıkılarak, insan hakları sistemine dayanan devlet biçiminin olduğu kadar, ulusal egemenlik ve birliğin de ideolojisi olan Laiklik, ulusalcılık ideolojisinin tamamlayıcısıdır. Ulus iktidarının, dini iktidardan üstünlüğünü vurgulayan laiklik için en büyük engel olan Hilafet 3 Mart 1924'de kaldırıldı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bir analizini yapabilmek için ilk önce kısa da olsa "cumhuriyet" kavramı üzerinde temel bilgiler edinmemiz gerekmektedir. "Cumhuriyet" bir devlet biçimidir. Kökeni bir hayli eskidir; eski Yunan ve Roma Dönemlerine kadar uzanır. Belli zamanlarda ortaya çıkıp sonra kaybolmuş ve modern anlamda bu devlet biçimi ancak 18. yüzyıl sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulmasıyla dünya siyaset ve hukuk alanında yerleşmeye başlamıştır. Bu nedenle modern cumhuriyetler oldukça geç belirmişlerdir. Bundan dolayı bu kavram üzerinde örneğin "demokrasi" konusunda görüldüğü gibi geniş kapsamlı, aydınlatıcı araştırmalar yaygın bir biçimde yapılmamıştır. Bunun nedeni batıda Aydınlanma Çağı başlarken, düşünürlerin temel amaçlarının "özgürlük" sorununu çözmek olmasındadır. Kişi özgürlüğü için de eşitliğin sağlanması ve hükümdarın yetkilerinin sınırlandırılması gerekiyordu. Bir başka deyişle "insan hakları" kavramının yerleşmesi çabaları içinde "devlet biçimi" üzerinde fazla durulmamış, egemenlik hakkına sahip oldukları inkar edilmez bir tarihsel gerçek kabul edilen kralların yetkilerini sınırlamak asıl uğraş konusunu oluşturmuştur. Böylece temel mücadele "cumhuriyet" için değil "demokrasi" için yapıldı. Bir hükümdarın bütün yurttaşlarına eşitlik ile siyasal katılma hakkını tanıması yeterli görüldü. Ancak, Amerikalıların, İngiliz Kralına başkaldırmaları sonucunda kurdukları yeni devlet düzeni monarşiye karşı bir davranışı sergiliyordu. Bu nedenle Kuzey Amerika'da tam olarak halka dayanan, gerçek anlamıyla halkın egemenliğini somutlaştıran ilk modern Cumhuriyet doğdu. Bu Cumhuriyette devletin başına geçecek kişinin de halk

tarafından ve belli bir süre için seçilmesi, yetkilerinin halkın seçtiği diğer bir organla, yani parlamento ile paylaşması öngörülmüştü. Bu "Cumhuriyetin" kökeninde -bugünkü ileri biçimiyle karşılaştırılmazsa bile-tam anlamıyla eşitlik düşüncesi yatıyordu.

İstiklal savaşı teokratik devlet yerine laik devlet, ümmet yerine ulusalcılık, Osmanlılık yerine ulusçuluk değerlerini getirecektir. Türk devrimi, Osmanlı İmparatorluğunun yüzyıllardan beri gelen eski biçimini yıkarak yerine çağdaş olanı getiriyor. Din birliği esası yerine Türk Milleti esasını koyuyordu. Osmanlı İmparatorluğunu çöküntüden kurtarmak için yapılan ıslahat hareketleri ve meşrutiyet dönemi çabalarının amacı hep Osmanlıyı yaşatmaya yönelikti. Bu yüzden de hiçbiri başarılı olmadı. Oysa Atatürk Osmanlıyı ve onun dayandığı tüm değerleri yıkarak, ulusal egemenliğe dayanan bir devlet kurmak amacıyla çalıştığı için başarılı oldu. Sorun bu biçimde kökünden çözüldüğü için de bu bir devrimdi.

Türk ulusunu çağdaşlaştırmak, onu bir daha yok olma eşiğine getirmemek için yapılan devrimler, Cumhuriyet kurulmayıp da saltanat ve hilafet korunarak gerçekleştirilebilir miydi? Yansız, bilimsel bir düşünüş bunun olanaksızlığını ortaya koyar. Gelenekçi bir tutumla devrim yapılamaz. Eğer Osmanlı saltanatı kalsaydı, baştaki padişah ne kadar iyi niyetli ve aydın bir kişi olursa olsun, altı yüz yıldan uzun sürmüş kesintisiz bir monarşik dönemin yüzlerce yıl içinde yerleşmiş kalıplarını yıkamazdı; kendisi yıkmak istese bile çevresi buna izin veremezdi.

Şu duruma göre "ulusa dayanmak" için Cumhuriyeti kurmaktan başka bir çare yoktu. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin kesintisiz olarak 83 yılı geride bırakmasındaki en önemli bir neden de budur. Türkiye Cumhuriyeti gelip geçici bir macera duygusunun sonucu olarak kurulmuş bir düzen değildir. Tarihsel koşullar ve devrimlerin sosyolojik yasaları devlet biçiminin gerçek anlamıyla bir "cumhuriyet" olmasını gerektirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri Fransız İhtilali'nden itibaren batılı cumhuriyetlere dayanak olan esaslardır. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu esasları "yeni" değildir. Demek ki bütün dünyaya "özgürlük" düşüncesini yaymış olan Fransız İhtilali pek çok ulusa olduğu gibi bize de örnek

olmuştur. Ama gelişen zamana ve ulusumuzun özelliklerine göre bazı noktalarda kendimize özgü yenilikler yaptık. Fakat bunlar Cumhuriyetin evrensel niteliklerini değiştirmedir.

Daha sonra Medeni Bilgiler adını alan kitapta yeni Türk ulusu konusunda özetle şu bilgiler yer almaktadır:

- 1) Türk Ulusu, halk yönetimi olan cumhuriyetle yönetilen bir devlettir.
- 2) Türk devleti lâiktir. Her reşit olan, dinini seçmekte özgürdür.

Türk Ulusu'nun dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay dildir. Türk dili, Türk Ulusu'nun kalbidir, beynidir.

“Türk Yurdu” konusunda ise, kitapta “Misak-ı Milli” ile çizilmiş olan sınırlar içindeki topraklar tanımlanmaktadır. “Yurdumuz, Türk Ulusu'nun eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde varlıklarını korumakta olan yapıtlarıyla yaşadığı bugünkü siyasal sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan hiç bir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir kütledir.”

1.11 KEMALİZM

Kemalizm ya da Atatürkçülüğün içeriği, özellikleri ve amaçları konusunda çok değişik tanımlar yapılmaktadır. Kısaca Bir dünya görüşü, Bir çağdaşlaşma modeli ya da Türk Devriminin dili olarak tanımlandığı gibi, "Osmanlı İmparatorluğunda ümmet denilen toplumu aydınlatmayı, dini kurallar ve kaderciliğin yerine akla, mantığa ve bilime dayalı rasyonalizm (akılcılık) ve pozitivistliğe (olguculuk) yönelme" diye daha uzun tanımlar da yapılmaktadır. Ama bütün bu tanımlamalarda ortak olan noktalar şöyle özetlenebilir:

- 1) Çokuluslu bir monarşi olan imparatorluk yerine halk egemenliğine dayalı tam bağımsız bir ulus - devlet oluşturmak.
- 2) Ümmet anlayışına ve şeriat düzenine son verip laik bir hukuk düzeni gerçekleştirmek.

- 3) Tebaa yerine devlete vatandaşlık bağlarıyla bağlı özgür vatandaşlar yaratmak.
- 4) Aydınlanmanın bir gereği olarak bireyi bilgi ile donatıp ona karşılaştığı her sorunda aklını kullanma becerisini kazandırmak.
- 5) Yine Aydınlanmacı bir yaklaşımla bilgiyi ve bilimi yaygınlaştırabilmek için Türkçeyi her vatandaşın kolaylıkla okuyup anlayacağı ulusal bir bilim ve kültür dili düzeyine getirmek.
- 6) Tarihinin uzun akışı içerisinde Türklüğün toplumsal kimliğini meydana çıkarmak ve Türklerin yalnız asker değil, uygar birer varlık olduğunu kanıtlayarak onlara özgüven sağlamak.
- 7) Bilim ve teknolojinin kılavuzluğunda bireyi, toplumu ve devleti çağdaşlaştırmak.

Prof. İsmet Giritli'ye göre ise Kemalizm "kendine akli ve bilimi mürşit olarak kabul eden ve ayrıca 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nin milli hakimiyeti ilkesinden ve insan hakları anlayışından esinlenen Kemalizm dogmatik ve totaliter ideolojiler arasında değil, rasyonalist ve pragmatik olan demokratik ideolojiler arasında yer almaktadır."⁷⁹

Lâiklik, daha geniş anlamda, dünya görüşünün dinsel inançlardan tamamen arınması, bilimde, felsefede ve ahlâkta dine yer kalmaması anlamında sekülerizmdir. Kemalizm bu bakımdan da kararsızdır. Son derece önemli bir uygulama olarak, klasik din öğretimini, milli eğitim sistemine dahil okulların dışına çıkarmış, ama cemaate ayrıca "doğru din" öğretmek üzere devlet memuru, din adamlarını bizzat yetiştirmeye devam etmiştir. Kemalist Lâiklik ve sekülerizm,, düşünsel planda köktenci bir din eleştirisinden kaynaklanmaktan çok, siyaset planında idari-siyasi dinsel kurumların nüfuzunu kırma amacıyla yola çıkmıştır.

⁷⁹ Prof. İsmet Giritli, *Kemalist İdeoloji*, Sayfa 5

Din ve Devletin (Kralın) ayrı ayrı özerk ve bağımsız kurumlar olmalarını savunan "Sekularizm"derı ayrı olarak "Laiklik" Din'in Devlet'in kesin denetimi altında olması görüşünü savunur.

Laikliğin diğer özelliklerini şöylece sıralayabiliriz,

a) Laiklik, özellikle Cumhuriyetçilik anlayışıyla bağlantılıdır,

b) Laiklik, Jakobence Radikaldır/Devrimciliktir;

e) Laiklik, "Hanedan"a karşıdır.

f) Laiklik "Eşitçiliktir" primus inler pares, eşitler arası, ilkesini savunur,

g) Laiklik, Dinsel-Doğuş Doğmasına karşı (şeriat ve canonic law) "Evrin'i savunur;

h) Laiklik, din yerine eğitimi, monarşi yerine de merkezi devleti en yüce değerler olarak savunur. Kilise'nin (Vatikan) hiyerarşik bürokratik yapısına karşı "Parlamentarizmi savunur. Tanrı konusunda toplum içinde tarafsız kalır.

Atatürk, laikliği salt din ve devlet işlerinin ayrılması ya da "vicdan özgürlüğü" değil, bireyde, toplumda ve devlet hayatında çağdaş değerleri geçerli kılan bir düşünce ve yaşam biçimi olarak kabul etmişti. Bu yüzden de onu yalnızca ezberlenecek bir tanımlama diye görmemiş, kavramı belleklere kazımak, vicdanlara ve hukuka yerleştirmek istemişti. Bunu sağlayabilmek için de hukuk ile birlikte eğitim/öğretimin dinsel öğelerden arındırılması amacıyla adım adım ilerlemeye özen göstermişti.

Yeni Türkiye'de bu örgütlerin tümü değişti. Din ideolojisi yerine ulusal ideoloji, Halifelik ve Saltanat yerine Cumhuriyet, Şeriatın yerine çağdaş hukuk alındı. Medrese yerine çağdaş eğitim geldi. Din ahlâkının yerini de laik ahlâk aldı.

Türk Devrimi'nin ilkeleri, yani fikri batılılar tarafından Kemalizm diye tanımlandı. Atatürkçülük diye tanımladığımız bu ilkeler, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik, Devletçilik, inkılâpçılık," olarak yine Atatürk tarafından belirlendi, tanımlandı ve Anayasaya kondu.

Görülüyor ki, bu ilkeler ve bunun yanı sıra Atatürk tarafından tanımlanan başka fikirlerle de bütünleşerek Türk Devrimi'nin temelini oluşturdular. Türk toplumunun siyasi, sosyal, hukuki, ekonomik, kültürel yapısında köklü ve kani

bir değişmeyi tanımlayan Türk Devrimi'nin başlangıcını 1919 olarak tespit etmiştik.

1.12 CUMHURİYET VE EĞİTİM

“Osmanlı Devleti’nde 1773’lerden itibaren batı örneğine göre askeri okullar ve Tanzimat (1839) yıllarından itibaren de yine batılı sivil öğretimden ilham alınarak Rüşdiye, İdadi, Sultani gibi orta öğretim ve İptidai gibi ilköğretim kurumları açılmaya başlanmış.”⁸⁰

“Maarif Nezaretine bağlı bu yeni mekteplerin yanında Meşihata, Şer’iye ve Evkaf Nezaretine bağlı medreseler ve sıbyan mektepleri de varlıklarını, etkilerini sürdürmüşlerdir.”⁸¹ Bu kurumların milli bir amaç gütmediklerini, birbirleriyle zıt görüşlü insanlar yetiştirdiklerini bu nedenle Cumhuriyet’in öğretim birliğini sağlamayı ihtiyaç olarak hissettiğini söylemektedir. Bu amaçla 3 Mart 1924 tarihinde 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır.⁸²

Her Devrim kendi amacını gerçekleştirecek düşünceyi ve bu düşüncenin ürünü olan kurumları, eğitim sistemini getirir. Bu da yeni bir insan modelini eğitim yoluyla ortaya çıkarmayı gerektirir. İşte bu insan modeli, ulusçu, laik, hümanist, barışçı değerlerle yetiştirilecektir. Eski Türkiye ile hiçbir ilişkisi olmayan yeni Türkiye, Atatürk’ün getirdiği düşünce ve bu düşüncenin ürünü olan yeni değerler üzerine kurulacaktır.

Yeni Türk Eğitim sistemi özgür insan anlayışına, aklın ve ilmin üstünlüğüne dayanmaktadır. Okul programları ve ders kitapları bu amaca uygun olarak yeniden yazıldı ve düzenlendi. Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim birleştirilirken laik, akılcı, ilmi ve yalnız ulusal gerçek temellere

⁸⁰ Akyüz, Y.1985“Türk Eğitim Tarihi, Başlangıçtan 1985’e”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No:307 Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara

⁸¹ Akyüz 1985, s307

⁸² Akyüz, 1985, s.307

oturtulmaya başlandı. Millet Mektepleri ile eğitimin yaygınlaştırılması sağlanırken Harf ve Dil Devrimi ile büyük bir başarı gösterildi. Daha sonra Üniversite Reformu ile eğitimin alacağı demokratik ve çağdaş yapı belirlendi.

Türkiye Devleti'nin eğitim politikası her şeyden önce milli idi. Akla ve bilime dayalı laik ve çağdaş özellikler taşımaktaydı. Öncelikli mesele cehaletin ortadan kaldırılmasıydı. Bu amaçla parasız eğitim esas alındı ve ilköğretim bütün ülke çocuklarına zorunlu kılındı. Tevhid-i Tedrisat'la eğitim merkezileştirilerek bu alandaki çalışmalar MEB'nin sorumluluğuna verildi. Böylece ilk kez milli eğitim politikası bir devlet politikası haline getirildi. Yeni devletin kısa sürede gelişip kalkınmasını sağlayacak kadrolar yetişmesi için mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilerek öğretimin her kademesinde pratik hayatta işe yarar bilgilerin verilmesi esas alındı. Ayrıca, bu dönemde öğretmenlerden istenen genç neslin "Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller olarak yetiştirilmesidir.

Kısacası, bu dönemde bir taraftan çok düşük olan okur-yazar oranı arttırılmaya çalışılırken diğer taraftan Türk toplumunu muasır medeniyetler seviyesine çıkaracak, cumhuriyet ilkelerine bağlı, diline, tarihine ve kültürüne saygılı, bilimsel zihniyeti benimsemiş milli şuura sahip gençlerin yetiştirilmesi için gayret sarf edilmiştir.

Bu nedenle Atatürk:

Uygarlığın coşkun seli yönünde karşı koymak boşunadır ve o uymaz ve aymazlarla ilgili olarak amansızdır. Dağları delen, semalara tırmanan, göze görünmeyen zerrelere kadar her şeyi gören, aydınlatan, inceleyen, uygarlığın kutsal gücü karşısında çağdışı zihniyetlerle, ilkel hurafelerle yürümeye çalışan uluslar yok olmaya veya hiç olmazsa tutsaklığa ve aşağılanmaya mahkûmdurlar diyecek ve Türk Ulusunu çağdaşlaşma yoluna koyacak olan gelişmeyi, eğitimde fırsat eşitliği ile sağlamaya çalışacaktır.⁸³

⁸³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959, c. 2, s. 194*

1.13 CUMHURİYET VE ÜNİVERSİTE

Atatürk 1933 yılı Meclis açılış konuşmasında bu yeni hamleyi şöyle açıklıyordu: “Üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi Maarifte ve kurulan üniversitede radikal tedbirlerle yürümek kati kararımızdır.” M.E.B. bütün bu işleri yaparken Atatürk’ün isteklerini üç noktada gerçekleştirmeye önem veriyordu.

- Üniversite ile Türk Devrimi arasında sıkı bir ilişki kurulmalıydı. Bu amaçla Üniversite’de bir Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kuruldu ve bütün üniversite öğrencilerine bu dersler son sınıfta okutulmaya başlandı. Bu dersten geçemeyen diploma alamayacaktı.
- Üniversite ülke sorunlarını her yönüyle ele almalı, araştırmalı ve ulusla üniversite arasında bir bağ kurulmalıydı.
- Bu amaçla bilimsel enstitüler kurulmalıydı. Üniversite M.E.B.’nin denetimine alındı. Üniversite geleneğinin oluşması için öyle anlaşılıyordu ki zaman gerekiyordu.

Atatürk üniversiteyi ülkenin kalkınması, her yönüyle gelişmesi için kültür politikasının da önemli kurumu olarak görüyordu.⁸⁴

1.14 CUMHURİYET VE HUKUK

Cumhuriyetin devraldığı hukuk sisteminin özelliklerini kısaca özetleyecek olursak, bir hukuk birliğinden ve ihtiyaçları karşılayabilecek kanunların bulunduğundan söz etmek mümkün değildir. Dinin etkisindeki Osmanlı hukuk sistemi, çağın gerisinde ve sorunları çözmekten uzaktı. Bir imparatorluk hukuku olduğu için ulusal devletle, monarşiyle özdeşleştiği için de genç cumhuriyetle bağdaşmıyordu.

⁸⁴ Aybars, *Ergün, Atatürkçülük ve Modernleşme*, Zeus Kitapevi Yayınları, 2008 İzmir S. 267

Bütün bu gerekçeler sonunda Türkiye'nin yeni bir hukuk sistemi kurması ve bunun için de Batı hukukuna yönelmesi kaçınılmaz bir adım olmuştur. Batı hukukuna yönelme ve bu sistemle ilgili kanunları almanın zorunluluğunu Mustafa Kemal Paşa, daha Milli Mücadele yıllarında dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922'de Meclis'in açılış konuşmasında adliyeye verilen öneme değinmiş ve adliyenin bütünüyle uygar sosyal hayatın düzeyine çıkarılması gerektiğini, bunun için mevcut kanun ve usullerin düzeltileceğini ifade etmiştir. Yine aynı konuşmada Mecelle'nin yetersizliği üzerinde durmuş, hakimlerin durumlarının düzeltileceğini ve yeni hukukçular yetiştirilmesi için bir hukuk mektebinin kurulacağını açıklamıştır. Gerçekten laik ve çağdaş esaslara dayalı bir cumhuriyet için çağın gereklerine uygun ve toplumsal gelişmeye zemin hazırlayan bir hukuk sisteminin kurulması bir zorunluluktur. Ancak düşmanın henüz yurttan çıkarılmamış olması ve aynı günlerde Büyük Taarruz için hazırlıkların devam etmesi nedeniyle o dönemde hukukla ilgili ciddi bir düzenlemeye gidilememiştir.

Türk Medeni Kanunu: Cumhuriyetin ilanından sonra Batı'dan alınan kanunlar arasında Medeni Kanun kuşkusuz en fazla dikkate alınması gereken kanundur. Çünkü Medeni Kanun insanla ve toplumla doğrudan ilişkili ve istisnasız bütün bireylerin yaşamını doğrudan etkileyen kanundur. Medeni Kanun kişinin doğumundan, hatta doğum öncesi ana rahmine düşmesinden başlayarak ölümden sonraya kadar, özel hukuk açısından önemli olan yaşam ilişkilerini düzenleyen, toplum ve insan yaşamında çok önemli bir kanundur. Osmanlı Devleti'nin ilk medeni kanunu bilindiği gibi 1876'da yürürlüğe giren Mecelle idi. Mecelle'nin yetersizliği Osmanlı Devleti'nin son yıllarında anlaşılmış ve İttihatçı hükümet 1917 yılında Aile Hukuku Kararnamesini yayınlamıştır. Bu kararname ile erkeğin mutlak boşanma hakkına ve yine erkeğin birden, fazla kadınla evlenmesine sınırlamalar getirilmiştir. Ancak bu kanun gerek İttihatçı karşıtlarının çabası

ve gerekse azınlıkların tepkisi sonucu İtilaf Devletlerinin baskısıyla 1919 yılında kaldırılmıştır. Mecelle yeniden uygulamaya konmuştur.⁸⁵

1.15 HALKEVLERİNİN KURULUŞU VE ÇALIŞMALARI

19 Şubat 1932'de resmen açılan Halkevleri, Atatürk'ün direktifiyle kurulmuş ve kısa zamanda Türkiye'nin dört bir yanına yayılmış çok önemli bir kültür kurumudur. Halkevleri çalışmaları Cumhuriyet Halk Fırkasının parti programındaki ilkeler doğrultusunda yürütülmüştür. Bu kurumlar 1932–1951 yılları arasında Türkiye'nin toplumsal ve kültürel tarihinde önemli roller oynamıştır. Başta Atatürk olmak üzere, dönemin önde gelen devlet adamları zaman zaman Halkevleri çalışmalarına bizzat katılmak suretiyle bu kurumları desteklemişler, böylece geniş halk kitlelerinin Halkevlerinde yapılan faaliyetlere katılımını sağlamışlardır.

Halkevleri her şeyden önce, halka yeni Türkiye'nin hedeflediği çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma amacına uygun bir eğitim vermeyi hedefleyen yaygın eğitim kurumlarıdır. Dolayısıyla bu kurumların kuruluşu, teşkilât yapısı ve çalışmalarına geçmeden evvel, Türkiye'de halk eğitimi (terbiye-i avam) düşüncesinin tarihi seyrine kısaca değinmekte yarar vardır.

1.16 HALKEVLERİNİN AÇILMA SEBEPLERİ

Halkevlerinin açılmasının gerisinde yatan pek çok sebep vardır. Bunları siyasal ve kültürel olmak üzere iki grupta toplayabiliriz:

1.17 SİYASAL SEBEPLER

Cumhuriyetin ilânından Halkevlerinin kurulduğu tarihe kadar geçen yaklaşık 10 yıllık sürede yeni Türkiye'nin bütünlüğünü tehlikeye atan veya

⁸⁵ *Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, Türk Medeni Kanunu 1.cilt, cüz:1, umumi esaslar, İstanbul 1968, sayfa 35*

Cumhuriyet rejimini kökten değiştirmeyi amaçlayan birtakım siyasî hareketler meydana gelmişti. Doğu vilâyetlerinde başlayan Şeyh Sait İsyanı (Başlaması:13 Şubat 1925–kesin olarak bastırılışı: 31 Mayıs 1925), Menemen’de Derviş Mehmet ve bir kısım arkadaşının başlattığı gerici hareket ve Kubilay adlı yedek subay öğretmenin şehit edilmesi (23 Aralık 1930) gibi tehlikeli teşebbüsler, yeni rejimi tehdit eden ve devleti dini esaslara dayandırmayı amaçlayan başlıca siyasi hareketlerdi. Ayrıca Atatürk’ün teşvikiyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (Kuruluşu: 12 Ağustos 1930, kendisini feshetmesi 17 Kasım 1930) kısa sürede memleket genelinde teşkilatlanma çalışmalarını tamamlamış ve iktidara aday bir siyasî parti haline gelmişti. Serbest Cumhuriyet Fırkasının beklenmedik bir ilgiyle karşılanması ve yeni rejime muhalif unsurların bu fırkanın çatısı altında toplanması Atatürk ve diğer CHF yöneticileri tarafından endişeyle izleniyordu. Diğer bir ifadeyle yapılacak ilk seçimde CHF iktidarı sona erebilir; yeni Türkiye SCF vasıtasıyla sonu belli olmayan bir maceraya sürüklenebilirdi.

1.18 KÜLTÜREL SEBEPLER

Cumhuriyetin ilânından sonra kültürel alanda bir dizi inkılâp yapıldı. Ancak yukarıda kısaca değindiğimiz siyasî gelişmeler, yapılan inkılâpların halk tarafından tam olarak benimsenmediğini göstermektedir. Bu bakımdan inkılâbın halka mal edilmesi, derinleştirilmesi ve halkın eğitilmesi için herkesin rahatlıkla çalışmalarına katılabileceği yaygın bir eğitim faaliyetine ihtiyaç vardı. 1929’da halka yeni harflerle okuma-yazma öğretmek amacıyla bir yaygın eğitim kurumu olarak Millet Mektepleri açılmıştı. Fakat bu kurumlardan pedagojik alanda istenilen verim alınamamış olmalı ki Millet Mekteplerinden daha geniş ve daha kompleks bir kurum olan halkevleri kurulmuştur.

Yukarıda kısaca değindiğimiz siyasal ve kültürel sebepler, genel olarak iki noktada birleşmektedir: Ekonomide liberalizmi benimseyen SCF’nin 1930’lu yılların Türkiye’sinde yaşama alanı bulamaması ve benzer düşünce yapısına sahip insanların toplandığı Türk Ocaklarının kapatılması aslında,

devletçilik ilkesinin tam manasıyla Türkiye'ye yerleştirilmek istenmesine bağlanabilir. Böylece serbestçilik yerine devletçiliği, ferdiyetçilik yerine halkçılığı ikame edecek ve daha güçlü bir şekilde savunacak bir kurum olarak Halkevleri kurulmuştur. Nitekim katı bir şekilde uygulanan devletçilik kurallarının 1945'ten itibaren gevşetilmesi ve kısmen serbest bir ortamın yaratılmasıyla birlikte, Halkevlerinin faaliyetleri yavaşlamış, Türk Ocakları da yeniden açılmıştır.

1.19 HALKEVLERİNİN AÇILIŞI VE GELİŞMESİ

Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı, halkın tamamını içine alacak ve halkı devletin belirlediği yeni esaslar doğrultusunda eğitecek yaygın bir teşkilât kurma düşüncesi 1930'lu yılların sonunda ortaya çıkmaya ve şekillenmeye başlamıştır. Resmî açılışı 19 Şubat 1932'de yapılan halkevlerinin kuruluşu gerçekleşmiştir.

CHP Genel Sekreterliği tarafından Halkevleri yıl dönümlerinde yayınlanan halkevi faaliyetlerine dair raporlar ve diğer kaynaklara göre, Halkevlerinin 1932-1951 yılları arasında ülke geneline dağılımına dair şunları söyleyebiliriz; Başlangıçta 14 vilâyette açılan Halkevleri 24 Haziran 1932'de açılan 20 Halkeviyle birlikte ilk yıl 34'e yükselmiştir. Bu sayı 1933'te 55, 1934'te 80, 1935'te 103, 1936'da 136, 1937'de 167, 1938'de 210 ve 1939'da 373'e çıkar. 1940'ta Halkevi teşkilâtının kurulamadığı mahalle ve köylerde Halkevlerinin küçük bir çekirdeği olan ve benzer çalışmalar yürüten halkodaları açılır.

1.20 HALKEVLERİNİN KAPANMASI

Türkiye genelinde faydalı çalışmalar yapmasına rağmen, tipik bir tek parti dönemi kuruluşu olan Halkevlerinin durumu II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte sarsılmaya başlar. 7 Ocak 1946'da Demokrat Partinin faaliyete başlaması, Halkevi çalışmalarında önemli bir gerilemeye yol açar. Çünkü daha önce CHP saflarında ve Halkevlerinde çalışan birçok bilim ve

siyaset adamı, Demokrat Partiye geçmiştir. Her ne kadar CHP yöneticileri, Halkevlerinin siyaset dışı bir kurum olduğunu söyleseler de bu kurumların daha çok CHP ve CHP'ye yakın teşekküllerin toplantılarına sahne olması ve belli bir partinin yan kuruluşu görüntüsünden kurtulamaması yüzünden halk, zamanla Halkevlerinden uzaklaşmaya başlar.

1.21 KÖY ENSTİTÜLERİ

“Köy Enstitüleri, ilkokul öğretmeni yetiştirmek üzere 17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı yasa ile açılmış okullardır. Tamamen Türkiye'ye özgü olan bu eğitim projesini 28 Aralık 1938 tarihinde milli eğitim bakanı olan Hasan Ali Yücel bizzat yönetti.” (Kanunun kabul edildiği oturuma dönemin DP mebusları muhalefet ettiler ve katılmadılar, oturumunda Kazım Karabekir'in projenin nereden alındığını sorması üzerine Hasan Ali Yücel şöyle konuşmuştur:

Arkadaşlar bu kanunla bizim yaptığımız şey bir kopya değildir. Bunları kendi ülkemizin var olan gerçeğine ve toplumsal olgusuna uyarak yapmış bulunuyoruz. Bu bizindir kimseden almadık. Başkaları bizden alsınlar.⁸⁶

Neredeyse tüm Anadolu'nun okulsuz ve öğretmensiz olduğu gerçeği göz önüne alınarak dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün himayesinde, Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından İsmail Hakkı Tonguç'un çabalarıyla köylerden ilkokul mezunu zeki çocukların bu okullarda yetiştirildikten sonra yeniden köylere giderek öğretmen olarak çalışmalarını düşüncesiyle kuruldu. Geleneksel öğretmen okullarında yetişmiş öğretmenler için köylerde öğretmenlik yapmak, istenerek yapılacak bir görevden çok zorunluluk olarak algılanıyordu. Çalıkuşu romanındaki karakter gibi gönüllü ve özverili öğretmenlerin sayısı azdı. Oysa okuma yazma oranı Cumhuriyet ilk kurulduğu yıllarda %5 bile değildi. Bunun yanında nüfusun %80'lik bölümü köylerde yaşıyordu.

⁸⁶ Keseroğlu, H. 2005 *Türk kütüphaneciliği, Köy enstitülerinde okuma ve kütüphane*

1940 yılından başlayarak, tarım işlerine elverişli geniş arazisi bulunan köylerde veya onların hemen yakınlarında Köy Enstitüleri açıldı. Türkiye'de seçilen şehirlerden uzak ancak tren yollarına yakın tarıma elverişli 21 bölgede köy ilkokullarına öğretmen yetiştirmek üzere açılmıştı. Öğretmenler köylülere hem örgün eğitim verecek, okuma yazma ve temel bilgileri kazandıracak hem de modern ve ilmi tarım tekniklerini öğretecekti. Öğretmenler gittiği yörelerde bilinmeyen tarım türlerini de köylülere öğretecekti. Kitaba deftere dayalı öğretim yerine iş için, iş içinde eğitim ilkesi tatbik ediliyordu. Her köy enstitüsünün kendisine ait tarlaları, bağları, arı kovanları, besi hayvanları, atölyeleri vardı. Derslerin %50 si temel örgün eğitim konularını içeriyordu. Geri kalanı ise uygulamalı eğitimdi.

2.22 GENEL BİLGİLER

“1940-1946 arasında köy enstitülerinde 15,000 dönüm tarla tarıma elverişli hale getirilmiş ve üretim yapılmıştı. Aynı dönemde 750,000 yeni fidan dikilmişti. Oluşturulan bağların miktarı ise 1,200 dönümdü. Ayrıca 150 büyük inşaat, 60 işlik, 210 öğretmen evi, 20 uygulama okulu, 36 ambar ve depo, 48 ahır ve samanlık, 12 elektrik santrali, 16 su deposu, 12 tarım deposu, 3 balıkhanesi, 100 km. Yol yapılmıştı. Sulama kanalları oluşturularak enstitü öğrencilerinin uygulamalı eğitim gördüğü çiftliklere sulama suyu öğrenciler tarafından getirilmişti”.⁸⁷

“Kapatıldığı 1954 yılına kadar Köy enstitülerinde 1308 bayan ve 15,943 erkek toplam 17,341 köy öğretmeni yetişmişti.” (Milli Eğitim Dergisi, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri) Fakir Baykurt, Ümit Kaftancıoğlu, Talip Apaydın, Mahmut Makal, Mehmet Başaran, Pakize Türkoğlu, Hatun

⁸⁷ Yetkin, Ç. *Karşıdevrim 1945-1950. Otopsi Yayınları, İstanbul, 2002 Şükran Akpınar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Milli Şef Döneminde Babıali'nin Varolma Mücadelesi ve Muhalif Bakışın Bedii Faik'in yazılarından Tahlili Şevket Gedikoğlu, Evreleri, Getirdikleri ve Yankıları ile Köy Enstitüleri, 1971*

Birsen Başaran, Ali Dünder, Mehmet Uslu ve Dursun Akçam gibi önde gelen yazarlar ve düşünürler bu okullarda yetişmişlerdir.

1.23 DERSLER

Okullar tarıma elverişli arazisi olan köylerin yakınlarında kuruldu. Amaçlarından biri de köylülerin alternatif tarım tekniklerini öğretmekti. Arıcılık bilinmeyen köylerde arıcılık, bağcılık bilinmeyen köyde bağcılık öğretiliyordu. Enstitüye atanan öğretmen gittiği köyde okul binasını köylülerin yardımıyla yapabilecek kadar inşaat bilgisi de öğreniyordu. Köy enstitüsünü bitiren bir öğretmen sadece bir ilkokul öğretmeni olmuyor aynı zamanda ziraatçılık, sağlıkçılık, duvarcılık, demircilik, terzilik, balıkçılık, arıcılık, bağcılık ve marangozluk konularını da uygulamalı olarak öğreniyordu. Enstitülerin hepsinin kendisine ait tarım arazileri, atölyeleri vardı. Bu sayede öğretmenler kendi okullarını gittiği köyde köylülerin işbirliği ile inşa ediyor ve devletin okul yapmasına gerek kalmıyordu. Hasanoğlan Köy Enstitüsü, diğer köy enstitülerini kuran köy enstitüsü öğrencileri tarafından inşa edilmişti. Köy enstitülerinden mezun olan öğretmenlere yetiştirildikleri branşa ve gönderilecekleri köye göre 150 parçaya varan alet ve edevat veriliyordu. Öğretmenler bu alet ve edevat ile köylülerin de yardımıyla köy okulunu inşa ediyor ve köylülere hem modern tarım tekniklerini hem de okuma yazmayı ve hatta müzik aletleri çalmayı öğretiyordu.

Hasan Ali Yücel Milli Eğitim Bakanlığı döneminde dünya klasiklerini Türkçeye tercüme ettirmişti. Köy enstitüleri öğrencileri her sene 25 tane klasik romanı okumakla yükümlüydü. Bu sayede zeki köy çocuklarından engin entelektüel birikimleri olan aydınlar oluşuyordu. Bu aydın köy öğretmenleri en az bir tane müzik aletini çalmasını da öğreniyordu.

Sabahın erken saatlerinde uyanan öğrenciler kızılı ve erkekli zeybek ve halk oyunları oynayarak sabah sporlarını da yapmış oluyorlardı. Daha sonra

kahvaltı ardından zorunlu okuma saati vardı. Kahvaltıyı kendilerinden önce kalkıp fırında ekmek pişiren öğrenci arkadaşları hazırlıyordu.

Bu bakımlardan köy enstitüleri yaparak öğrenim konusunda dünyada benzeri görülmemiş bir örnek oluşturmuş ve birçok akademik inceleme ve araştırmaya örnek olmuştur.

1.24 SANAT

Köylerde büyümüş öğrencilere klasik müzik enstrümanları ve geleneksel sazları çalması öğretiliyordu. Aşık Veysel, enstitüleri gezip öğrencilere saz çalmasını gösteriyordu. Hasanoğlan Köy Enstitüsü bu konuda en zengin enstrüman envanterine sahipti. Daha sonra açılan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki derslere Ankara Konservatuvarı öğretmenleri geliyordu. Köy kökenli öğrencilerden kurulu orkestralar müzik eserlerini seslendiriyordu.

Mandolin, taşınması ve öğreniminin kolaylığı nedeniyle yaygınlıkla kullanılan enstrümanlardan biriydi. Müzik grupları, 17 Nisan şenlikleri, sınıf geceleri veya okulu ziyaret eden bir yönetici için kısa hazırlık provaları yaptıktan sonra konserler vermekteydi.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde gerçekleştirilen bir bitirme töreni programı, enstitülerde yapılan sanatsal faaliyetlerin kapsamı konusunda örnek olarak gösterilebilir. İstiklal marşı ile başlayan programda sırasıyla; konuşma korusu (sağlık kolu mezunları), marş ve türküler (Akın Marşı, Halay Başı Türküsü), oyunlar (Arpazlı, Biço), mandolin konseri (Arılar, Semada Yıldızlar - öğretmen kolu mezunları), marş ve türküler (Vatan Marşı, Ördek isen Göle Gel Türküsü - yüksek kısım mezunları), oyunlar (Bengi, Dağlı), keman konseri (Mozart'tan rondolar; Allegro Vivo, Allegretto, Allegro A'la Turca - güzel sanatlar kolu), koro (Asker Dönüşü, Köy Okulu, İndim Dere Beklerim, Çoban-güzel sanatlar kolu), temsil (Anton Çehov'un Teklif adlı

oyunu), konuşma ve diploma töreni, İleri Marşı (toplucu), zeybek ve oyunlar (dışarıda topluca) yer almıştı. Programda ayrıca şiirler okunmuş ve müzik dersliğinde piyano ve saz konserleri verilmiştir. Sergilenmiş olan, yönetmenliğini Cüneyt Gökçer'in yaptığı oyunun yanı sıra enstitüde son bir yıl içinde sergilenen diğer tiyatro oyunları Molière'in Zoraki Tabip ve Kibarlık Budalası adlı oyunları, Sofokles'in Kral Oedipus'u, Gogol'ün Müfettiş'i ve Shakespeare'in Bir Yaz Gecesi Rüyası adlı oyunudur.

Enstitülerde hazırlanan programlar, toplumun sanat ve kültür hayatına katkıda bulunulması amacıyla çevre il ve köylere de götürülerek sergilenmiştir.

1.25 KÖY ENSTİTÜLERİNİN KAPATILMASI

2. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru 1945 yılında Sovyetler Birliği lideri Stalin'in Türkiye'den Kars, Artvin ve Ardahan'ı ve Boğazlarda askeri üs istemesi üzerine, Milli Şef de ABD'den askeri destek istemişti. Bu desteği vermeye hazır olduğunu belirten ABD, Truman Doktrini ile yardıma başlamıştı ama karşılığında Türkiye'de serbest seçimlere dayanan demokrasi düzeninin yerleştirilmesini ve Milli Şeflik, "5 yıllık kalkınma planları" ve "Köy Enstitüleri" gibi Sovyet taklidi uygulamaların kaldırılmasını talep etti.

1946 yılında hükümetin yaklaşan seçimleri yitirme kaygısıyla CHP içinden muhalif milletvekillerinin başını çektiği örgütlü muhalefetin kampanyasıyla, müfredatında ve yapılanmasında kuruluş amaçlarından uzaklaşan değişiklikler yapıldı. İlerleyen yıllarda da, daha önceleri sıkı sıkıya bağlı olduğu "iş için iş içinde eğitim" ilkesinden uzaklaştırıldı. Önceleri yaratıcılığın ön plana çıktığı eğitim anlayışının yerine giderek geleneksel, ezberci eğitimin yerleştiği öğretmen okullarına dönüştürülerek 1954'te kapatıldılar.

Köy Enstitülerine yöneltilen ve kapatılmaları ile sonuçlanan belli başlı eleştiriler birkaç ana başlık altında toplanabilir. Enstitülerde öğrenciler tek tip üniforma giyiyordu ve enstitü müdürü bile buna uyup aynı üniformayı giyiyordu. Öğrenciler bizzat yönetime katılıyorlardı. Bu ve benzeri sebepler ile enstitülere komünistlik suçlamaları yapılıyor arada bir ihbar mektuplarını dikkate alan polisin baskınlarına uğruyordu. Kız öğrencilerin erkek öğrenciler ile karma eğitim görmesi sonu gelmez dedikodulara neden oluyordu. Köylüler okul ve enstitü inşaatlarına yardım ile devlet tarafından mükellef kılınmıştı. Bu zorlamalar köylülere angarya olarak geliyordu. Öğrencilerin boğaz tokluğuna öğrenim görecekları kendi okullarının inşasında çalıştırılmaları eleştirilmekteydi. Köylere atanan öğretmenler yörenin toprak ağalarıyla sorunlar yaşıyorlardı. Bu geçimsizlikler köy öğretmenlerinin toprak ağalarının seçtiği milletvekillerine şikayet olarak ulaşıyordu. Bu durum toprak sahiplerinin durmaksızın Ankara'ya baskı yapmalarına neden oluyordu.

1.26 DİL VE KÜLTÜR REFORMLARI:

1.27 TÜRK DİL KURUMU

Kurum Türk Dili Tetkik Cemiyeti adı ile 12 Temmuz 1932'de Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla bir dernek olarak kurulmuştur. Kurumun kurucuları, hepsi de milletvekili ve dönemin tanınmış edebiyatçıları olan Samih Rifat, Ruşen Eşref, Celâl Sahir ve Yakup Kadri'dir. Çağdaş Türkçenin dilbilgisi, sözlüğü, yazımı ve terimleriyle ilgili çalışmalar da Atatürk tarafından ilgiyle izlenmiştir.

Türk Dil Kurumu'nun kuruluşuyla birlikte çağdaş Türkçede Atatürk'ün öncülüğünde özleştirme akımı başlamıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra öz Türkçe akımı Türk aydınları arasında sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Türk Dil Kurumu bu akımın öncülüğünü yapmayı 1983'e dek sürdürmüştür.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel prensip olarak uygulamaya koyduğu Milliyetçilik ilkesi Cumhuriyetin ilânından sonra yapılan

tüm inkılâplarda kendisini göstermiş, özellikle Dil ve Tarih anlayışının bu paralelde değiştirilmesi ise yeni Türkiye için gerekli görülmüştür. Milliyetçilik prensibinin temeli kültür milliyetçiliğine dayandırıldığından yapılan inkılâplar bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. "Millet olma Şuuru"nun ön plana çıkarıldığı inkılâplar (sokak adlarının Türkçeleştirilmesi; Ticaret alanında Türkçe konuşulmasının sağlanması; Türkçe soyadı kullanımının gerçekleştirilmesi; Eğitim dilinin bir ve Türkçe olması gibi) yeri ve zamanı geldiğinde birer birer yapılmış kültür milliyetçiliği anlayışının parçalarıdır.

Kültür bir milletin tarih boyunca çeşitli siyasî, sosyal, ekonomik vb. alanlarda atalarından aldığı maddi-manevi miras ve aynı zamanda bir milletin oluşmasını, sağlayan fertlerini bir araya getiren sosyal akrabalık bağıdır. Bu bağlardan en önemlisi ve birinci şüphesiz dil unsurudur. Çünkü kültür öğelerini nesilden nesile aktaran araç dildir.

Dil ve Tarih şuuru, bir milletin oluşmasında başlıca rolü oynayan, milleti millet yapan unsurların başında gelir. Atatürk "Millet, dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimai heyettir".

"TBMM'nin kararıyla Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü TBMM yalnız ebedi Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır," Diyerek meclisi onore etmiştir. Meclisin konuyu görüşmesiyle, Dil heyetinin hazırladığı yeni Türk Harfleri kabul edilmiştir.

Yeni alfabenin öğrenme kolaylığı ve okuma yazma bilmeyenlerin oranının % 91,8 olması sebebiyle hızla başarıya doğru gidilmiştir. Ciddi bir tepkiyle karşılaşılmamış olması da bu başarının hızını arttırmıştır. Alfabe tartışmalarının köklü bir çözüme ulaşması, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin takip ettiği siyasal amaçlı kültür politikasının yönünü tayin etmiş, Millileştirme çalışmalarının pek çok konusuna da çözüm getirmiştir. "Çağdaşlaşmak" hareketinin bir parçası gibi görünen Latin esaslı alfabenin

kabulü aslında dilde Millileştirmeyi başlatmış, laikleşmeyi de kolaylaştırmıştır. Doğu kültüründen kopup batıya yönelme çabalarının bir neticesi olmuş bununla beraber Türk benliğinin işlenmesine de kapıları açmıştır.

Alfabe değişikliği dilde millileştirmeyi kolaylaştıran bir basamak olarak Dil inkılâbına doğru gidişi başlatmış ve kolaylaştırmıştır. Latin esaslı Türk alfabesinin kullanımının ardından dilde reform yapılarak Türkçenin zengin, milli ve bilim dili haline gelmesi sağlanacaktır.

Atatürk, 1 Kasım 1936'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 5. dönem 2. yasama yılının açılış konuşmasında "Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun geleceği ile ilgili dileklerini şu sözlerle dile getirmişti. "Başlarında değerli Eğitim Bakanımız bulunan, Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumunun her gün yeni gerçek ufuklar açan, ciddî ve aralıksız çalışmalarını övgü ile anmak isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründe başlangıcı temsil ettiklerini, kabul edilebilir bilimsel belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk ulusunun değil, bütün bilim dünyasının ilgisini ve uyanmasını sağlayan, kutsal bir görev yapmakta olduklarını güvenle söyleyebilirim. (Alkışlar) Tarih Kurumunun Alacahöyük'te yaptığı kazılar sonucunda, ortaya çıkardığı beş bin beş yüz yıllık maddî Türk tarih belgeleri, dünya kültür kahraman tarihinin yeni baştan incelenmesini ve derinleştirilmesini gerektirecektir.

Çalışmaları:

Bilimsel çalışmaları yürüten kollar şunlardır:

- Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu,
- Gramer Bilim ve Uygulama Kolu,
- Dil Bilimi Bilim ve Uygulama Kolu,
- Terim Bilim ve Uygulama Kolu,
- Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu,
- Kaynak Eserler Bilim ve Uygulama Kolu.

Türkiye Türkçesinin çağdaş sözlüğünü sürekli geliştirerek yayımlayan Türk Dil Kurumu, Yazım Kılavuzu'na da son şeklini vererek 2000 yılında yeniden yayımlamıştır. 1998 yılı içinde 9. baskısı çıkmış olan Türkçe Sözlükte 75.000 civarında sözcük yer almıştır.

Son dönemde, yılda 30-40 bilimsel eseri yayın dünyasına kazandıran Türk Dil Kurumu'nun üç süreli yayını da bulunmaktadır. Güncel dil konularını ve geniş kitlenin anlayacağı dilde yazılmış araştırmaları içine alan Türk Dili dergisi ayda bir yayımlanmaktadır. Altı ayda bir yayımlanan Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi; Kazak, Kırgız, Tatar vb. Türk topluluklarının dil ve edebiyatlarıyla ilgili araştırmalara yer verir. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten ise tamamen bilimsel araştırmaları içine alır ve yılda bir sayı yayımlanır.

Türk Dil Kurumu şu anda, şu projeleri yürütmektedir:

- Karşılaştırmalı Türk Lehçe ve Şiveleri Sözlüğü ve Grameri Saha Araştırması Projesi,
- Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi,
- Göktürk (Runik) Yazılı Belge, Yazıt ve Anıtların Albümü Projesi,
- Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi,
- Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi.

Türk Dil Kurumu 800'e ulaşan yayını, 40 Bilim Kurulu üyesi, 17 uzmanı, 56 çalışanı ve varsıl bir araştırma kütüphanesiyle çalışmalarını sürdürmektedir.

1.28 TÜRK TARİH KURUMU

1935 yılında adı "Türk Tarih Kurumu" olarak çalışmaya başladı. Türk tarihinin Ana Hatları adlı Orta Asya'da bir Türk uygarlığı ve bu merkezden başlayan göçlerle Türklerin Çin, Hindistan, Mezopotamya, Mısır, İran, Anadolu'ya giderek o bölgelerin halklarını uygarlaştırdıkları tezini işleyen kitabın ana fikrine uygun okul kitapları yazılması bu topluluğun ilk hedefi olmuştur.

Yeni Türkiye Devleti'nin kurucusu M. Kemal Atatürk, Cumhuriyet'in ilanı sonrası toplumu muasır medeniyetler seviyesine yükseltmek için köklü inkılap hareketlerine girişti. Siyasi, sosyal, eğitim ve hukuk alanlarında gerçekleştirilen bu değişikliklerden sonra Atatürk, 1930'lardan itibaren kültür konularıyla ilgilenmeye başladı. Yeni devletin ideolojisine uygun olarak 'milli dil' ve 'milli tarih' araştırmalarına ağırlık verilerek bu yoldan toplumda 'milli şuur'un oluşturulmasına çalışıldı.

1.29 SOSYAL REFORMLAR

Şapka ve Kıyafet Devrimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, halkın kılık ve kıyafetinin düzenlenerek batı ülkelerindeki normlara uygun hâle getirilmesi için 1925 ve 1934 yıllarında çıkarılan iki kanunla yapılan düzenlemedir. Atatürk Devrimleri'nin bir parçası olan bu kanun ile başlık olarak sadece şapka takılması düzenlenmiş, belirli tipte kıyafetlerin giyilmesi ise yasaklanmıştır.

1.30 ŞAPKA REFORMU

28 Kasım 1925 tarihli ve 671 No'lu Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun. Mustafa Kemal Atatürk ülke halkını her alanda çağdaş ve uygar düzeye çıkarabilmek için değişiklikler tasarlarırken, dış görünüşüyle de bunu

vurgulaması gerektiğine inanıyordu. 25 Ağustos 1925'te Kastamonu-İnebolu'ya yaptığı bir gezide başına şapka giyip, "Buna şapka derler" diye halkı şapka giymeye özendirmesinden sonra, 25 Kasım 1925'te şapka giyilmesi hakkındaki kanun çıkarılıp, dini değeri olan giysilerle sokakta gezilmesi yasaklandı.

1925 - Şapka giyilmesi konusundaki kanun, TBMM'de kabul edildi. Kanun, 28 Kasım'da yürürlüğe girdi.

1.31 KILIK KIYAFET REFORMU

Kıyafet kanunu ile birlikte, kadınların çarşaf giymesi yasaklanarak kadınlar modern kıyafetlere geçiş yapmışlardır. Erkekler ise fes ve sarık gibi başlıklardan vazgeçip şapka takmaya başlamışlardır.

Atatürk, 23 Ağustos 1925'te Eskişehir ve Mahmudiye'ye yaptığı seyahatlerde şapkayı halka göstererek giysi devriminin ilk işaretini verdi. "Biz her nokta-i nazardan medenî insan olmalıyız. Fikrimiz, zihniyetimiz, tepeden tırnağa kadar medeni olacaktır. Medenî ve beynelmilel kıyafet milletimiz için layık bir kıyafettir onu giyeceğiz." diyen Atatürk, 27 Ağustos 1925'te de Mahmudiye 'de "Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeye mahal yoktur. Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için, çok cevherli milletimiz için layık bir kıyafettir." diyerek, medenî yaşayışa uyan kıyafetin kabulünün gerekli olduğunu söylemiştir. Atatürk'ün uyarması üzerine 25 Kasım 1925 tarih ve 671 Sayılı Şapka Kanunu çıkmadan önce vatandaşlar şapkayı giymiş ve bu yenilik, medenî kıyafet değişimi olarak halk arasında çoğunlukla iyi karşılanmıştı. Bundan sonra, 3 Kasım 1934 'deki kıyafet kanunu ile cüppe ve sarık giymek yasaklanmış, bu kıyafetleri giyme hakkı yalnız din adamlarına tanınmıştır. Diğer yandan ülke çapında bu duruma tepki gösteren bir takım gruplar ortaya çıkmıştır. Bunlar "dinî amellerine alet etme" iddiasıyla yargılanmıştır.

1.32 KADIN HAKLARI

Türkiye'de kadın hakları, Batı dünyasındaki gelişmelerle eşzamanlı olarak 19. yüzyıl ortalarında ortaya çıkmıştır.

Kadınların sosyal ve siyasal hakları elde etmeleri bir anda gerçekleşmemiştir: 1924'de Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edilmesi ilk adımdır. Atatürk siyasal ve sosyal yaşamda bilimin ve aklın önderliğine inanıyordu. Bir yandan eğitimin önemini vurgularken, diğer yandan da toplumun kadını, erkeği, çocuğu, köylüsü ve işçisiyle eğitilmesinin şart olduğunu söylüyordu. Bunun sebebi de toplumun her bir parçasının ayrı bir işlevinin olduğuna, sosyal bütünleşmenin ve kalkınmanın ancak bu işlevlerin mükemmel bir şekilde yerine getirilmesiyle mümkün olacağına inanmasıydı.

4 Nisan 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun, Atatürk'ün kadınlar hakkındaki adımlarının en önemlisiydi. Bu kanun sayesinde evlilikte çok-eşlilik yasaklandı, bununla da amaçlanan hedef aile içi ilişkilere düzen ve huzur kazandırmaktı. Dahası evlenme ve miras hukukunda, kadın erkekle eşit hale getirildi ve imam nikâhı yerine medenî nikâh şart koşuldu, evlilik esnasında da sonrasında da kadının ekonomik ve hukuksal güvencelerinin oluşturulmasına çalışıldı.

1.33 CUMHURİYET İDEOLOJİSİNİN ŞEKİLLENMESİ: KEMALİZM

Çeçen'e göre Kemalizm kavramı ilk kez, Avrupa basını tarafından kullanılmıştır. Yazar, ulusal kurtuluş mücadelesinin Avrupa basını tarafından Kemalist Hareket olarak adlandırıldığını ve daha sonra bu adlandırmanın Mustafa Kemal'in izlediği yolun ve düşüncelerinin genel adı haline geldiğini söylemektedir. Kemalizm'in kesin ve katı kurallara dayanan bir düşünce ya da siyasal sistem olarak ortaya çıkmadığını; doğduğu koşullarda güncellik ve acillik kazanan sorunların çözüme kavuşturulma çabası ile esnek ve değişken bir düşünsel yapılanmanın oluşturulduğunu ileri sürmektedir.

Çeçen, bilim ve bilimsel yöntemin Kemalizm'in dayanak noktası olduğunu ve bilimsel yaklaşımın kendiliğinden pozitivizmi ana felsefe olarak gündeme getireceğini belirtmektedir. Başka bir ifade ile Kemalizm pozitif bir yaklaşımla, dine dayanan eski düzeni reddediyor ve bilimin öncülüğünde tıpkı batı ülkelerinde olduğu gibi rasyonel bir toplum ve devlet düzeni kurmaya çalışıyordu.⁸⁸

Güngör de çeşitli tarihçilerin ve siyaset bilimcilerin Kemalizm'i evrensel ilkelere vurgu yapan ve Marksizm'e alternatif olan bir sanayileşme, modernleşme, gelişme ve Batı egemenliğine karşı bir özgürleşme ideolojisi olarak değerlendirdiklerini söylemektedir. Yazar, Kemalizm ya da Atatürkçülüğün içeriği, özellikleri ve amaçları konusunda yapılan çeşitli tanımlarda ortak olan noktaları şöyle özetlemektedir:

- 1- Çokuluslu bir monarşi olan imparatorluk yerine halk egemenliğine dayalı tam bağımsız bir ulus-devlet oluşturmak.
- 2- Ümmet anlayışına ve şeriat düzenine son verip laik bir hukuk düzeni gerçekleştirmek.
- 3- Tebaa yerine devlete vatandaşlık bağlarıyla bağlı özgür vatandaşlar yaratmak.
- 4- Aydınlanmanın gereği olarak bireyi bilgi ile donatıp ona karşılaştığı her sorunda aklını kullanma becerisi kazandırmak.
- 5- Yine Aydınlanmacı bir yaklaşımla bilgiyi ve bilimi yaygınlaştırabilmek için Türkçeyi her vatandaşın kolaylıkla okuyup anlayacağı ulusal bir bilim ve kültür dili düzeyine getirmek.
- 6- Tarihin uzun akışı içinde Türklüğün toplumsal kimliğini meydana çıkarmak ve Türklerin yalnız asker değil, uygar birer varlık olduğunu kanıtlayarak onlara özgüven sağlamak.

⁸⁸ Çeçen, Anıl, 2007 "Kemalizm", Fark Yayınları, 7.Baskı, Ankara

7- Bilim ve teknolojinin kılavuzluğunda bireyi, toplumu ve devleti çağdaşlaştırmak.⁸⁹

Tüfekçi, “Osmanlı İmparatorluğunda yenilik hareketlerinin başladığı 18. yüzyılın ilk yarısından Atatürk’ün yetiştiği döneme değin, aydınlarda görülen “Batılı” yöndeki kültür değişiminin imparatorluğun son yıllarında zirveye ulaştığını söylemektedir. Yazara göre, 1789 Fransız İhtilali’nin bütün dünyayı etkileyen sloganlarının taşıdığı anlayış ve Batının yeni düşünce akımları 19. yy. sonlarında Osmanlı aydınlarının düşüncesinde bir bütün oluşturmuştur”⁹⁰

Fransız İhtilali’nin Avrupa’daki etkileri sonucu batıda yeşeren yeni düşüncelerin bu yıllar içinde, Osmanlı düşünürlerince topluma aktarılmaya başlandığını; bu çerçevede bir yandan okullarda verilen derslerde Avrupa’nın çağdaş bilim anlayışı üzerinde durulurken, gazetelerin de bir tür okul kitabı gibi yayınlandığını söylemektedir. Perinçek’e göre Fransız Aydınlanması ve Materyalizmi yalnız Fransa’yı değil Avrupa üzerinden bütün dünyayı etkilemiş, bir anlamda burjuvazinin dünya ölçeğindeki Aydınlanma hareketinin öncüsü olmuştur. Yazar, Türkiye’nin burjuva demokratik hareketinin de başlıca düşün kaynağını Aydınlanma Hareketi’nde bulduğunu ileri sürmektedir.⁹¹

Kimilerine göre Türkiye’deki burjuva aydınlanma dönemi, 1940’lı yıllara doğru, büyük oranda son bulmuştur ve büyük kentlerde ordu içinde ve okumuş insanlar arasında belirli bir karşılık bulan Kemalist aydınlanmacılık, toplumun büyük çoğunluğu için dışsal bir olgu olarak kalmıştır.⁹²

⁸⁹ Güngör, N.2007 *Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefi Temelleri*, Gazi Üniversitesi Yayını No:7, Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No:2. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.)

⁹⁰ Tüfekçi, D.Gürbüz, Aralık 1986 “Atatürk’ün Düşünce Yapısı”,s 8-9 *Turhan Kitabevi*, 3.Baskı, , Ankara

⁹¹ Perinçek, 2006, *Kemalist Devrim-5, Kemalizm’in Felsefesi ve Kaynakları* s.40-41

⁹² Tüfekçi, *Gelenek*, 83, s.11

1.34 CUMHURİYET DÖNEMİ AYDINLANMA VE MODERNLEŞMESİ

Aydınlanma ve modernleşmeci çabalar Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüz yılı boyunca gündemde olmasına karşı tam bir başarı sağlayamamışlardır. Bunun en önemli nedeni çöken bir imparatorluk sistemini ayağa kaldırmak, aydınlanma ve modernleşme çabalarını bu çöken feodal imparatorluk sistemi içinde gerçekleştirmeye çalışmalarıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini belirleyen tarihsel gerçekleri kavramadıkları görülüyordu. Tarihsel gerçekler Osmanlı'da dahil olmak üzere feodal imparatorlukları çözüyor ve yerine ulus-devletleri ortaya çıkarıyordu. Osmanlı aydınlarının anlamadıkları bu tarihsel zorunluluklardı. Bütün bu eksikliklerine, yanlışlıklarına karşı modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden sürecin iki yüz yıllık hazırlıklarını gerçekleştirdiklerini de göz ardı etmemek gerekir.

Cumhuriyeti kuran Kemalist kadroların bile önemli bir kısmı bu tarihsel zorunlulukları anlamış görünmemekteydi. Kurtuluş Savaşı'nın önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün kafasının içinde, tarihsel zorunlulukları dikkate alan bütünlüklü bir cumhuriyet projesinin olduğu görülmektedir. O çözümü Osmanlı'nın saltanatının ve hilafetinin korunması yoluyla bir çözümün olmadığını görmüş, onun yerine bir modern cumhuriyeti kurma yoluna yönelmiştir. Osmanlı sistemi içinde çözüm yoktur. Çözüm yeni bir toplumsal formasyonun kurulması yoluyla gerçekleşecektir. Yani; imparatorluktan ulus devlete feodaliteden kapitalizme, teokrasiden laikliğe doğru devrimci bir sıçrama ve düzenleme. Aydınlanmacı-modernleşmeci cumhuriyetin temel yönelimleri u yöne olmuştur.

Siyasi düzenlemeden, hukuka, ekonomiye, kültüre kadar birbirleriyle ilişkili ve paralel uygulamalar yoluyla ulus yeni bir toplumsal formasyona sıçramalı-devrimci-düzenlemelere yönelmiştir. Bu uygulamalar sonucuna modern bir ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bunlardan birinin eksik olduğu koşullarda modern cumhuriyet kurulamazdı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma Modeli:

Tarama türü araştırma
Kütüphane araştırması

Veriler ve Verilerin Toplanması:

İnternet
Kütüphane
Sürelî Yayınlar
Literatür tarama

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması:

Maddî tarih anlayışı-genel bir tarih tasarımı
Feodal Osmanlı İmparatorluğu
Feodal İmparatorluğun Kuruluş – Yükseliş
Duraklama-Gerileme
Çözülüş sorununa imparatorluk sistemi içinden aydınlanmacı-modernleşmeci
çözüm çabaları ve sistem içi çözüm çabalarının başarısızlığı

DOKUZUNCU BÖLÜM

BULGU VE YORUMLAR

- 1) Her devrim ve her Ulusal Kurtuluş mücadelesi kendine özgü tarihsel ve toplumsal koşulları içerir. Bu anlamda Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesi millî demokratik devrimi de kendine özgüdür. Mustafa Kemal de bu kendine özgü tarihsel ve toplumsal koşulları belirlemiştir.

Türk Ulusal Kurtuluş savaşının diğer Ulusal Kurtuluş mücadelelerinden en önemli farkı onun ilk olması ve diğer Ulus Kurtuluş mücadelelerine örnek olmasıdır.

- 2) Türk milli demokratik devrimi aydınlanma ve modernleşme çabalarıyla birlikte yürütülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti bir ulusun gücüne dayanılarak yürütülen mücadele sonunda kurulan modern bir ulus devletidir. Ve çağdaş bir toplumsal yaşamın kurulmasını hedeflemiş ve uygulamaya çalışmıştır. Aynı zamanda batının laikliğini İslam coğrafyasında toplumsal yaşama uygulayan ilk ve tek ülke olma özelliği taşımıştır.
- 3) Başka bir yol mümkün müydü? Maddi tarih anlayışı üzerinden toplumsal siyasal süreçleri ele alacak olursak. Feodal bir imparatorlukta modern bir ulus devlete ve kapitalizme geçiş tercihe bağlı olarak açıklanamaz. Süreç zorunlu olarak feodalizmden kapitalizme, imparatorluktan ulus devlete, teokrasiden laikliğe doğru gelişmiştir. Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyetine geçişte bu maddi tarih anlayışının zorunlu bir sonucudur. Kemalist güçler var olan sınırlı kaynakları en uygun şekilde kullanarak en iyi sonucun alınmasını sağlamıştır. Kısa sürede devrimci bir geçiş sağlanmıştır. Başarıyla sonuçlandırılan bu mücadelenin alternatifi Sevr anlaşmasında ki koşullarının uygulanması suretiyle Batıda Emperyalist güçlerin açık bir sömürgesi haline gelmek olabilirdi. Bu anlamda başarıyla gerçekleştirilen Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin alternatifinin olmayacağı söylenebilir.

ONUNCU BÖLÜM

SONUÇ

Aydınlanma ve Fransız devriminin etkileri Osmanlıya 18-19 yüzyıllarda girmeye ve Osmanlı aydınlarını etkilemeye başlamıştır.

Felsefi açıdan Türk milli demokratik devrimi bir aydınlanma devrimidir. Esin kaynağı 18 yüzyılda Avrupa'da başlatılmış olan Aydınlanma hareketidir. Şinasi ve Namık Kemal'lerin temsil ettiği Genç Osmanlılar ve daha sonra II. Meşrutiyet devrimine önderlik eden Osmanlı aydınları, büyük ölçüde Fransız aydınlanmacılarından ve devriminden etkilenmiştir. Cumhuriyet devriminin önderliğinde, hem bu hareketin devamı olarak hem de yürüttüğü mücadelenin düşünsel ihtiyaçları gereği aydınlanma felsefesi ile beslenmişlerdir. Kemalistler de Aydınlanmacılar gibi aklın egemenliğini savunmuşlardır. Kemalizm'in din felsefesi Holbach'tan siyaset teorisi, Fransız devrimden ve özellikle JanJaques Rousseau'dandır. Kemalizm, Yeni Osmanlı ve Genç Türk Hareketinin devamı olmakla birlikte onları daha tutarlı devrimciliği ile aşar. Kemalist devrim felsefede Genç Türk Hareketinin İslamcılıkla uzlaşmasını köktenci materyalist bir tavırla arkada bırakmıştır. Siyasetteki sıçrama ise Meşrutiyet mirasından Cumhuriyete doğrudur. Osmanlı aydınlanmacıları imparatorluğun mevcut sorunlarını mevcut sistemin içinde çözme yollarını aramışlardır. Ve bu nedenle başarısız olmuşlardır. Başarısız olmaları modernleşme ve ilerleme çabaları konusunda hiçbir şey yapmadıkları anlamına gelmemektedir. Onlar için şu söylenebilir. Cumhuriyet öncesi 18-19 yüzyıllardaki aydınların bu çabaları olmasaydı Cumhuriyeti kuran Kemalist aydınların işlerinin oldukça zor olacağına da kuşku yoktu. Osmanlı aydınlarının Kemalist aydınlardan en önemli farkı sürecin yeni bir toplumsal formasyona geçişi gerektirdiğini görememeleriydi. Kemalist aydınlar bu konuda aydınlanma ve Fransız devrimini doğru bir şekilde yorumlayarak ve Anadolu coğrafyasına uygulayarak süreci modern bir ulus-devlete doğru götürmüşlerdir. Ulus-devlet süreciyle birlikte kendi ayakları üzerinde duran bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Bu ulus-devlet süreci,

modernleşme ve aydınlanmacı çabalarla birlikte ona içkin biçimde kurulmuştur.

Yani dogmatik ümmetçi tebaa kültüründen cumhuriyetin demokratik, laik, hümanist kültürüne geçmiştir.

Kemalist hareket Osmanlı aydınlarının sürecini devraldığı yerden devrimci atılımlarla ileriye taşıma ve Türk toplumunu modernleştirme çabasına girişmiştir. 1940 yılların sonuna kadar devam eden bu süreç tamamlanamamıştır. 1950'li yıllarla birlikte bu sürecin sonuna gelinmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmed, Feroz, Modern Türkiye'nin Doğuşu S.32.

Akşin, Sina, 2006, Ana çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, S.6-7

Akşin, Sina, Ana Çizgileri ile Türkiye'nin Yakın Tarihi, Ankara 2006, İmaj Yayıncılık, S. 177

Akşin, Sina, Ana çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi S. 17

Akşin, Sina, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, S.10

Akşin, Sina, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, S.10-11.

Akşin, Sina, Türkiye'nin Yakın Tarihi, Ankara 2006, İmaj Yayıncılık, S. 210-211

Akşin, Sina,, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, S.10-11

Akyüz, Y.1985“Türk Eğitim Tarihi, Başlangıçtan 1985'e”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, No 307 Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara

Armaoğlu, Fahir H, Siyasi Tarih, Ankara 1975 (2), S.1-8

Arsel, İlhan, Aralık 1993 “Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına-Şeriat Devletinden Laik Cumhuriyete”, 1.Basım,

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Yüksek Öğrenim Kurulu Yayınları, 1997 Ankara, S. 2

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Yüksek Öğrenim Kurulu Yayınları, 1997 Ankara, S. 20

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Yüksek Öğrenim Kurulu Yayınları, 1997 Ankara, S. 22

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Yüksek Öğrenim Kurulu Yayınları, 1997 Ankara, S. 21-22

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959, c. 2, S. 194

Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti Tarihi S.99-100-101

Atatürkçü Düşünce Komisyonu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Merkezi Ankara 1992 S.174

- Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefe Temelleri. Gazi Üniversite Yayınları. Cumhuriyet Aydınlanması ve Felsefe H. Haluk Erdem Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi. S-231
- Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefi Temelleri, Ankara, 2007, Gazi Üniversitesi Yayını No 7, S. 33
- Aybars 2008, Atatürkçülük ve Modernleşme”, Zeus Kitapevi, 2.Basım, S.53-54
- Aybars, Ergün, Atatürkçülük ve Modernleşme, Zeus Kitapevi Yayınları, 2008 İzmir S. 267
- Aytekin, Yılmaz, Modernden Postmoderne Siyasal arayışlar Ankara 1995 Vadi Yayınları, S. 22-23-24.
- Aytekin, Yılmaz. Çağdaş Siyasal Akımlar. Ankara 2001 Vadi Yayınları, S. 91-92-98-99
- Baykal, Bekir Sıtkı “93 Meşrutiyeti” Belleten, IV/22-23, Ankara 1942, S. 82-83
- Berkes, N. Türkiye’de Çağdaşlaşma S.282-283
- Berkes, N.1984-Teokrasi ve Laiklik. sy 24
- Berkes, N.Türkiye’de Çağdaşlaşma S. 244)
- Bülent Tanör, Yüzbaşıoğlu, Necmi 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 4. Baskı Yetkin Yayınları, Ankara 1995, S. 47
- Çeçen, Anıl, 100 Soruda Kemalizm, Ankara 2009, Kilit Yayınları, S. 21-26
- Çeçen, Anıl, 2007 “Kemalizm”, Fark Yayınları, 7.Baskı, Ankara
- Felsefe Profesörü. NPQ 1//4 S-6)*
- Feroz Ahmed, F. Modern Türkiye’nin Doğuşu S.32
- Giritli, İsmet, Kemalist İdeoloji, Sayfa 5
- Gülalp, H. Ekim 1993 “Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet”, Belge Yayınları, 1.Baskı,
- Güngör, N.2007 Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefi Temelleri, Gazi Üniversitesi Yayını No 7, Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No 2. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi
- İnan Afet, Medeni Bilgiler M. K Atatürk’ün El Yazıları, 1969, S.56
- Kapani, Münci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınları, Ankara, 1992, 6. Basım, S.57

Kapani, Münci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınları, Ankara, 1992, 6. Basım, s.57

Karal, Z. Enver

Karpat 2008, K.H, Osmanlı Modernleşmesi, S. 152

Karpat 2008, K.H, Osmanlı Modernleşmesi, S.11

Karpat 2008, K.H, Osmanlı Modernleşmesi, S.11-16

Karpat 2008, K.H, Osmanlı Modernleşmesi, S.153

Karpat 2008, K.H, Osmanlı Modernleşmesi, S.155

Karpat 2008, K.H, Osmanlı Modernleşmesi, S.156

Karpat 2008, K.H, Osmanlı Modernleşmesi, S.78

Karpat 2008, K.H., Osmanlı Modernleşmesi, S.22

Keseroğlu, H. 2005, Türk Kütüphaneciliği, Köy Enstitülerinde Okuma Ve Kütüphane

Kılınçkaya, Derviş, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara 2008, Siyasal Yayınevi, S. 552.

Kılınçkaya, Derviş, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara 2008, Siyasal Yayınevi, S. 552.

Koçak, Mustafa, Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik anlayışının Değişimi Devlet ve Egemenlik, Seçkin Yayıncılık, 2006 Ankara, S.122-123.

Kongar, E. 21. Yüzyılda Türkiye S. 348

Kongar, E. 21. Yüzyılda Türkiye S. 55

Kongar, E. 21. Yüzyılda Türkiye S. 64

Kongar, E. 21. Yüzyılda Türkiye, S. 341 – 342

Kongar, E. 21.yüzyılda Türkiye S. 345 – 346

Köse, Ali, Sekülerizm Sorgulanıyor, Ufuk Kitapları Sosyal Bilimler Dizisi I, 2002, S. 13-25-75

Kuran, Ercümen, "Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri!", Türk Dünyası El Kitabı, I. Cilt, İkinci Baskı, Ankara, 1992, S. 499.

Mardin, Ş. Türkiye'de Aydınlanma Hareketi Kitabı Server Tanilli. Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu adlı düşünce tarihi çalışmasının sonuç bölümünden S-212.

Mardin, Şerif, Din ve İdeoloji, Çev. Mehmet Harmancı, , 1983.

Milli Eğitim Dergisi, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri.

Okutan, Cevat, Cumhuriyetçi Paradigma Paradigmatik Cumhuriyet, Paradigma Yayınları, 2006, S. 165

Perinçek, 2006 S.38

Perinçek, 2006, Kemalist Devrim-5, Kemalizm'in Felsefesi S.40-41

Perinçek, D.2009 Osmanlıdan bugüne... S.159

Perinçek, D.Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet, S. 57

Petrosyan, Yuriy Aşatoviç, Sovyet Gözüyle Jöntürkler, (Çev. M. Beyhan-A. Hacıhasanoğlu), , 1974, S. 41.

Savran, 1992, S.24

Savran, 1992, S.50

Savran,1992, "Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri", Cilt I, 1919-1980, Kardelen Yayınları, S.19

Savran,1992, S.30

Schulze, Hogen, Avrupa'da Ulus ve devlet, Literatür Yayınları, 2005, Birinci Basım, S. 195-198

Tanilli, 2006, Türkiye'de Aydınlanma Hareketi TANÖR, Bülent, sy 63-64

Tanilli, S. Türkiye'de Aydınlanma Hareketi S-41.

Tanpınar, H. Ahmet, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 1985, S. 249 vd.
Türküne, Mümtazer, Siyasal İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu, , 1991, S. 54-60.

Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları Düşünce Akımları, c.2 s.352-362

Taşdemirci, Ersoy, Atatürk devrinde Laiklik S.155

Teziç, Erdoğan, Anayasa Hukuku, Batı Yayınları, Beşinci Baskı, 1998, S.118

Timuçin, Afşar ve Timuçin, Ali, Aydınlanma, 2010,, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, S. 19-20-21

Timur, Taner, Küreselleşme ve Demokrasi Krizi. Ankara 1996 İmge yayınları
Sayfa 3–4

Toynbee, Dünya ve Garp, 1965, S. 38

Toynbee, Dünya ve Garp, 1965, S.41

Tunaya, 2004 58

Tunaya, Tarık, Z. Türkiye de Siyasal Partiler, c.III, 1989, S.23

Turan, Ş. Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefe Temelleri. Gazi
Üniversite Yayınları Atatürkçülük/Kemalizm S-35

Turan, Ş. Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefe Temelleri. Gazi Üniversite
Yayınları Atatürkçülük/Kemalizm. S–48

Tüfekçi, D. Gürbüz, Atatürk'ün Düşünce Yapısı, Ankara 1986, S. 156-157

Tüfekçi, D. Gürbüz, Atatürk'ün Düşünce Yapısı, Ankara 1986, S. 191

Tüfekçi, D.Gürbüz, Aralık 1986 “Atatürk'ün Düşünce Yapısı”,s 8-9 Turhan
Kitabevi, 3.Baskı, , Ankara.

Tüfekçi, G.D Atatürkçü düşünce yapısı kitabı S-IX ODTÜ Öğretim Görevlisi

Tüfekçi, Gelenek, 83, S.11.

Tüfekçi,,G.D Atatürkçü Düşünce Yapısı S-98 ODTÜ Öğretim Görevlisi.

Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 1966, c. 1, S. 155.

Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 1966, c. 1, S. 38.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, Türk Medeni Kanunu 1.cilt, cüz 1, umumi esaslar,

Yetkin, Ç. Karşıdevrim 1945-1950. Otopsi Yayınları, , 2002 Şükran Akpınar,

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Milli

Şef Döneminde Babıali'nin Var olma Mücadelesi ve Muhalif Bakışın Bedii

Faik'in yazılarından Tahlili Şevket Gedikoğlu, Evreleri, Getirdikleri ve

Yankıları ile Köy Enstitüleri, 1971.

Yıldırım, D.(Mayıs 2004) Teori Dergisi Sayı: 172 Büyük Ortadoğu Projesi ve

AKP Modeli A:Ü SBF Siyaset Bilimi Doktoru S–27

Yudin. P, Rosenthal M. Felsefe Sözlüğü, Ankara 1997, Sosyal Yayınlar, S.

507.

ÖZET

AYDINLANMA KEMALİZM MODERN CUMHURİYET HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

BIDAK, Ali Rıza

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Halil İbrahim ÜLKER

Aralık 2010

Çözülen ve çöken bir imparatorluktan ulus devlete doğru giden bir süreç vardır. Osmanlı aydınları imparatorluğun çözülüşünü görmektedir. Ortaya koydukları çözümler imparatorluğun sistemi içinde ve onu ayakta tutmaya yöneliktir. Bu çabalarda aydınlanmanın etkileri görülmektedir. Modernleştirici uygulamalarda söz konusudur. Fakat bu çözüm çabaları yıkılması engellenemeyecek bir imparatorluğun ayakta kalmasını hedeflemektedir.

Toplumlar tabi oldukları tarihin değişme ve gelişme yasalarını göz ardı etmektedir. Tarihin yasaları imparatorluklar dönemini kapatmakta ve ulus devletleri tarih sahnesine çıkarmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nı yürüten kadrolar başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere imparatorluğun ayakta tutulamayacağını görmüştür. Çabalarını modern bir ulus devleti ortaya çıkarma yönünde yoğunlaştırmışlar ve Kurtuluş Savaşı'na önderlik ederek bağımsız bir devletin kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir.

Bu Cumhuriyeti kurarken etkilendikleri tarihsel olayların başında 1789 Fransız Devrimi ve onun aydınlanma felsefesi gelmektedir. Bu etkilenim Türk toplumunun modernleşme çabalarında çok açık bir şekilde görülmüştür. Gerçekten bu devrim Osmanlı'dan devraldığı sorunları bütünüyle çözememiştir. Osmanlı'dan devralınan sorunların bütünüyle çözülmesi de günümüze kadar devam eden sorunların-sıkıntıların kaynağı olmuştur.

ABSTRACT**RESEARCH ABOUT THE ENLIGHTENMENT, KEMALISM, MODERN
REPUBLIC. BİDAK, Ali Rıza****Post Graduate Thesis, Department of Public Management and Political
Science****Thesis Advisor****Prof. Dr. Halil İbrahim ÜLKER****DECEMBER- 2010**

There is a period moving towards to national state from weakening and collapsing empire. Intellectual people of Ottoman Empire saw the weakening of the empire. Solutions that they put forward were within the system of the empire and oriented to sustain its life. Effects of enlightenment were realized in these efforts. Applications for modernization are in question, too. However these solution efforts aim at sustaining the life of the empire, the collapse of which could not be prevented.

Societies have ignored the change and development laws of the history to which they are subject. Period of Empires ends according to the laws of the history and nation states begin to appear on the stage. Groups leading the War of Independence and Mustafa Kemal Atatürk as being in the first place realized that empire could not sustain its governance anymore. They concentrated on establishing a modern nation state and they achieved to establish an independent state by taking the lead in the War of Independence.

1789 French Revolution and its enlightenment philosophy are one of the top historical events that they were influenced while establishing this Republic. This influence was recognized in the modernization efforts of the Turkish Society. In fact, this revolution could not exactly solve the problems that passed from the Ottoman Empire. Solving the problems that are taken over from the Ottoman Empire becomes the source of problems- troubles that has lasted until our era.

